

SZÉPIRODALOM

EGY MONDAT

Petr Hruška: Egy nap, egy mondat – 2016. szeptember (Juhászné Hahn Zsuzsa fordítása) 3
Szijj Ferenc: Egymondatok 6

AZ ELTÚNT VERS NYOMÁBAN

Bertolt Brecht: Songok A *szecsuáni jólélekből* (Térey János fordításai) 10

Vörös István: Vendéglista 17

Deák-Takács Szilvia: mappanap, Tú korallgyöngyökkel 18

Suhai Pál: Csókkérés ősszel 19

Rózsa Boglárka: töredékek 20

Gerevich András: Úton hazafele, Cartolina 21

Debreczeny György: miért nem lettem sakkvilágbajnok? 22

Hernyák Zsóka: Autopszichia 23

Szauer Ágoston: Megismerés, Példa, A látható 24

Ádám Tamás: Mellékszereplő, Mángorló 25

Ayhan Gökhán: Noé bárkája 26

Györe Gabriella: Sudan vágyai 27

Keresztesi József: Chance of Rain, Majmos cukor 29

Novák Zsüliet: Sárgarigó, darázsfszék, nem is asszony, ki nem részeg (regényrészlet) 31

Nagy Zsuka: nem ez a divat 34

Lukács Flóra: Hasított bőr; Halottak napja; Kék; Maradni, maradni 35

Juhász Zsuzsanna: Költségkímélet 37

Luzsicza István: Falromok, romfalak 39

DRÁMA

Szemes Péter: A kortárs dráma útjain 41

Kaj Ádám: Tarantella 42

TANULMÁNY, ESSZÉ, KRITIKA

Csik Veronika: „Tükör által homályosan” 67

(Az önéletrajzírás referencialitása Szabó Magda műveiben)

Buda Attila: „Nem kívánok kevesebbet, mint egy világot.” 71

(Nemes Nagy Ágnes *Összegyűjtött versek* című kötetéről)

Szemes Péter: Csendes csodák 73

(Mezey Katalin *Csutkajutka meséi és újabb történetek* című kötetéről)

Töröcsik Edit: *Beenged* (Szaniszló Judit első kötetéről) 76

Czikóczy Krisztina: Amikor Pénélope nem várja haza Odüsszeusz 78

(Bognár Anna *Nem dajka dal* című kötetéről)

Zabolai Margit Eszter: A „nő” témája 80

Marosi Renáta: Mary Poppins, a rendkívüli dada „felforgató” nevelési módszere 84

TESTVÉRMŰZSÁK

Skonda Mária: Női alkotók a Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjteményben 88

(Generációk, stílusok, trendek, találkozások)

N. Kovács Zita: A Caffart Nemzetközi Művésztelep kiállítása Zalaegerszegen 94

Szemes Péter: A kanizsai lilium – Erdősy Eugénia pályája 98

(Kocsis Katalin *Nagykanizsáról európai színpadokra* című kötetéről)

Násza Katalin: 30 éve Zalaegerszegen – Beszélgetés Mester Edit színművésszel 101

Turbuly Lilla: Elsősorban emberek vagyunk – Interjú Madák Zsuzsannával 106

Király László: Nők és zeneszerzés 110

HÍREK

SZERZŐINKRŐL

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
 Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

Szerkesztőbizottság:

Balogh László - elnök (Nagykanizsa)
 Gyimesi Endre (Zalaegerszeg)
 Hóbor Erzsébet (Zalaegerszeg)

Szerkesztőség:

Kaj Ádám - főszerkesztő
 Szemes Péter - főmunkatárs
 Bence Lajos - munkatárs
 Braun Barna - munkatárs
 Payer Imre - munkatárs
 Somogyi Zoltán - munkatárs
 Szabó P. Katalin - munkatárs
 Tóth Imre - munkatárs
 Balazsek Dániel - munkatárs

Rovatvezetők:

Vörös István - vers
 Bene Zoltán - próza
 Kaj Ádám - műfordítás, dráma
 Szemes Péter - tanulmány, kritika
 Kostyál László - képzőművészet
 Turbuly Lilla - színház
 Király László - zene

Készült Zalaegerszeg MJV és Nagykanizsa MJV Önkormányzata, a Magyar Művészeti Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával.

MMA
 MAGYAR
 MŰVÉSZETI
 AKADÉMIA

Szerkesztőségi cím:

Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900

Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.

Tel: 06/92 951-513

E-mail: pannontukor@gmail.com

Irodavezető: Pénzes Csaba

Kiadja a Pannon Írók Társasága

Felelős kiadó: Cséby Géza elnök

Előfizethető csekken vagy számlázással,
 mely a szerkesztőség címén igényelhető.

Számlaszám:

Zalavölgye Takarékszövetkezet,
 Zalaegerszeg 75500258-10809415

Ár

1000 Ft/szám

4500 Ft/év

ISSN 1219-6886

Lapterv:

Náspáng Grafika

horvathemz@gmail.com

Nyomdai munkák:

Göcsej Nyomda

8900 Zalaegerszeg,

Bajcsy-Zsilinszky tér 2.

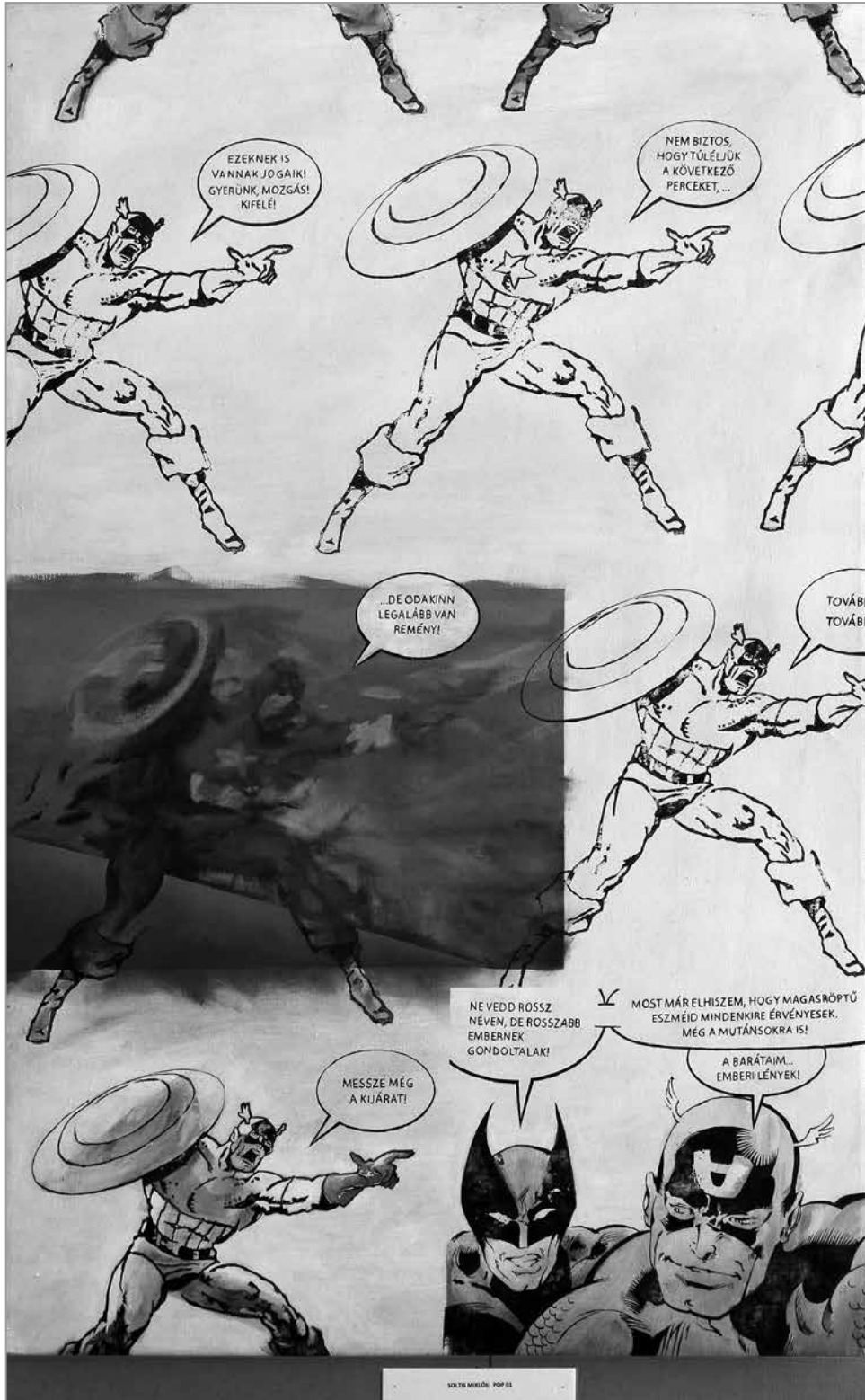
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ

Szolgáltató és Tanácsadó Kft
 Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
 Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Soltis Miklós: POP 01

Petr Hruška

Egy nap, egy mondat – 2016. szeptember

9.01.

A Sokolská utcában, Ostravában ma nyolc személy üdvrivalgása közepette megnyitott a Donyeckéi Népköztársaság állami képviselete – állítólag ez az első képviselete Európában, és ezt el is hiszem, hiszen ennek a városnak a sok egyéb vonzereje mellett mindig is megvolt a maga hatalmas hülyeség-mágnesessége.

9.02.

Szeptember eleje, a nyári szabadságok vége, az emberek az utazásaikról mesélnek, egyfolytában ezt a kérdést hallom, *Hol jártál a legmesszebb?*, senki nem kérdezi, *Hol jártál a legközelebb?*...

9.03.

Álmodtam egy rövid verset, tudtam közben, hogy alszom, és hogy fejből meg kell tanulnom, hogy magammal tudjam „vinni” az ébrenlétbe, szóval folyton ismételtetem a verset, most meg fenn vagyok, és valóban emlékszem minden egyes szóra, mindet elhoztam az éberségbe, nem veszett el semmi – és mégsem rímelnék a verssorok, én meg közben bizonyosan hallottam, hogy ugyanezek a szavak álomban rímelték.

9.04.

Egyházi képviselőink arról beszélnek a rádióban, hogy a szíriai menekültek között vannak keresztények, akik rokonok velünk, úgyhogy nincs abban semmi különös, ha segítünk rajtuk – a furcsa csak az, hogy egyházi képviselőink elfelejtették, hogy a kereszténység alapjaiban megvan az a kockázatos bátorság, hogy azon is segítünk, aki nem rokon velünk, hanem éppen ellenkezőleg, távoli és idegen.

9.05.

Elröppent hozzám egy mondat két öregasszony beszélgetéséből: *látszik, hogy jobban van, megint durva velem, hálistennek!*

9.06.

Kora délután van, úgyhogy minden tévécsatornán kezdődik a főzőcskézés, a szakácsok bemutatják a receptjeiket, szeletelnek, kavarnak, felülműlják egymást, főznek együtt és egymás ellen, viccelődnek, és megint kavarnak, nem hagyják abba a főzést, mintha ez megmenthetné a civilizációt, minden nap teljes erőből főznek nálunk az összes csatornán.

9.07.

Budapestet átszeli a Duna, a nagy folyó, amely állítólag felosztja a várost arra a részre, ahol laknak (Buda) és arra a részre, ahol isznak (Pest), de én Ostravában élek, amit csak az Ostravice szel át.

9.08.

A kocsmában dicshimnuszt zengek a pontosvesszőről, melyet az újságok szerkesztői előszeretettel távolítanak el; a pontosvessző megkerülhetetlen módja a pillanatnyi elcsendesedésnek a mondat közepén, a jelentés közepén, a történet,

a dolgok, a mindenek közepén, hiszen magában az életben sem érzük be csupán vesszőkkel, pontokkal, kettőspontokkal, a három ponttal, felkiáltójelekkel és kérdőjelekkel – a megfelelő pillanatban szembe jön a pontosvessző, tehát az összeomlás, de még távolról sem a vég.

9.09.

A fesztivál területére való belépés előtt a kivetítő unszolja az embereket, hogy kommunikáljanak a szervezőkkel, a felhívások pedig ilyen sorrendben követik egymást: lájkolj, snapcsetelj, tvítelj, fotózz, írd!

9.10.

A szél az utcán valahonnan kibálta egy szemetes zacskó fekete műanyag-foszlányát, játszadozott vele a magasban és úgy lobogtatta, mint valami gyászlobogót, aztán az a foszlány fölöttem a levegőben mozdulatlanná dermedt és hirtelen leereszkedett, könnyedén és hidegen arcon törött.

9.11.

Éjjel a kutya fekszik, és őrzi azt, ami hozzá tartozik; a macska minden éjjel körbejár, mintha mindent újra fel kellene fedeznie.

9.12.

Még mielőtt reggel felébredtem, volt időm kiráncigálni az elsüllyedt autóból a fiamat, a lábánál fogva, a feleségemet, a lányomat, és jól megfigyelhettem, hogy újra elkezdtek lélegezni; boldog voltam tőle egész estig.

9.13.

Az asztalon hever egy üzenet a szüleimtől, az egész anyu kézírásával, az *apu és anyu* aláírással együtt, ebben a sorrendben...

9.14.

Huszonhét évvel a forradalom után, mely megdöntötte a kommunisták kísérteties uralmát, az marad a legnagyobb hősiesség, ha beismerjük saját gyávaóságunkat.

9.15 .

Koncert Ligeti zenéiből – az érzés, mintha nyitott börtönben ülnék.

9.16.

Ma jó tárgyat találtam egy szerződéses költő számára: az ostravai Európa kávéházat bezárták, a helyén munkanélküli ügynökség nyílik.

9.17.

Nézem Marc Chagall *Szerelmesek a holdfényben* című festményét, az imbolygó kertet és a görbe kaput, ahol egy férfi öleli a nőt, abban a kék ruhában, melyet nagy gonddal választhatott ki, talán egész Vityebszken keresztülsétált benne, nézem a kapu hatalmas pántjait, amelyek mint a holdfente, éles kések mutatnak kettejük ölelésére a kép közepén és elképzelem, hogy ha festenek egy ilyen művet, utána elmennék a kocsmába, hogy mindörökre eligyam a szavakat, az egész nyelvet.

9.18.

Egy ember a parkban azt tanította a kutyájának, hogy merre van jobbra és merre balra.

9.19.

Mindennapi magányosokba futok az állomáson, a váróteremben, étkezőben, kocsmában, de ha közös számunkra a magány ítélete, nehezen beszélhetünk teljes elhagyatottságról, hiszen ebben a magányban olyannyira rokonok vagyunk, hogy önkéntelenül is közeledünk tőle egymáshoz és ebből a paradoxonból épül fel az emberi társadalom.

9.20.

Ma van Vörös István költő születésnapja, arra gondolok, ahogy utoljára tavasszal Budapesten, egy hajó

fedélzetén beszélgettünk, a költészet szükségességéről, István háta mögött két acélkampó lógott, amelyekről hiányzott a mentőcsónak.

9.21.

Álmomban a tüdőrákról szóló leletet egymás után két orvos is megerősítette, mindketten feketék – a tudatalattim vajon a haláltól való félelmét vagy faji előítéleteit ismeri be ezzel?

9.22.

Egyszeriben elhallgatnak a szeretteid, tegnap itt voltak, aztán elszólította őket az éjszaka, ma pedig majdnem Ausztráliából néznek rád, nem is tudsz meg tőlük semmit erről a hirtelen távolságról, ők sem örülnek neki, csak vállalják eme hirtelen hűvös távolságot, a meredek szirteket, és neked eszedbe se jusson ausztrál vízumért folyamodni.

9.23.

A villamoson hatolt el hozzám egy mondat két pasi beszélgetéséből: *a lányom jövő héten férjhez megy, most tudtam meg a facebookról.*

9.24.

Aki fél a jövőtől, borzasztó gyorsan megöregszik, mondom a feleségemnek az éjszakai Ostravában sétálva, körülbelül akkor, amikor Budapest központját házi készítésű bomba robbanása rázza meg, szögekkel tömtek tele, hogy minél hatékonyabban gyilkoljon.

9.25.

Felhívott Karel Šiktanc költő, de a mobilja a nadrágzsebében volt, úgyhogy nem tudott róla, csak csörgetett és csörgetett, viszont nekem a kabátzsebemben volt a mobilom, úgyhogy nem tudtam róla.

9.26.

Hirtelen előttem áll egy kőrisfa, a sötét test pontos körvonalával, a gyökerek és ágak békülékenyen választják el a fényeket az árnyékoktól – a szépség mindig idegen, melynek eredetéről vagy megbízásáról gyakorlatilag nem tudunk semmit...

9.27.

A becsípött Adam felhívott délelőtt a kocsmából, hogy újságpapírra van szüksége gyújtósna a kályhába... először lecsaptam a telefont, de egy pillanat múlva visszahívtam és azt mondtam neki, hagyja abba a vedelést és jöjjön el az újságért, ha nincs mivel begyűjtson, aztán fogtam a táskám és elmentem otthonról, álltam a folyosón és sötéten bámultam, mint egy kihűlt kályha.

9.28.

Minden cipő az előszobában hever, a kabátok a fogason, a számítógépek kéken világítanak, egy sor körülmény árulkodik arról, hogy mindenki itt van.

9.29.

A Kamera Oko ostravai filmfesztivál zárásaként ma Hajdú Szabolcs Ernellák Farkaséknál című filmje: lehet számos fenntartásom, de magával ragad, ahogy a film az elején hagyja a nézőket megégni a sztereotípiák, banális hülyeségek, a kimerült emberi kapcsolatok nyomorultságának és szálnalmasságának borzalmában; ilyen megtisztító elviselhetetlenséget cseh filmek nem engednek meg maguknak, minden percben azon igyekeznek, hogy felvidítsák a nézőt valami megalkuvó humorral, vicces megkönnyebbüléssel, kellemes kis jelenettel, szóval még csak szörnyülködni sem vagyunk képesek magunkon.

9.30.

Este az üvegajtó táblái között egy lány lába, megakadályozandó, hogy az ajtó becsukódjon, sovány, szép, és az utolsó.

Juhászné Hahn Zsuzsa fordítása

Szijj Ferenc

Egymondatok

November 1.

A kényszerzubbony ellentéte: kényszerzakó díszszebkendővel.¹

November 2.

Úgy látszik, az ember egy bizonyos életkor után és egy káros szenvedélyről való leszokást követően könnyen gondolhatja, hogy a teste tulajdonképpen használt étolajjal megtöltött bőrhordó.

November 3.

Volt-e Rogán Dubaiban, ez a kérdés foglalkoztat engem is (és elképzelem, ahogy a dubai szálloda recepciósá ráhagyja a betelefonálóra, hogy igen, tényleg lakott náluk ilyen nevű ember, „Rowgun, yes, he did”).

November 4.

Ma F.-ben, az ukrán határtól nem messze, végiglapoztam a National Geographicot, amelyet anyósom vett a lányunknak, és a hátoldalon mit látok: egy egész oldalas, színes hirdetést, amiből kiderül, hogy naponta indul repülőgép Budapestről Dubaiba.²

November 5.

Mindenesetre a földrajzi érdeklődés bennem is megvolna.

November 6.

Beleolvastam egy irodalomtudományi tanulmányba, és ezt találtam: „Schleim der Geschichte” – körülbelül: a történelem nyálkája.

November 7.

Írói szempontból a történelem nyálkája bizonyára sokkal érdekesebb, mint maga a történelem.

November 8.

„Egész mondatban válaszolj!”³

November 9.

Trump.⁴

November 10.

Játszással kínozni egy kisgyereket.

November 11.

Nyolc perccel elmúlt 11 óra 11, de csak most figyeltem fel a dátumra és órára, jött egy téves hívás, és láttam a telefon kijelzőjén – de mindegy, most talán meg lehet fogni az időt, nyom (bűnjel), bizonyíték (tárgyalás, ítélet?).

November 12.

„...eljött az idő, amikor már olyan öregek vagyunk, hogy a testünk lassan széthullik...” – írta Leonard Cohen a volt barátnőjének.

November 13.

5

November 14.

„A Vosztok űrhajó adatai sok minden [sic!] elmondanak a korabeli viszonyokról: hossza 4.3 méter”⁶

November 15.

Találtak egy ismeretlen Van Gogh-vázlatfüzetet – ezt én odahelyezném a Vosztok űrhajó mellé.⁷

November 16.

Gombán élélni.

November 17.

„Valódi embereknek, valódi otthonokba” – áll az IKEA-katalógus címlapján, ehhez képest ma már állítólag a katalógusban szereplő bútorok se fényképek, hanem számítógépes grafikák; de amúgy is gyanús, minek ezt a valódiságot ennyire hangsúlyozni.

November 18.

Profilitizmus: ha már jól se lakhatok, jobb, ha máris meghalok.⁸

November 19.

Közben azzal kísérletezem, hogyan lehet független mondatot írni, illetve elvileg két sorról lenne szó, de a két sor majdnem csak egy mondat, egy olyat hogyan lehet naptól, helyzettől, hangulattól, mindentől függetlenül írni, ha elhatározta az ember, hogy olyat ír.

November 20.

Az egyik hírportál megírta, hogy a miniszterelnök tegnap délelőtt jelen volt Kocsis Zoltán búcsúztatásán, a másik hírportál megírta, hogy a miniszterelnök tegnap délután jelen volt a dunaszerdahelyi új stadion avatómeccsén – még szerencse, hogy a párhuzamos valóságok ezúttal nem ütköztek össze.

November 21.

Próbálok erdőt rajzolni.

November 22.

„Felség, a franc föld künyösö parlatán / elült a hadvasak zadorlata”⁹

November 23.

Cím a Guardianben: „A liberális korszak vége?”

November 24.

„Tudok valakit, aki minden kapcsolatodat helyrehozza” – mondja a hittérítő a Blahán, hangszóróval kihangosítva, de senki nem figyel rá, miközben a térnek nagyjából ugyanazt a részét betölti a kürtőskalács szaga, de a kalácsos bódénál senki nem áll sorba.

November 25.

Aki az Egyesült Államok kormányának dolgozik, az nem fogadhat el „semmilyen ajándékot, javadalmazást, hivatali címet valamely királytól, hercegtől vagy külföldi államtól”.

November 26.

Kihull egy színés reklámbrosúra az ÉS-ből, többek között dubai utazást hirdet.

November 27.
10

November 28.
Nem mondat, tényleg, csak egy kifejezés: „testvérvárosok delegációja” – időutazás.¹¹

November 29.
Minden nyugdíjas kap tízezer forintot Erzsébet-utalványban.¹²

November 30.
Kerekítés: úgy gondolom, hogy bizonyos szempontból örültekházában élünk, és magunkról ugyan gondolhatjuk, hogy mi nem, mi ellenkezőleg, és csak valami fatális tévedésből, mégse engednek ki minket, különféle, egyre átlátszóbb ürügyekkel.¹³

¹ Rendben van, hogy minden nap írok egy mondatot, de honnan lehet tudni, hogy tényleg azon a napon írtam? Ugye, ha elterjed valakiról a hír, hogy ki van tiltva egy bizonyos országból, akkor könnyű dolga van, ha ezt meg akarja cáfolni: kézbe fogja az illető ország egyik híres napilapját, és lefényképezi vagy lefényképezteti magát vigyorogva az illető ország valamely jeles épülete előtt, mondjuk parlament vagy panoptikum. De én hogyan bizonyítsak vagy cáfoljak? Egy újságos fényképpel legfeljebb csak azt bizonyíthatom be, hogy a mondat nem későbbi – de mi van, ha egy korábbi mondatról van szó? Legyen a mondatban valami utalás egy aznapi eseményre? Vagy magyarázzam el részletesen, hogy az adott mondat csakis azon az egy napon juthatott eszembe? Nem hinném, hogy megdönthetetlen bizonyítékokkal tudnék szolgálni. Mindegy, csinálom.

² Közben kiderült, hogy Rogán nem volt Dubaiban, csak a felesége és a gyereke, meg véletlenül épp azon a hétvégén ruccant le egy kormányzati körökben nagyon bennfentes őrzővédő vállalkozó is, de szigorúan magánjelleggel, a családjával, és tiszta véletlen volt, hogy ugyanabban a szállodában szálltak meg.

³ A mondatozásról ez óhatatlanul eszébe jut az embernek.

⁴ Ez talán valami hiányos mondat, ettől óvtak minket végig az iskolában, mégis kétségtelenül mondat.

⁵ Ha van hiányos mondat, akkor talán van zéró mondat is. Ismeretes Victor Hugo levélváltása a kiadójával, amikor Hugo ezt írta valamelyik regényének megjelenése után: „?”, mire a kiadó azt válaszolta: „!”. Ez ugye világos. De mi van, ha a kiadó egy üres lappal válaszolt volna? Azt is el kellene fogadnunk üzenetként. Nyilván kell a kontextus, de az azért is itt van.

⁶ Mondatnak látszó szöveg a Google találati listájában „A bécsi Svejk 3. dvd” keresőkifejezés beírása nyomán. Hogy miért kerestem rá erre a kifejezésre, annak kifejtése szétfeszítené ennek a jegyzetnek a kereteit.

⁷ Az egyik világlapban erősködtek, hogy igazi, a másikban megindokolták, hogy milyen stílusjegyek alapján nem lehet eredeti Van Gogh.

⁸ Sz. Zs. (7 éves) definíciója az általa kitalált szóra.

⁹ Shakespeare: XIX. Henrik – Kálnoky László műfordítás-paródiája. Akartam egy olyan változatot is mondatra, hogy halandzsa.

¹⁰ Ez megint egy vasárnap volt, és nálam a vasárnap a családé, hogy legyen együtt a család, és ápoljuk a családi értéket, takarítás, ebéd, két kisgyerek, felőlem bezárhatják a boltokat, de akár az utazási irodákat is.

¹¹ Az Újbuda nevű kerületi lapban pillantottam meg. Hogy hogyan került a birtokomba ez az egyébként ingyenes újság, amikor nem is Újbudán élek, annak kifejtése szétfeszítené ennek a jegyzetnek a kereteit. Elég az hozzá, hogy ebben a párhuzamos világban minden nagyon szép és minden nagyon jó, és mindenkinek rengeteg testvérvárosa van.

¹² Egy ideig Újbudán laktam. A 2002-es választások előtt az egyik kerületi képviselőjelölt azzal az egy ígérettel kampányolt, hogy ő adna minden kerületi lakosnak ötezer forintot. Végül, ha jól emlékszem, nem választották meg.

¹³ Ezt a mondatot december 7-én írtam, miután kértem a szerkesztőtől egy kis haladékot a jegyzetek megírására. Nem akartam, hogy az utolsó napon ne legyen mondat. De belátom, hogy a kerekítés igazából nem old meg semmit.

Filp
Csaba:
Halálfej II.

Bertolt Brecht

Songok A szecsuáni jólélekből¹

Dal a füstről

NAGYPAPA

Régen, mielőtt megöszültem volna,
Reméltem, eszem sírig megmarad.
Rájöttem már, a sok tudás hatalma
Semmit sem ér, ha üres a hasad.

Legyints az egészszre!
Nézd a szürke füstöt,
Hogy kering a hűvös levegőben:
Így kell messze tűnnöd.

FÉRJ

Pusztulat a szorgalom és becsület ára,
Ezért választottam görbe utat.
De ez se vezet másra, csak bukásra,
Hát nem kérek többé tanácsokat.

Legyints az egészszre!
Nézd a szürke füstöt,
Hogy kering a hűvös levegőben:
Így kell messze tűnnöd.

UNOKAHÚG

Az öregeknek nincsen mit remélni,
Mindent idő terem, s idő zabál.
A fiatalnak ajtó nyílik: élni!
De az ajtó mögött a semmi vár.

Legyints az egészszre!
Nézd a szürke füstöt,
Hogy kering a hűvös levegőben:
Így kell messze tűnnöd.

¹ Kovács Krisztina és Térey János Brecht-fordítása 2012-ben készült a Vígszínház számára. 2016 decemberétől játssza a pécsi Nemzeti Színház is.

A vízárus dala az esőben

Eladni való vizem van,
És állok itt az esőben,
Pedig messziről loholtam,
Kevés vízzel sem ment könnyen.
Kiabálok: vizet tessék!
S nem vesz senki sem,
Akár mohó, akár szomjas,
Nem fizet nekem.
(Vizet tessék, nyomorultak!)

Bestoppolnám az égboltot!
Azt álmodtam egyik este:
Hogyha hét évig nem esne,
Csöppenként adnám a kortyot!
Adj vizet, kiáltanának!
Bárki nyúlna vödröm közelébe,
Eldönteném legelőszőr,
Tetszik-e nekem a képe.
(Epednétek, nyomorultak!)

Zöldség, gyümölcs vizet hörböl,
És gyönyörben elterül,
S a dagadt hasú felhőktől
Nem kérdik, mibe kerül.
Vizet tessék! – kiabálok.
S nem vesz senki sem,
Akár mohó, akár szomjas,
Nem fizet nekem.
(Vizet tessék, nyomorultak!)

Dal az istenek és a jók védtelenségéről

SEN TE

Hazánkban

A tehetségnek kell a szerencse. Csak

Ha erős támogatót talál,

Akkor tud hasznos lenni.

A jó

Nem képes magán segíteni, és az isteneknek nincs hatalmuk.

Mért nincs az isteneknek ágyúja, tankja jó nagy,

Aknája, cirkálója, bombázó repülője,

Irtani a rosszat, megóvni a jókat?

Őket is, minket is ez vinne előre.

A jók

Hazánkban nem tudnak sokáig jók maradni.

Ahol üres a tányér, nagyot üt, aki éhes.

Jaj, az istenek parancsa

Nem segít a nyomorban.

Mért nem jön el egy isten a piacra azonnal,

Hogy szétossza nevetve az összes finomságot?

S mért nem engedik, hogy kenyérral és borral

Jóllakva, örökre legyünk jóbarátok.

Hogy valaki ebédhez jusson,

Kell a keménység, az országalapító dac.

Tizenkettőt kell eltaposnia annak,

Aki egyetlenegy nyomorgón segít.

Miért nem kiáltják az istenek az égi tartományban,

Hogy a jók végre már egy jó világot érdemelnek?

A jók mellé miért nem állnak ágyúkkal és tankokkal százan,

Pusztító tűzparancsot adva? Miért túrik a birkatürelmet?

Dal a szent sohanapjáról

Jól tudható, a szegény nő fia,
Ki ott feküdt nemrég a jászol alján,
Főnt ül egy szép napon, színarany trónuson.
Ez akkor lesz bizony, Szent Sohanapján.
 Szentséges Sohanapján
 Majd ott ül a színarany trónuson.

E napon a jó megkapja a díját,
A rossz pedig nyakába kötelet,
A munka és a pénz egymás szemébe néz,
Mindenki kap majd sőt és kenyeret,
 Szentséges Sohanapján
 Ingyen adnak majd sőt és kenyeret.

Visszafelé folynak majd a folyók,
Az égből néz le ránk mezőnyi zöld,
És az ember csak jó. Rosszra nem kapható.
Paradicsommá változik a föld.
 Szentséges Sohanapján
 Paradicsommá változik a föld.

Ezen a napon pilóta leszek,
Tábornoki rang lesz a te jutalmad,
Minden állástalan dolgozik boldogan.
Lesz majd, szegény asszony, nyugalmad.
 Szentséges Sohanapján
 Szegény asszony, lesz majd nyugalmad.

Amit szívünk olyan régóta óhajt,
Az a nap úgyis elkövetkezik.
Nem kell várunk napestig, hétig vagy fél kilencig,
Hanem már kakasszóval érkezik.
 Szentséges Sohanapja
 Az első kakasszóval érkezik.

Dal a nyolcadik elefántról

1

Dzsin úrnak hét elefántja volt,
És ott volt még egy nyolcadik.
Ő volt az, aki társait figyelte,
Hét vad volt és ő rendkívül szelíd.

Gyorsabban, hé!
Dzsin úr sűrű erdejét
Estig le kell tarolnotok.
Mindjárt itt a sötét!

2

Hét elefánt tarolta az erdőt,
És Dzsin úr ült a nyolcadikon.
A nyolcas lustán állt kényelmes posztján,
Nézte, mit csinál a hét rokon.

Döntsétek, hé!
Dzsin úr sűrű erdejét
Estig le kell tarolnotok.
Mindjárt itt a sötét!

3

Hét elefánt megunta a dolgot,
Hogy pusztítja a gyönyörű tájat.
Dzsin úr jól berágott, hogy a hét csak áll ott,
És enni adott a nyolcasának.

Mi folyik itt?
Dzsin úr sűrű erdejét
Estig le kell tarolnotok.
Mindjárt itt a sötét!

4

Hét elefántnak nem volt agyara,
Egynek volt, hű de nagy, a nyolcas számúnak.
Hát készen áll a nyolcadik, hogy üsse-verje társait.
Dzsin úr majdnem szétszakad, úgy mulat.

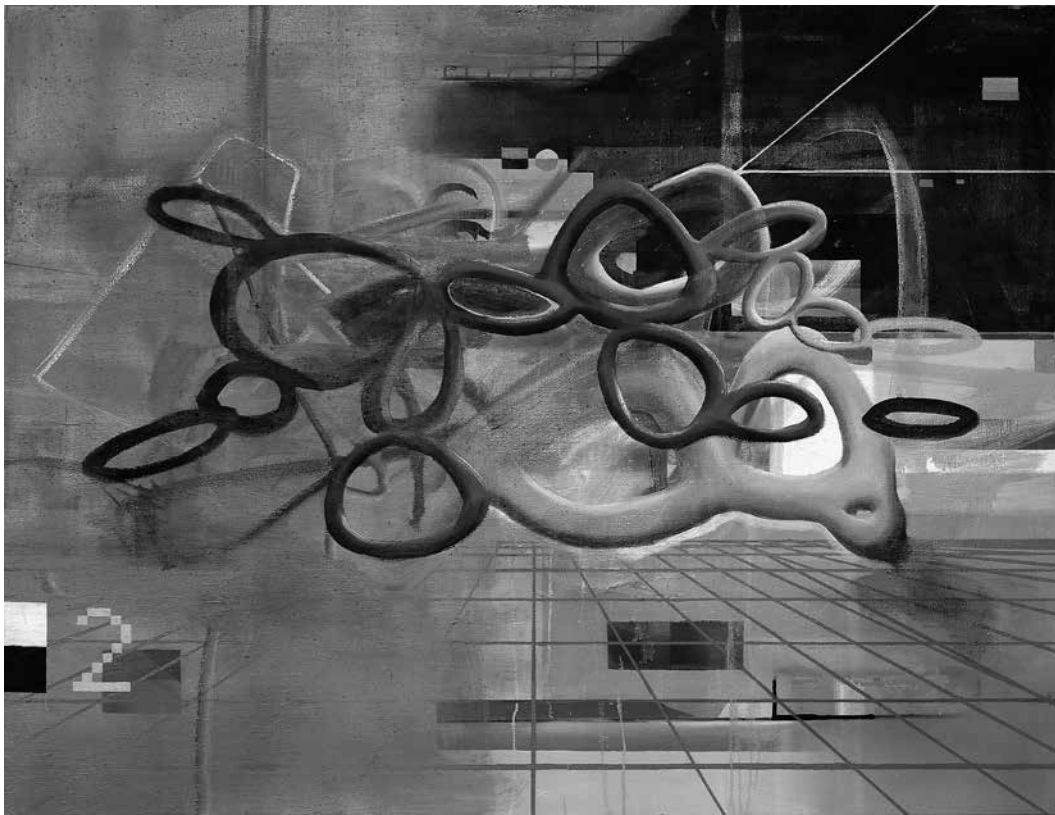
Döntsétek már!
Mi folyik itt?
Dzsin úr sűrű erdejét
Estig le kell tarolnotok.
Mindjárt itt a sötét!

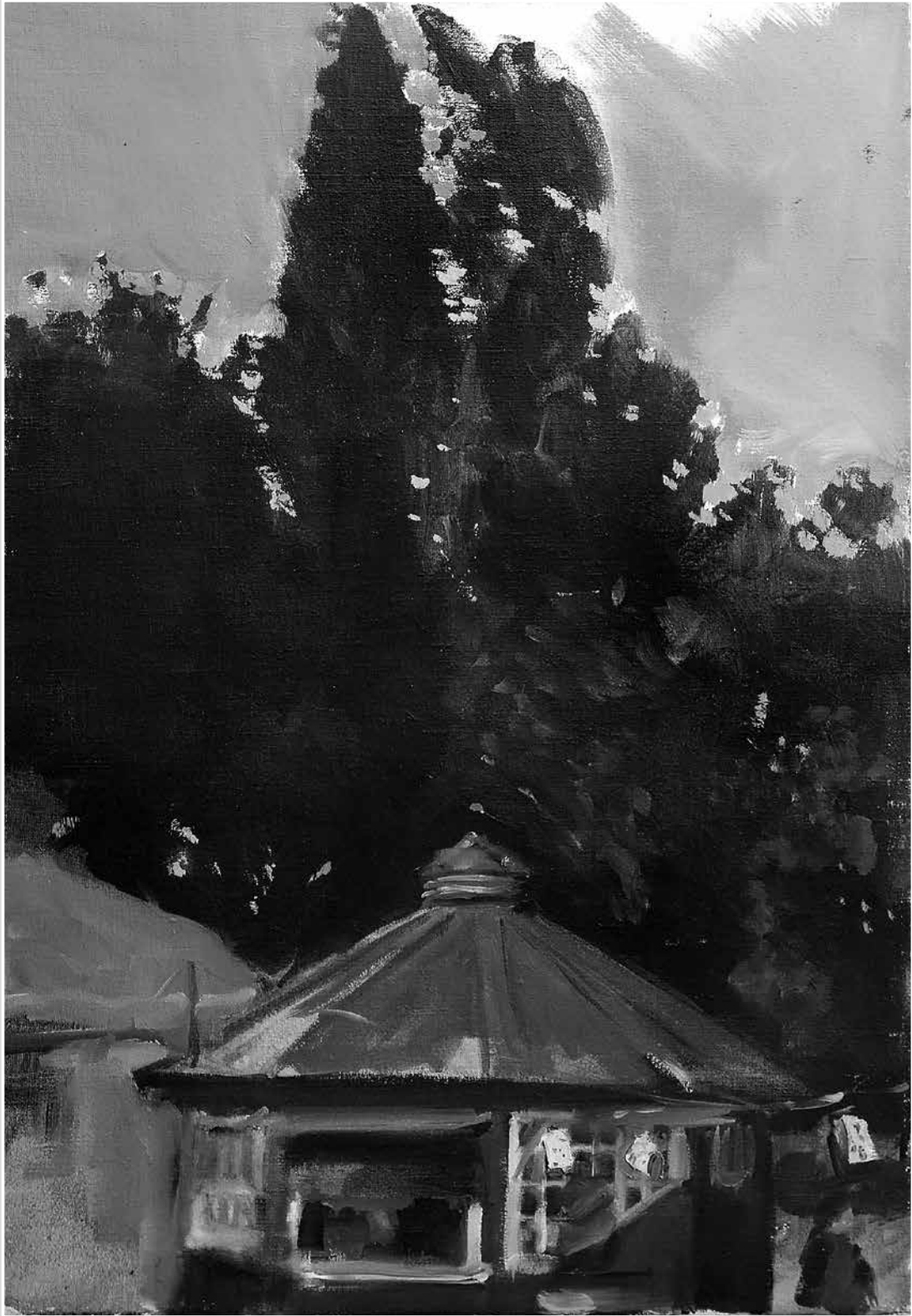
A távozó istenek tercettje a felhők közül

Nem maradhatunk a földön
Röpke óránál tovább.
Szép találatunk, a hősnőnk
Most tűnik a ködbe át.
Árnyat vetnek mind a testek
Arany tó fényeire.
EngedjeteK végre minket
Hazánkba, a semmibe.

Térey János fordításai

Utcai Dávid: CM 1986

Horváth Roland: Balatonföldvár büfé

Vörös István

Vendéglista

Egy színész,
egy bankár,
egy betegségén győzedelmeskedő alkoholista,
egy fényképész,
egy vállalkozó, aki esti egyetemre jár,
egy költő,
egy parlamenti képviselő,
egy híres tanár,
egy pszichológus,
egy állástalan forgatókönyvíró,
egy fülorvos,
egy túlórázástól árnyékká átlényegült hivatalnok,
egy művészettörténész,
egy, aki megfázás miatt nem jött el,
egy jogász,
egy hegedűtanár,
egy, aki nem kapta meg a meghívót,
egy rokon,
egy idegenvezető
egy, aki nem talált oda,
egy rendező
egy vegetáriánus étteremben ünnepel,
egy üveg bor sincs az asztalon.

Sikerült elképzelned őket?
Félek, hogy nem.
Kezd újra,
mindegyikük nő!

mappanap

a nyakszirten nem csak nőknek vannak pihék, kérem, legyen olyan jó, hogy időben rendelkezésemre bocsátja az anyagot, nem, ne humorizáljon, pályázati határidő nyomaszt, tudom, mi az az excell, tisztában vagyok azzal, hogy preziben és nem ppt-ben fogom elkészíteni a beszámolót; a családi menüt is excellben állítom össze vasárnap éjjel, de ezt megtartom magamnak, a menüt is, túl sok benne az édesség; igen, lezárók mindenkit, adtam lehetőséget javításra is, az elektronikus napló is rendben van, csak a hűtőm romlott el, illetve a családé, de alapvetően én pakolom tele, meg ki is; miért pakoltam tele jancsikát elégtelennel, mert elégtelenre teljesített, ha juliska lenne, nem kérdezné meg senki; eljátszottam ma a gondolattal, hogy minden eddig csatolmányban beérkezett motivációs levelet továbbítok, olvassa más, vagy összekeverem az europassokat, válogassák ki az értékelések alapján; jó, összeállítom a tételeket is, de összekevertem tóth krisztina és czóbel minka felvezető mottóját, nagyon tetszik nekem így is, de az esélyekkel ne játszunk, hadd húzzon szabványosan az, akinek kell; pedegyből hogy lehet felmászni, tessék írni sokat, neem, nem novellát, a recenzióval sem lesz esélyes nagy ugrásokra, gyönyörködtessen és tanítson, legyen ars poeticája, pontenciálja, kompetenciája, emojikban ne legyen hiány, az indikátorokról se feledkezzen, tizenöt másodperc alatt száradó körömlakk jöhet számításba csak, minden pötyögés mellé dukál könyvlapozás is, sérül, aminek nem kellene, most jó a j billentyűm, nem fogom a jó helyett azt írni ó, különben is, ennyi idő után érthetne rólam, kiszámíthatóan írom a jókat és ókat; nem, nem fogom tekergetni a nyakszirten ülő pihéket, küldök titkos másolatot, továbbítom is, igen, az oszk sem tutibb, atyaég, hogy bámultam a levéltárban azt a cirkalmas írást, a levelezőlapokat, ne is kérdezze, nem rólam mintázták a reklámnót, aki fölött hullanak az emlékeztető cetlik, én soha nem egyszínűt választanék, minden téma más színűn, laptop felnyit, sárga-zöld emlékeztető, kistükrömben piros, tükrömtükröm, minka néni szobájában micsoda rámával, kitöltöttem a kérdőívet, időben, igen, jöjjön, legyen szíves, pödörjön egyet vagy lökjön tovább egy másik mappába

Tű korallgyöngyökkel

Abban az időben szereztem a legszebb tárgyakat, például új kontyútűket, teknőcpáncélból, korallgyöngyökkel. Siettem hozzád, igyekeztem olyan papírba csomagolni, ami kellő finomságról árulkodott, de semmi toladást nem akartam. Nem akartam több levelet sem írni, mint illik, de minden lapról új szavak, új sorok jutottak eszembe, így hát írtam és írtam, sorban, egyre sűrűbben, majd átlósan, néhol keresztbe, ha látszólag elfogyott a hely, akkor is kerestem oldalt, alul még egy keveset, hogy megírjam, milyen fát láttam vagy virágot, milyen újdonságot mesélhetnék el, ha itt lennél, milyen könyvet adnék a kezédbe, hogy egy-egy sort együtt olvassunk.

Ráérousan írtam, kerestem egy-egy kedves megszólítást, majd újabbat, szebbet, nem esett nehezemre a legillőbbet választani, álomszerű délelőttök voltak, egy-egy fuvallat jött csak, védve voltam, közel s távol semmi aggodalom. A legújabb szerzeményem egy rézkészlet, erről nem szoktam le, szebbnél szebb tárgyak vonzanak, rendezem őket sorba; egy asztalközépre helyezhető, ívelt talpú váza ez, a réz dörzsölésre szorul, érintetlen, a színek finoman egybemosódva az oldalfestésén.

Azon gondolkodom, hová tetted volna azt a másikat, ami ennek a kisebb párja, ha akkor oda tudom adni, de valami közbejött, lekésted a vonatot, vagy az állomásról nem jutottál el hozzám, összemosódik, néhol keresem a legillőbb megszólítást, de nem tudom összerendezni, tegnap volt-e már

hasonló. Egymás mellé helyezett elemek harmóniájától viszolygok azóta is, semmi szabály, mégis szépen ívelem, ami a mienk.

Hozzád illő lapokat keresek, egyik tetején virágnymat, de félredobom, inkább valami olyat, amelyet te küldtél, kicsit sárga, de lehet csak a szűrt fény teszi, írok valamit, írok valamit most is, leírom, hogy lehetetlen kibírni egyetlen szellőt is, hogy a vékony ujjaim beleremegnek, a türkiz kövek kocognak a karkötőmön, ahogy a mappatartón idegesen húzom a karom, hogy kitépem a tűt a hajamból, gyűrődik a lap, mosódik minden, áthúzom a megszólítást, fellököm a vázát, némi rozsdas dörzs helyén, időben félredobok mindent, kiszámíthatatlan, ami következik, elfogyott a hely, egy szót sem írok keresztbe, nem írok sehova, nem viszi vonat, nem kell másolatot készítenem, megtarthatom mindet, megtarthatom, mióta széthullott minden, a földön szertegurult korallgyöngyöket nézek.

Suhai Pál

Csókkérés ősszel

A mi kedves Angelánknak

Vetve az ágy,
Sürget a vágy,
Angela, jöjj, gyere, élvezd.
Téged idéz
Mind e vitéz,
Élni akar, de ki él, veszt.
Én is ilyen
Holt-eleven
Lennék nélküled, Angyal –
Ámde veled
En-hitemet
Kedvem rontja haraggal.

Pincsi hajad,
Törzs derekad
Félsz lázad a vágyam
Visszakozó,
Vészt okozó
Csókba lehelni be lágyan.
Juhlegelő,
Dögtemető
Tested ölelni ígézve,
Kurva-ölön
Jobb, ha ölöm,
Mint szemedet megidézve.

Reppen a lomb,
Sárgul a domb,
Arra ha mennénk ketten,
Retten a szél
És lebeszél
Élni ma önfeledetten.
Itt valahol
Birka-akol
Búzét sejtí az orrom:
Csend, Kicsi, csend!
Így, ez a rend –
Menj haza, jobb neked otthon.

Rózsa Boglárka

töredékek

felültél az ágyadon
és azt mondtad, hogy rosszul vagy
mit is tudtam volna csinálni
te fogtad magad és kővé váltál
száz meg száz részed koppant a padlón

összesöpörtelek és kidobtalak a kukába
más is biztosan ezt tette volna
egy darabkát mégis eltettem belőled
oda a muskátli mellé az ablakba
ott fogsz figyelni rám ott fogsz mindig

nem tudom, hová írjam fel a nevemet
így sem fognak emlékezni rám
rád még kevésbé, belőled csak
egy apró kavics maradt
bele kellett volna hajítanom téged a Dunába

nagyon késő van, fáradt vagyok
mindig mindig ezt mondtad
majd holnap vagy majd a hétvégén
most megvan, hagyjál pihenni
fájok, meg a fejem is, hagyjál hagyjál

kicsi volt már rád az a farmer
nem fért bele a vádliid
jesszusom, de kövér vagyok –
mondtad és egész nap hozzád se lehetett szólni
a *nekem szép vagy* se segített

holnap próba, ne zavarj kérlek
még nem tudom teljesen a szerepem
– és idegesen tekergetted a hajadat
a szád szélére ráragadt a nyál
miközben hangosan mondogattad a szöveged

Gerevich András

Úton hazafele

Nádasdy Ádámnak

Miután elnyalta a desszertet,
hány tragédiát
bír még el Hamlet?
Lerobban a troli,
rossz címre megy a taxi,
Ophélia nem jut el a kolostorig.
Végül ki marad életben,
ha a színészek
nem értik a szerepet?

Cartolina

Nádas Péternek

Toszkána ölelkező lankái
a zalai dombság
elheverő, buja testét idézik,
ahogy dagadó mellizmai között,
mint izzadtság,
az üdvösség patakja
a szíénai Piazza del Campo
közepébe csorog,
lelkiismeretem
szöszös köldökébe.

Debreczeny György

miért nem lettem sakkvilágbajnok?

hivatalosan nem vagyok sakkvilágbajnok
és nem hivatalos sakkvilágbajnok sem vagyok
meg aztán a hivatalokért a hivatalnokokért
sem rajongok
igaz ők se értünk
16 éves koromig sakkoztam versenyeztem
Kádár elvtársat is a sakkbajnokságon láttam
ha már rest voltam felvonulni május elsején
osztálytársammal meglógtunk a felvonulásról
osztályfőnöki intót vagy rovót kaptunk
megvan még valahol az ellenőrzőm

vezércsel királycselel nem érdekel
angol legyen a megnyitás vagy katalán?
s a védelem francia holland szicíliai vagy szláv?
a kerületi úttörő bajnokságokon hol első voltam
hol második ha a mester fia tönkrevert
és kaptam érmekeket
a gyerekeim játszottak velük kiskorukban
csapatban elsőkké lettünk a karcagi úttörő-olimpián
utána még két év sakkozás

aztán elragadott az Aranyketrec
két év után otthagytam a nemszeretem középiskolát
elmentem dolgozni tizenhat évesen
a pestkörnyéki pszichiátriára
erről maga a szerző sem tudott lebeszélni
sem az óvó-féltő orvos rokonok
na szóval legyen a megnyitás magyar
aztán a huszárvégjátékban a szabadgyalog
elveszíti a parasztfelkelést
fárasztó lett volna bejárni a versenyekre
vasárnap reggel Pomázról Budapestre
amúgy sem vagyok versengő alkat
hát szóval ezért nem lettem hivatalos
sem nem hivatalos sakkvilágbajnok

Hernyák Zsóka

Autopszichia

Látjátok, most írom ezt. Ha nem írnám, nem lenne dolgom, és dolog nélkül ki tudja, mi lenne velem. Így meg elmondhatjátok rólam, amikor az asztaltársaságnál felvetődik a kérdés, a Herka Zsocnyák mostanában mit csinál, hogy írogat. A *de mit*-re halkan hozzátehetném, hogy ezt itt. Persze nem én lennék az, aki hozzátenne bármit is, ugyan én szólalnék meg, de nem a saját hangomon, mert ezt sokáig gyakoroltam, és már egész jól megy; három hangon tudok nagyon jól megszólalni és még kettőn kicsit. Azt is elmondhatná valaki két korsó sör között, hogy a Herka Zsocnyák világéletében író vagy vegyész akart lenni, és én a három jó hangom közül az egyiket hozzátehetném, hogy ehelyett depressziós lett. Aztán mindenki oldalra billentené a fejét, és nagyon sajnálna. Én is oldalra billenthetném a fejem, mert őszintén sajnálom magam, még ha ez szégyenletes, akkor is. Persze az oldalra billentett fejem nem ez a mostani lenne, mert a mostani szőkébb és kerekébb. Mindenképp egy félhosszú, barna fejet billentenék oldalra. Kék szememet ízléses könnyfátyol fedné, kivételesen telt ajkam pedig lefelé görbülve engedne bepillantást szabályosan elrendezett, fehér fogaimra, rózsaszínen viruló nyelvemre, szűk és mégis gömbölyded, kisimult gyomromra. A gyomromban két hal verdesne az illatos savban, egy pisztráng egészben és egy lazacszelet, egymással versengve úsznának a bélrendszer felé. A pisztráng előrenyomulna, lévén egészben életrevalóbb csonka társánál, farkát vígan csapkodva úszna az árral. Eközben telt ajkaimat becsukva mosolyra húznám a számat. De dolgozik valamit, bőfögné egy hang, és én, vágyva a kihívásra, a két kevésbé begyakorolt hang közül választanék egyet, és mondanám, hogy sajnos nem. Mint ahogy már sokszor megtörtént, a hang most is sípolóra és természetellenesre sikerülne. A fejek gyanakodva fordulnának felém, és én megrémülve, hogy tudják, hogy a hang nem az enyém, rettegve csuknám be a számat. Megráznám a fejem, a félhosszú, barna tincsek megremegnének, a vékonybél is velük együtt rázkódna. A pisztráng és a lazac, érezve a bizonytalanságot, irányt váltana, a lazac vezetésével indulnának vissza a gyomor felé. De valamit dolgozgat, tenném hozzá ijedtemben, miközben a halak mozdulatlanra dermedve várnának a gyomor és a vékonybél határán. A gyanakodva rám meredő tekintetektől megbomlanék, félhosszú, barna hajam szálanként hullana ki a kocsma kopott padlójára. Kék szememet fedő szemérmes könnyfátyol zavaros kocsonyává dermedne, míg ajkam, vesztve teltségéből, papírvékonyá válva nyílna szét. Foghíjas szájbelsőm feltáruva mutatná meg az eltakarni vágyott, meszes nyelvemet, a ráncos és tág gyomromat, sérült és túlon túl savas hártájával. Mit dolgozgat, hallanám, és a hang ismerősen vékony és természetellenes lenne, majdnem olyan, mint az a hang, ami majdnem a sajátom, ezért még nagyobbra nyitnám pengevékony ajkaim. Látjátok, mondanám fuldokolva, és a gyomrom a megrázkódtatástól az asztal közepére, az üres sörös korsók közé lökné ki magából a savból előmeredő, túhgyes és ívelt szálkákat.

Szauer Ágoston

Megismerés

Ahogy a vers íródik,
a betűk apró lyukak,
ha szemünk tovább kutat,
lelátni fákig, holdig,

s feltűnik, minden más ott.
E kép éppen csak éled,
még kell egy másik nézet
átlátni azt a sávot.

Példa

Egy csobbanás. Az ég vize.
Talán látszóthatott halunk.
Csak vízkör, áram ér ide.
Sok mindent elmulaszthatunk.

A látható

Szimbólumoknak csendes kertje ez,
csak rácsodálkozik tudatlanul,
ki megpihen, bár semmit nem keres,
míg körben bibliányi jel lapul.

Formák, színek mögött, mint árny libeg
egy párhuzam, egy második varázs,
a kulcsot tudni vélhetik hitek,
minden kísérlet, csak találgatás.

Ádám Tamás

Mellékszereplő

Ébresztesz, toronyiránt megyek,
hajnal karmol, jeget tör az árnyék.
A sekrestyében sápadtra kapcsolja
a fényt, valaki. Tapintható a csönd.

Penészes, bordó plüss szoknyák,
csipkegallérok készülnek az előadásra.
Az oltár előtti ragyogásban térdelek,
mellékszereplő vagyok.

Ministrálok, csengettyű szól,
gyertyatartó inog, a tabernákulum
falán nincsenek ablakok. Gyónás
nélkül áldozom, ostyát rágok.

Eres kezekben kopott pénz, dagad
a persely bugyra, mint a disznó bele.
Zsoltárok zsongnak, felesleges
minden szentbeszéd.

Kamaszként megöregszem. Isten
éppen szabadnapos.

Mángorló

Pontos ütések mérsz
vászoningemre. Hajnal fröcsög,
szemed dagad, kopik az éjszaka
kenőcse arcodon.

Szövőszék nyög szüntelen,
vászonlepedő jajgat alattatok,
rongyszőnyegek áznak, gyűlnek
az elterelt gondolatok.

Súlyos csapásokkal telik ez a nyár.
Mángorló száll az égen, szappanos
vízben kiskutyák nyüszítenek.

Estére elfogynak ruháink,
elfogysz te is, anyám.

Ayhan Gökhan

Noé bárkája

A kék bárka perverz és kiélt
nő, állandóan enni kér és
kap is. Noé, nevén az ékezet
állatok sírásának megdőlt
kottavonala, a vonalak közé
került szorongás fuldoklása ér
árvíztől árvízíg. A név, mint érint-
ésbe belefáradt, lusta bőrönd,
öntelt terheket őriz: szorongást,
állatbelekbe csavarodott elég-
tételt, vizes párnákon aludt
fejek nyoma az anyák
hasán rajzolódó gyerekhely alakja.
Az abortusz gyermekei sírnak az emlékezetben,
sírnak az anyák magas sarkú cipőinek
kopogására, lassan megtelik a bárka méhe
kiskorú könnyekkel és anyaszagú
sebekkel. A búcsúzás embertelen.

Sudan vágyai

A csehországi Dvůr Královéba ezerkilencszázhetven körül hat szélesszájú rinocéroszt hoztak Szudánból, állatkerti lakhelyükre. Tíz évvel korábban Afrikában kétezernél több példányuk élt. Itt éldegéltek, fogságban, hatan. A többieket Közép-Afrikában nyolcvan és kilencvennyolc között az utolsó példányig levadászták.

A csehek hálás vendéglátók voltak. Az orrszarvúak neve megmaradt. Saut, a hím és Nesari, a nőtény Shambéban, Szudánban született, még hetvenkettő szeptemberében (Kimúltak: kétezerhat, kétezertizenny). Nasi, a nőtény már Dvůr Královéban, hetvenhét koranovemberében (kimúlása éve kettőezernyolc volt).

A faj tehát a legelső időkben, Csehországban fejlődésnek indult. De nemsoká valami közbejött. A fogva tartott állatok között lankadt a nemző- s foganási kedv.

A labemi állatkert reagált, s kétezerkilenc decemberében, négy északi szélesszájú rinocéroszt (két nőtényt és két hímet) küldött vissza az Ol' Pejeta vadrezervárumba. A fajnak ekkor hét példánya volt.

Az Ol' Pejeta Laikipia megyében harminchatezer hektárnyi föld. Az Egyenlítőn, a Nanyukitól nyugatra, az Aberdare s a Kenya hegy között, elefántok vonulási útján szarvasmarha-tenyésztő telepből lett később a szélesszájúak

szinte legutolsó menedéke. Ide tértek vissza azok négyen, mikor csak hetükből állt a faj.

Jöttek, hogy a föld, a fű, a nap, a régvolt otthon tehénrúgta álma kedvet hozzon annak, ki maradt.

A vadak ott mind szabadon mozognak, kivéve az orrszarvúakat. A térdig érő tuskókkal határolt területen legbelül maradvá, fegyverekkel őrizve talán az életük még meghosszabbodik. Szarvaiktól így is megfosztatnak. Így csillapítják a szarv-vadász jól fizetett orvlövészek kedvét. Sudan és Suni, a hímek, Fatu és Najin, nőtények, egész napos megfigyelés mellett élvezhették szabadságukat.

Mégis. Tettek kísérleteket. Suni (nyolcvanas hím rinocérosz) minden igyekezete ellenére Najin nem fogamzott a napsütötte kenyai betontömb ég alatt. Próbálkoztak fajkeresztezéssel: Északiakat a Déliekkel. Hogy el ne múljon nyom nélkül a faj. Sikerről nincs hír. Suni végül kimúlt.

Dvůr Královéból Nabire, a nőtény (született nyolcvanhárom novemberében) nem utazott egykor a többiekkel. A szabadban már életképtelen, ám a méhe fogamzásra kész. Az in vitro fertilizációval fél évig próbálkoztak gondozói.

A többiek a San Diego Zoo Safari Park lakói voltak. Két nőstény és a hím.
A hetvennégyes Nola Csehországból már terméketlen volt, hogy érkezett.
Nadi, újabb nőstény a csehektől, kétezerhét májusában múlt ki.
Angalifu, a hetvennégyes hím kilencvenben érkezett Khartoumból.
Kimúlt tizennégy decemberében.
Az ő spermájával próbálták addig fogamzásra bírni Nabirét.
Nem jártak sikerrel.
Egy hím maradt: Sudan.
Sudan Nabire apja.

A négy nőstényből kettő vele él.
Mi, gondozók, örök és orvvadászok, természetvédők, a hírre várók
vágyunk boldog végkifejletet,

furcsállva, hogy hiába a nap,
hiába a fű, fák, nagyvadak,
Sudannak nincsen kedve nemzeni.

Enteriőr CaffArt kiállítás - Városi Hangverseny- és Kiállítóterem

Keresztesi József

Április 11., wrocławai főpályaudvar, Art Main Station: Roman Opałka munkái, illetve Andrzej Sapija Opałka. Jedno życie, jedno dzieło (Opałka. Egy élet, egy oeuvre) című dokumentumfilmje a Medytacja i ekspresja (Meditáció és expresszió) című modern lengyel képzőművészeti tárlaton; kurátorok: Bożena Kowalska és Mariusz Hermansdorfer.

Emellett a Yahoo Weather és a vászoncipőm.

Chance of Rain

A százaléokban megadott jóslatokkal az a baj,
hogy a számok ott nem is annyira adatok, mint inkább metaforák:
„elég valószínű”, „elképzeltető”, „aligha”
– ezeket susogják, noha nem erre tartjuk őket.
„Ma már a jóslatok sem a régiek”,
így puffogsz magadban, angyali vándor,
miközben Püthia szeme fönnakad, teste rángatózik,
szája sarkából felhabzó nyál tör elő,
a templomszolgák pedig elteszik a pénzt, és átküldenek egy új alkalmazást a tabletedre.
Aztán a többi gondterhelt turistával együtt
egy múzeum lépcsőjén szorongva, komor képpel hallgathatod,
ahogy az eső komótosan mormolja maga elé a számok végtelenített sorát
Roman Opałka idővel egyre mélyülő hangján.

Agata Duda-Gracj Vihar-rendezése, a Po „Burzy” Szekspira a Capitol színházban, április 7. Ariel szerepét Ewelina Adamska-Porczyk alakította.

Majmos cukor

Tegnap óta nem megy ki a fejemből Ariel.
Nem a bölcs Prospero varázslatos szolgája, hanem
a darabbéli, húgyfoltos pizsamanadrágban tébláboló öregember Arielje,
a szögletes mozgású, kitartóan trappoló tündérrobot.
Ahogy bámulok kifelé ennek a kávézónak az ablakán
az esőben cammogó kocsisort figyelve,
miközben lenyalom a kávé cukorpépet a kiskanálról,
minden jel arra utal, hogy itt vagyok,
és – ritkaság – ezúttal a miértre is van biztos válaszom:
azért vagyok itt, hogy, úgymond, papírra vessem
a kávé, a kocsisort, Arielt.

Kultúrafaló robot vagyok, egy kultúrterminátor, célponttól célpontig
mozgok a városban, felhúzott ötletrobot,
robotméhecske, íme, az új vers méze
itt pereg az ujjad közt, olvasó.

Jut eszembe, majmos cukornak hívtuk gyerekkoromban
a kávéba mártott kockacukrot.
Szerettem nézni, ahogy a kis fehér
kocka oldalán gyorsan fölszalad
az a két majombarna csöpp.

Amikor a darab végén minden szereplőre
fölkerül az egyen-pizsamanadrág,
s a varázs – ha varázs volt egyáltalán – szertefoszlik,
kezdetét veszi Ariel őrjöngése.
Visít, kaparja magáról a szürke festéket,
a sápadt bőr foltokban tárul föl alatta:
a szerepe véget ér, rálát immár a helyzetére,
és a lelke mélyéig megretten attól, amit tapasztal,
megpillantva saját üres helyét.
Szegény Ariel, gondolom magamban
a kávé kiskanalat nyalogatva,
míg itt ücsörgök ebben a kávézóban
egy kétes hitelű Edward Hopper mellékalakjaként.

Enteriőr CaffArt kiállítás - Városi Hangverseny- és Kiállítóterem

Sárgarigó, darázs-fészek, nem is asszony, ki nem részeg

(regényrészlet)

A fejezet, amelyben Rozmaringot és Pistit eléri a horgász-szerencsétlenség

Hajnalhasadáskor, amikor szinte teljes a sötétség, a Szamos nyugodt és csábítóan halovány. A vízből még sugárzik az éjszaka hűvössége, sötétnek és mélynek tetszik, csak egy-egy korai, áttörő napsugár rajzol gyenge, világosszürke sávokat az éjszínű vízbe.

Az igazi hús drága volt, ritkán is juthattunk hozzá. Azt a néhány tyúkot és két kecskét, ami megmaradt, fontosabb volt a kiszámíthatóbb tojásért és tejért tartani. A hálókat az esti órákban kellett elhelyezni, mert ha korábban tesszük, állítólag a halak észreveszik a vízbe tett csapdát és kitérnek előle. Kicsit hitetlenkedtem az intésen, de ez is csak olyan, mint minden babona. Még ha nem is tenne az igazára az ember egy lyukas garast se, mégis megtartja. Háttha. Ugyanezért kellett hajnalban hozzálátni a munkához. Mindemellett szerettem sötétben ébredni. Szerettem hallani, ahogyan az éjszaka neszeit felváltják a nappal hangjai. Megtanultam értékelni azt a fél órát, amikor a baljós árnyak hétköznapi, barátságos formákká változnak.

Nem sokáig engedhettem meg magamnak azt a gyerekes luxust, hogy féljek a sötétben. Hat évesen mérhetetlenül rettegettem. A feketeség a végtelenségig nőtt, terjedt, akár egy határok nélküli köd, mely leereszkedik a katlanra, beborítja és eltakarja a házakat, a fákat, az élőlényeket. A neszek mármár ordítássá hangosodtak, amíg én reszkettem az ágyamban. Anyám légzésére próbáltam figyelni, de ő néha olyan némán tudott aludni, akár egy halott. Nagypámnak mertem csak mesélni a dologról. Meghallgatott, aztán annyit mondott:

– Mit gondolsz, Rozmaring, amikor lámpát gyújtasz, akkor távozik a sötétség a szobából? Kimegy az ablakon, az ajtó alatt? Az akkor is ott van, ha nem látod.

A háló kivetése egyszerű dolognak tűnik, pedig nem az. Hosszú és időigényes munka megtanulni, hol nem akad bele több vízínövény, mint hal, hogyan kell leírni egy elegáns félkört, hogy az aljára varrt nehéz ólomdarabok a kívánt helyen merüljenek el. Beszedni pedig már akkor sem egyszerű, ha csak néhány naphal és hínár az asznapi fogás. Hálót viszont valóban nem túl bonyolult készíteni vagy foltoztatni. A nagyságának az szabta meg a határát, hogy én és Pisti mekkorával boldogulunk el. Hiába volt csónakunk, nem feszíthettük ki a hálót a Szamos teljes hosszán, hogy álljon a vízben keresztben, mint egy fal. Azonban néhány kiszáradt, erős fatörzset mindig munkára tudtunk fogni.

Persze, a legtöbb hal átjutott a hálónk alatt, felett vagy mellett. Sokszor az is, ami a háló szemeibe suhant. Ugyanakkor egészen kis halakat is foglyul ejtettünk. Amikor megrettentek és vissza akarták rántani a fejüket, a kiálló kopoltyúfedőjük a hálóba akadt és onnantól kezdve visszavonhatatlanul a foglyaink maradtak.

Ezek után felmetszettük és kiszigereltük a kis keszegeket, kárászokat, törpeharcsákat, kifolyattuk kevéske vérüket, kívül-belül alaposan megsóztuk őket. Azzal szerencsére el voltunk látva, de csak azért, mert anyám még a háború első évében szerzett nyalósó tömböket, amit eredetileg marhák elé szántak. Azt törtük és faragtuk, oldottuk vízzel, így ételeink mindig ízesek maradtak. Csak azokat a halakat lehetett eltenni, aminek a kopoltyúja még egészséges piros volt. Amely már kifehéredett, azt a békesség kedvéért eldobtuk. Az éhezést jobban bírja az ember az ételmérgezésnél.

A halakat fejfelé fölfele egy hordóba állítottuk, majd egy réteg sóval fedtük be. A hordót megtelte után sem szabad befedni, mert akkor a halak összezsugorodnának. A fogás fejlettebb részét megszáritottuk. Ezeket is ugyanúgy kellett előkészíteni, de a sózás előtt a gerinc mentén meg is roppan-

tottuk, hogy jobban kilapuljanak és így könnyebben átjárja őket a napfény és a levegő. A szemükön keresztül a fejüket átszűrve fűztük őket föl egy zsinórra, ami azért is praktikus, mert ha rosszabbra is fordult az idő, egyszerűen összetoltuk az egész sor halat és fedett helyre lehetett őket vinni. Jó időben két-három nap alatt megszáradtak. Ezt, kicsit lemosva róla a sóréteget, el lehetett szárazon is ropogtatni, vagy vízbe áztattuk néhány órára, aztán ugyanúgy kisütöttük, mint a frisset.

Ezúttal is nehéz volt kihúzni a hálót a Szamosból, de az nem jelent semmit, a beszédés mindig csalókan nehéz. Előbukkannak a víz színén az átlátszó kis rombuszok, hajszálvékonyan hasítva szét a vizet, hogy aztán kiderüljön, súlya végeredményben csak annak van, hogy szétválasztjuk az elemeket. Mindaz, ami eddig a vízé volt, ezután a levegőé, a tűzé, majd a földé lesz.

Tisztességes méretű halat ezúttal se fogtunk. Sokan halásztak ekkoriban a folyó felsőbb részein is. Csak kisméretűek fickándoztak a hálóban, csillant meg nyálkás bőrük kiválva a vízből, amivel a kiemelés pillanataig egyneműnek tűntek. De érződött, hogy a háló nehézsége nem az a hétköznapi súly, amivel a megszokott módon erőlködnénk. Valami másnak is meg kellett a hálóban akadnia. Beemeltük a maradék részt a csónakba, egy nagy, ormótlan dologgal, aminek formája és minősége meghatározhatatlan volt a rátapadó hínártól. Beletettük bádögvdruánkba a halakat, a hínáros valamit lelőgyöltük a zavaros vízben. Egy, az iszappal felkavart víznél is sötétebb vas bontakozott ki a tapadós, szálas növények halmazából.

– Egy fegyver – mondta Pisti, áhítattal telt hangon.

Nem feleltem. Ebből a két szóból is világos volt, hogy visszadobásról szó sem lehet. Legalábbis erről egy csónakban ülve nem fogom őt meggyőzni. Kimásztunk a fatörzsön a partra, én vittem a vödöröt, Pisti egyik hóna alatt a hálóval, másik kezében a fegyvert tartva imbolygott. Ott leültünk egymással szembe, magunk közé vettük a hálót és kezdtük el lecsipegetni róla a Szamos mocskát. Pistinek csillogott a szeme, valószínűleg mindenféle hülye gondolat fordult meg a fejében.

– Gondolom, sejtet, hogy a fegyver már használhatatlan. Ha megtartod, abból minden bizonnyal csak baj lehet – kezdtem óvatosan a mondandómba.

– Persze, hogy jelenleg használhatatlan, hisz' ki tudja mióta volt a folyóban. De kiszárad, megbüttyölöm, megszírozom, aztán ki tudja. Egy próbát megér. Ez tiszta fém. Nem sok minden tud végérvényesen elromlani rajta. Aztán, ha nem is fog sosem működni... Egy fegyver látványa már önmagában is elég lehet.

– Elég lehet, mikor?

– Hát tudod, amikor kell.

– Én nem tudom, mikor kell és szerintem te sem tudod.

– Ha neked nem kell, úgy még jobb! Akkor csak az enyém. Te pedig tegyél úgy, mintha sosem láttad volna.

Azzal Pisti felállt és felmarkolta a pisztolyt. Forgatta, nézegette, próbált úgy hümmögni és vizsgálódni, mintha valódi szakértője lenne a témának. Én is odamentem inkább, hogy megnézzem közelebbről a vita tárgyát. Még csak egy órája volt fegyverünk, de máris sokkal kisebbnek és hétköznapiabbnak tűnt. A markolaton domború faborítás, amely a víztől szinte fekete, dagadt, az egyik oldalon egy darab le is hasadt belőle. A cső bal oldalán nagy betűs felirat. FÉMÁRU-, FEGYVER- ÉS GÉPGYÁR R.T. 37 M. Kicsivel alatta, de még a markolat fölött egy számsor. 121225. Az elsütő kakast védő hajlított fémben koronás címer.

– Pisti, szerintem ez katonai fegyver.

– Persze, hogy az. Ugyan ki másnak lehetne ebben az országban fegyvere.

– De mi van, ha keresi valaki. Csak nem dobálnak véletlenül a Szamosba fegyvereket!

– Persze, hogy nem. Éppen azért nem hiszem, hogy keresné a régi gazdája.

Nem tudtam belekötni az érvelésébe. És Pisti megint azt csinálta, amit a legjobban utáltam benne. Csak azért, mert legyőzött egy béna szópárbajban, úgy tett, mintha igaza is lenne. Mintha bármely vita győztese kizárólagos jogot formálhatna az igazság birtoklására. Némi csend után, amelyet a halakkal való munka zajával töltöttünk meg, túl óvatosan mondta ki.

– Rozmaring...

– Annyira tudtam, hogy ez lesz! – csattantam fel.

– Mit tudtál? Mi lesz?

– Hogy megtartjuk ezt a hülye fegyvert, mert TE meg akarod tartani. Aztán meg ÉN fogom elrejteni, mert még ha TE is akarod megtartani, nélkülem nem menne, ezért most az jön, hogy kicsit meghunyászkodsz, mert letorkoltál, mondasz valami kedveset, ettől nekem megesik rajtad a szívem és akkor fogsz megkérni, hogy a mi szufninkban tartsuk a pisztolyt.

– Rozmaring, most meg hova mész?

– A szufnihoz! – kiabáltam magam elé – Mégis hova mennék! Tedd a vödör aljára a fegyvert és rakd rá a halakat!

Hallottam a kapkodást, ahogy sebtében a csónakba dobja a hálót, összepakol a vödörbe és már utol is ért, úgy lengette kezében a zsákmányt.

– Ne fűtyöréssz!

De persze ezt már leginkább a mondás kedvéért mondtam. Mintha attól, hogy úgy viselkedem, a dolgok alakulásába még mindig van beleszólásom, lesz is.

Abbahagyta a fűtyülést. A cipője orrát nézve vigyorgott.

Huszonöt évvel később, 1971-ben Szolnokon néztük meg férjemmel egy fiatal fiú, Székely Gábor rendezését. Csehov Sirályát vitte színre. Szerettünk színházba járni, habár évente csupán néhány alkalommal engedhettük meg magunknak ezt a szórakozást. A hangulatomat minden bizonnyal jelentősen befolyásolta, hogy hatalmas robajjal indult az előadás. Vágtak, fűrészelték, fejszével csapkodtak, fiatalok garmadája állított össze egy színpadot a színpadon, amelyen Trepljov fogja bemutatni első drámáját. A férjem észrevéve növekvő feszültségem, megnyugtatóképpen súgta fülembe:

– Ugyan, Rozikám, lazíts! Mi mást akarhat egy huszonéves fiatalember, mint felforgatni és utána építeni?

Nem sokkal később az író vállán egy puskával lépett színre. A férjem pedig, aki egész életében szóval tartott engem is, azt mondta.

– Kíváncsi vagyok, mikor fog elsülni.

– Hogy mondtad? – fészkelődtem a kényelmes székben.

– Ismered azt a mondást, ha megjelenik egy fegyver, az előbb-utóbb el is fog sülni.

Megfordul velem mind a két színpad. A sorunk közepéről álltam föl és bukdácsoltam ki az izapos, tiszai éjszakába.

Nagy Zsuka

nem ez a divat

esik a hó a hajamra
a tél dere üti veri félek
a hajfestéstől mint
a tavasztól a nyártól

vastagra húzom a szemöldököm
nézem az ablakból a varjakat
ahogy visszamennek az erdőbe
varjúszemöldök szomorú szemek

drónraj varjúraj
nem tudom megkülönböztetni
mi a valóság és mi nem az
igaz vagy hamis igaz hamis
mindig fel van adva a lecke

ez a divat anya évkönyve
fent a padláson sok nők lapja
jönnek az évek mint a varjak

én meg nézem őket és őszülök
hogyan telt el ennyi év hogy itatja
fel az a sok csecsemőtelen nap
azt a sok vért ami hiába folyt
nem ringat bölcsőt se a nappal
se az éj és a tél dere a fejemen

nem ez a divat
fent van a padláson
vagyis csak az évkönyvek a hetvenes
évektől

éjszaka egyre jobban esik a hó
anya most múlt hatvan apa hatvanegy
három szerelmem volt magzattalan
folyt el mind belőlem most terraformálok
a napot a holdat a csillagokat gyógyszereket
szedetek a nem létezőkkel is és tudom
ez nemcsak egy divat

és csak jönnek az égen a drónok a varjak
nem tudjuk megállítani a világot
csak mindent elrontani elpusztítani
gyermektelenített világom ki akarok szállni

Lukács Flóra

Hasított bőr

Egy gyönyörű fiú testének torzóját
világítja a hold.
Szemembe mar,
mint éjszaka szobában
a vágható füst, olyan
az oszthatatlan magány szerelemfélése.
Neonszínekbe kipakolt társtalanság,
Fojtó, fullasztó időhiány,
mint kórházi szobádban a víz,
úgy folyik el az idő.
Minden leélt percedet, órát, évedet
annak érzed, ami nincs,
nem lehet, mert nem a tiéd.
Mégélhetetlen marad szerv hűjén a létezés.
Szétiszod, szétizzadod, szétfeszíted,
azt, ami más, aki nem vagy.
Agresszívan kell kezdened vele valamit.

Sodródok újra a januárban.
Latyak, beton és visszaszokás között.

Halottak napja

Halottak napján nem tudunk gyertyát gyújtani,
sehol se lehet kapni a közelben,
pedig ilyenkor, a tiszalúci temetőben,
sötétedés után, gyerekkorom óta
játszom a tűzzel.
Az égő mécsesekbe mártom az ujjam,
a folyékony viaszba, a fehér vagy vörös lébe,
aztán hagyom, hogy megdermedjen.
A lánggal játszom, belenyúlok
és kirántom az ujjam, a kormot a kézfejemre kenem.
Hülye játékok, szertartás, imádság helyett,
amit már nem tudok.
Gyertyák helyett most cigarettát gyújtok,
valami legálabb égjen.
Tízezer kilométerről füstöt fújok a szívedre,
bár ezt már otthon sem értetted.

Kék

Argus testén a szemek
pávák tollainak foltjaivá váltak,
mikor saját hisztériáit élte éjszakánként,
sárga lámpafényben.

Fehérre fehéret fest évek óta,
elkeni és újakezdi.
Öt hónap kínai ősz leszek,
aztán öt hónap múlva
öt hónap nyár.
Csak ne volna ilyen ízetlen,
sűrű hazugság a várakozás.

Mint apád szobáján a füst,
úgy jársz rajtam át.
Roncsoltak az arcok, mellkasok, hasak.
Kenjük le a balerinákat
piros zománccfestékekkel!

Vagyok valaki, aki nem vagyok
és nagyon nem vagyok valaki,
aki lenni szeretnék.

Ha megkapja önmaga ellenpólusát,
az olyan lesz számára,
mint frontról hazaérkező katonáknak az étel.

Maradni, maradni

Ágyamat csontosan és súlyosan
nyomja a testem,
míg az el nem zsibbad alattam
és ki nem vet magából.

Nyirkosan, hidegen, lázasan
vergődöm benne,
és összeszorított szemmel félek
az ébredéstől.

Magam mellé képzelek,
mozdulni is félek,
most így maradnék örökre.

Ezt az üveg vodka utáni
végtelen forgást akarom
magamra tekerni,
ez kössön gúzsba,
így találjanak rám,
kiéhezve, kifulladásra, bevégezve.

Ehelyett részegedve, józanodva,
végigélek neked valamit.

Képeslap lesz a testem,
lopott tetováló tűvel írok
magamra egy levelet,
de még be se fognak hegedni a sorok,
amikor egy repülőgép rakterében,
egy koporsóban hazafele tartanak maradványaim.

Költségkímélet

Biztos vagy benne? Jók voltak a forrásaid? Mert akkor inkább én meg se halok. Soha! Hogy így olcsóbb? Hogy összevárnak mindenféle hullát, és együtt égetik el? Azután meg mindegyik családjá kap egy adagot? Hogy még halálomban, vagyis még utána is kiporciózzanak engem? Hát nem eleget spóroltam egész életemben? Osztottam, szoroztam, hogy mindenkinek jusson.

S végül engem is szépen kiadagolva adjanak át a családnak? Ezért gürcöljek én? No meg te? Hogy örök mérítségkímélésre legyünk ítélve? Jó, tudom, ilyen a munkásosztály sorsa, de akkor is. Esküszöm, a halál nagyvonalúbb, az nem mér, és nem válogat. Todziher demokratikus. De ezek, ezek a technokrata, vadiúj hamvasztókemencés úrgazdagok még a szarukat is megennék, ha nem lenne bűdös. És az anyjukat is simán megkefélnék, lehet, pár fillér haszonért.

Vagy te, lehet, hogy az anyjukat is hozzánk, a prolikhoz csapnák, ha éppen akkor halna meg. Végül is a hamunak, az emberhamunak és a pénznek nincs szaga. Vagy van? Te, lehet. Lehet, hogy igazad lesz, és spórolásból együtt sülögetek másokkal, míg te nem. Jól van, na, mondtad már, hogy te már lezsíroztad a koporsós temetésedet. De itt vagyok én. Hát tényleg. Igazad van, nekem sincs kedvem együtt porladni a kemencében holmi Juliskával, Pistával, Marcsival: Mert annyira azért nem vagyok multinacionális és multikulturális, úgy látszik. Bár tegnap épp én pirítottam rá egy kolléganőnkre, hogy ácsi. A világnak per pillanat közömbös, lényegtelen, hogy ő tényleg háklis, hogy párja hol nyomja meg a fogkrémes tubust, Hogy középen-e, slendrián módra vagy szépen, beosztón hátulról nyom és fel is teker, ha szükséges. Nem, mondtam neki, a világnak a mi globális szemléletmódunkra van szüksége. A multinacionális tőkével szemben kialakuló multinacionális adóra és elosztásra. Mondtam volna tovább, ha a kollegina arcán nem láttam volna, hogy megértődött. Meg, hogy egy mozdulattal lesöpörtem az ő egyetlen hákliját. Egyetlen tesztjét, ami alapján ő párt választana. Ha már párt kell választani. Mert szerintem nem akar az senkivel élni. Egyedül szeretne, ha anyagilag megtehetné. És akkor azt nyomna, és akkor és úgy, ahogy szabad kedve engedné. Mert hű fajta, nagyon hű. Tudod, az ilyenekből lesz aztán a hűségben csalódva és a hűséget feladva a legordasabb, a már-már ingyen is elmenő prosti, tudod. No de akkor is, Én, én, aki haladónak, modernnek gondoltam magam, és naponta tájékozódok. Naponta nézek előbb kül-, majd belpolitikát, és közben véleményt is formálok. Jókedvű, szíves narrátora vagyok minden hírnek, mielőtt nekilátok nézni a kedvenc szappanoperáimat. Mer' az is kell, ugye, hogy az embernek ép esze maradjon annyi rossz hír után, szóval úgy látszik. Mégis gyökött vagyok. Mélységesen, gyökerig konzervatív. Mert, hogy én együtt süljek másokkal, az nem megy. Hiába ez most az idők szava. A multináci spórolás, amit, ugye, helyben kell megkezdeni. Alulról kell megszervezni, értem én. No de akkor legalább lehessen tudni róla. Hogy az urnámban velem van egy kevés Juliska, Boriska, József is. Meg esetleg a kis korababa Zsombi is. Szegény, hogy alig született meg, lábszagú, húgy- és széklatszagu öregek közt kell neki máris sülni és porladni. Mit szólnának a szülei, szegények, ha megtudnák ezt a helyi, családi, nemzeti összefogást? Titkos háttérmegegyezést a temetkezési vállalkozók közt? Végül is józan, ésszerű döntés és költségkímélő rettentés az együttesség. Legyen értelme bekapcsolni és beizzítani azt a drága kohót. Ami attól drága, képzeld, hogy nincs füstje. A füstjét valahogy környezetbaráttá teszik. Na, az benne az igazán drága. Legalábbis a kutyánké az volt. Tudod, a mobilhamvasztás ettől drága. De hát mit tehettem, a gyerekek ríttak, hogy a kiskutya ne má' hogy a hideg földbe kerüljön, hanem szép kis kutyamancsmintás edénybe. Hát megszavaztuk őt, mármint a hamvasztását.

Tejjég! Mi van, ha a Tapit is hozzánk csapják? Mert van ilyen, nem hallottál róla? Van, akinek az a vágya, hogy a kutyájával együtt kerüljön kilövésre. Tudod, a temetőben, a közös parcella fűvére, na. És akkor ugye az urnába a Tapinak is bele kell kerülnie valahogy. Mármint a porának. Ha ő ugye előbb hunyt el. És a szolgáltatók készségesek, de még mennyire. Jó pénzért bármit belekevernek a szeretett rokonba.

Te, tényleg, tuti az infód? Mer' akkor én inkább élve maradok. Mer' akkor minek ez a nagy fakszni, minek jártassam az agyamat, hogy hova is szórassam el magam? Minek is zavarjam ki télvíz idején, mondjuk a családomat, hogy a telekre, a legcsenevészebb őszibarackfa alá tétessem magam? Mert eddig úgy terveztem. De alighanem addigra valamelyik gyerekemnek repülnie is kell. Haza, a temetésemre. De Julcsikáért, Zolcsikáért énnekem fel ne szálljanak egy repcsire se. No meg a Tapi miatt. Vagy Kleopátráért. Mert valszeg cicát is hamvasztanak, nem? Ha kutyát igen, akkor cicát miért ne? És ha a gazdi meghal, hát hozzákavirnyásznak. Ha minden igaz. Nagy, tömeges katyvaszos humusz-ként fogunk leledzni valszeg. Mielőtt a porciózás megkezdődne. A rokonai kéréseknek megfelelően. Kedvencel, kutyával, cicával vagy anélkül. Végül is, miért berzenkedünk? Ennyi szingli mellett ugyan miért is ne lenne ennyi kedvenc? Társ- és gyermekpótlék, majd hozzászokunk.

Vagyis ti, ti fogtok hozzászokni. Mert én nem, én alkalmazkodó voltam egész életemben, ezért elvárom, hogy legalább halálomkor legyek egy kicsit kiváló. Kiváló a többi közül. De ha nem lehet, mint monddod. Nem lehet egyedül, komótosan, jól kinyújtózva hamvadni, csak zsúfoltan, tömegesen. Mint ahogy élünk, heringek buszon, lakótelepen, akkor egye meg a fene. Hülye leszek meghalni. Énmiattam, vagyis a drága Tappancs miatt ne kelljen az egész családomnak összeröffeni. Ki tudja, lehet, hogy valamin összevesznének, míg távolról sokáig szent lenne a béke. Igazad van, husom, jobb is lesz így. Ne rajtam gyakoroljanak, hogy a magyar leendő unokák megértetik-e magukat a külföldi leendő unokáimmal, akik, remélem, egy szót se tudnak majd magyarul. Mer' minek, minek tanuljanak egy lassan holttá váló, nehéz nyelvet odakint. Értsen mindenki angolul, meg a számítógépekhez, és slussz. Hát nem? A Tapit meg keverjék a gazdihoz legálisan! Nem titkolózni kell, sunyiskodni, hanem meglátni, hogy merre megy a világ és simulni bele. Már ha tetszik. És lázadozni, ha nem.

Mert tényleg, bogaram. Most értelek csak meg, hogy te a Mennysországra gyűrsz. De tényleg, nem akarlak megbántani, te higgyél csak benne. Te eleve koporsós temetést kértél a párodnak tavaly. És én hülye, mondtad is akkor, hogy megvan a helyed. Azt hittem, új munkahelyet találtál, de nem. Azt válaszoltad, megvetted a sírhelyet a párod mellett. Mert te tényleg hiszel. Hiszed, hogy csak három nap kell. A temetés után három nap, hogy aztán a Mennyekbe kerülhessünk. A XXI. században, alig negyvenéves létedre, te ebben hiszel. De egye fene, a hit magánügy. Csak nem illik hozzád ez a nagy elhatározás. Te olyan gyakorlatias vagy. Vagy tán pont ezért, hogy legalább egyszer az életben szellemi akarsz lenni, de igazán. És ha ez kell, ez, egy ép, egész hol test a földben három napig, akkor legyen. Utasítottad már most a gyerekeket, hogy koporsóval temessenek kizárólag. Szerintem már a pénzt is összeraktad rá, most éjt nappallá téve dolgozol. Bizonygatod nekem, hogy nem drága, alig több mint a hamvasztásos temetés. Holott te is spórolós vagy. Megegszel mindent, amit adnak, mindegyik munkahelyeden. Csak a halat nem. Meg talán a darás tésztát nem. Naná, csinálod, csinálod évtizedek óta az alkalmazkodást, a belesimulást a nagy, proletár egészbe, de utálod. A szíved mélyén elegend van a főnökök froclizásaiból, hogy rajtad, téged baszogatva élük ki főnökségük tudatát. Hatalmaskodó vágyaikat. De túrsz, jó pénzért, hogyne. De mégse jó szívvel. Jó szívvel nem szeretsz sneci lenni, apró hal a többi apró hal közt. Daraszem, egyetlen szemecske a hibás zacskóban.

De én sem. Bár én majd' négykilósan születtem, de akkor sem. Míg te kiló húsz dekásan. S bár engem szeretett az anyám, és negyedik, szerelemgyerekként se adott zaciba, mint téged az anyád, akkor se. És nekem nincs másodállásom, én nem vagyok olyan jó biorobot, mint te. A Tapikát azért szívesen kizárnám végső megsemmisülésemből.

Bár én, már megbocsáss, annyira azért nem hiszek a mennyországban. Nekem elég lesz a se kép, se hang. Én már annyi mindent láttam, megéltem, örömet, bánatot, sikert, csalódást és kíváncsiságot. Hogy nekem ennyi elég. A családom tagjai, felnőtt gyerekeim már nem sírnának kétségbeesetten utánam, hál' istennek. És főleg nem, nem voltam én annyira jó, én biztosan nem lennék elég jó semmiféle mennyországhoz. Se keresztényhez, se mohamedánhoz.

Én csak egy disznó voltam. Jőszándékú anyakoca, aki ha kaját túrt ki a földből, elröfentette magát boldogságában. Hogy jöjjenek, mások is jöjjenek túrni, falatozni. Ennyi. És nekem így volt jó.

Ja, és nekem volt apám is. Sajnálom. Hogy a tied rossz volt, gonoszkodó piás. De hidd el, én ebben hiszek, hogy ha van Mennysország, oda *nem* a szenvedésen keresztül vezet az út. A szenvedés az élet része, így bárkinek joga van oda belépni. Bárhol van, bármikor a mennyország. A megkönnyebbülés, már megbocsáss, el szokott jönni. Csak úgy, magától.

Inkább, te, harcolnunk kéne. Nekünk, a középkorúaknak, hogy mivel esetleg van szelleme a testünknek, és az a fontos, akkor a testünkkel holtában történhetne bármi. Ha a még hasznos szerveinket odaadhatjuk az élőknek, miért nem adhatjuk a holtat, az egészet is?

Nem gondolod, hogy ebben a fehérjehiányos világban pazarlás bárhova is, bárhogy is temetkezni? Én legalábbis nem találnék kifogást abban, ha kutyatáp lennék. Hisz' etetni, megetetni mindig is szerettem.

Embert is, kutyát is. Tapika utódjainak testében jó helyem lenne. Hívnanak Nérónak, Mázlinak, Maflának vagy bárminek.

Ugyan, kit érdekelne?

Luzsicza István

Falromok, romfalak

*Hajas Tibor „Kijelentjük, hogy ez a fal nem létezik” című alkotása alá **

mert tagadták pusztá létét is mindannak ami van
s persze mi is úgy akartuk hogy ne lehessen olyan
a hevenyészve épült fal meg ott állt alaptalan
hát csaltuk a látszatot míg az dőlt valóságosan

bár úgy tudtuk: kidönteni kellettünk mi is itt-ott
(feltételezni is sértő hogy csak úgy összeomlott)
de azért a tyúkszemünkre zuhantak a falromok
és orrlyukunkig porzott fel a mállott sitt s a homok

még úgy-ahogy épen maradt néhány darab féltégla
felhasználni bármi nemes értelmesen szép célra:
ebből húzunk újabb falat frissen egymás közé ma
ha ezt akartad ne fájjon – szólogatunk át néha

hogy a másik tehet róla: régen tudjuk egymásról
pusztá létünk eltagadjuk – s ha úgy vélnénk nincs ez jól
felrobbantjuk falainkat féltéglánként mindenhol
akár én állok mögötte akár te: nagyobbat szól

s ha majd romfalmaradványként hever mind mi szétszakadt
mögötte-utána semmi – se tervrajz már se alap
megint kijelenthetjük hogy nem léteznek a falak:
harcos büszke nyöszörgés zeng a törmelékek alatt

** Hajas Tibor (1946-1980) költő, képzőművész, performer 1974-ben egy téglakerítésre krétával a „Kijelentjük, hogy ez a fal nem létezik. Alaptalan koholmány.” mondatokat írta fel, majd az erről készített fotót művészbarátaival, alkotótársaival együtt aláírva kiállítási képet hozott létre.*

Soltis Miklós: Ezeknek is vannak jogaik

A kortárs dráma útjain

Kaj Ádám *Tarantella* című szövegének közlése túlmutat a korábbi szórványos kísérleteken, melyekkel otthont szerettünk volna teremteni a műnemnek folyóiratunkban. Nemcsak a lapszámot meghatározó női vonatkozása miatt volt számunkra természetes megjelentetése, de a Szépirodalom új mikrorovatának bevezetése is egyben, hiszen a dráma az idei évfolyamtól állandó társa lesz a lírának és kispikának lapunkban. Terjedelmi lehetőségeinkhez mérten, így ezután a dramatikusszövegek kedvelői és akár az azt a színjáték textuális alapjának tekintő színházi szakemberek is megtalálhatják nálunk számításait. Folytonos jobbitó, fejlesztő szándékunknak megfelelően, az Egy mondat, Az eltűnt vers nyomában, a műfordítások és az egységes Testvérműzsák rovat után – hogy az önálló online felületet ne említsük – ez a következő fontos mérföldkő a megújult Pannon Tükör fiatal életében. Az éves tartalom már összeállt, de egyelőre nem szeretnénk róla többet elárulni, legyen minden alkalommal meglepetés a közölt írás.

Kaj Ádám *Tarantellája* a jelzett női kötődés mellett, amivel a szám korpuszába, az ifjú drámaíró-rendező eddigi munkáihoz is jól illeszkedik, éppúgy a történeti érdeklődés, az emlékéllítés gesztusa érhető nyomon benne, mint a *Színészköztársaságban* vagy a Babits elbeszélő költeményéhez írt keretjátékban (utóbbit a klasszikus líraművel együtt *Jónás könyve, Török Sophie előadásában* címmel vitte színre). A valóságvonatkozás azonban ezúttal nem teljes, mivel darabjának két hőse közül csak a „magyar Szapphó” volt élő személy, Lónyay Erzsébet pedig Weöres közismert Psychéje. Kettejük találkozását, kapcsolatát, élethez és irodalomhoz való eltérő viszonyát, az ebből fakadó kollíziót mutatja be a *Tarantella*, melyet át- meg átjár a XIX. század elejének levegője.

Míg Dukai Takách Judit még a szentimentalizmusért lelkesedik, Goethe-t tekinti példaképnek, s sárga mellényben, a *Werther* zárlatát parafrázálva készül komikus öngyilkosságára egykori szeretője, Berzsenyi miatt, addig a vele egykorú Psyché már ízig-vérig a romantika gyermeke, aki kineveti barátnője idolkait és inkább Hölderlint bálványozza, Kisfaludy Sándornak akar megfelelni. Társadalmi helyzetük is eltér: előbbi dukai otthonában ülő, magányos nemesleány és irodalmi csillag, kiterjedt kapcsolatrendszerrel, utóbbi részben cigányszármazék, világgjáró bárófeleség, a testi szabadság híve, és pályakezdőként, tehetsége révén szeretne költői érvényesülést kiharcolni. Egyikük a múltból él, a másik a jelenben. Nem véletlen, hogy Psyché forgószeleként dülja fel Dukai addigi világát és nemcsak megmenti, de szerelmével boldoggá teszi, igazi életre galvanizálja őt. Mikor elmegy, Judit nehezen törődik ugyan bele elvesztésébe, ám már nem kísérli megölni magát, hanem megkeményedik, s ha lassú léptekkel is, nyilván elindul majd az elnyert másik, új élete felé.

A lélekváltozások festésén túl, a szerző plasztikusan helyezi bele saját korukba, ismert sorsfolyamukba is alakjait. A Dukai esetében ez az első házasságát közvetlenül megelőző időszak, mikor Berzsenyi elismerően írt róla Kazinczynak és Festetics gróf meghívta a Helikoni ünnepségekre, Lónyay Erzsébetnek pedig a „bolyongás éveit” után az „asszony-évek” kezdete, az egyre kimunkáltabb poézis kora. Talán érdekes lehet még a drámában jelen nem levő, Juditra mégis nagy árnyat vető „magyar Horác” alakja, akinek ábrázolása – ahogyan a szerző is utal rá – egészében fikció. Alkatától, személyiségétől távol is állt itteni szerepköre, ráadásul 1817 az ő költészetében is fordulópont, hiszen, noha februárban a keszthelyi találkozón különösen kitüntette figyelmével a házigazda, röviddel később jelent meg a Tudományos Gyűjteményben Kölcsey bírálata, ami végül elhallgatásához, lírájának lassú elhalásához vezetett. A két poetrina mellett, jóllehet közvetve és nem a legemelkedettebben, de neki is emléket állít Kaj Ádám darabja.

Kaj Ádám

Tarantella

A XIX. század költőnői

Fassbinder és Weöres alapján

A szerző ünnepélyesen kijelenti, hogy a műben minden Berzsenyi ellen megfogalmazott vád fikció, a valóságban szereti és tiszteli a klasszikus költő életművét.

Személyek:

Dukai Takách Judit

Lónyay Erzsébet Psyché

Játszódik 1817-ben, a Vas megyei Dukán.

ELSŐ JELENET

A játéktér közepén ágy, fehér lepedővel, fehér takaróval, fehér párnával. Jobb oldalon egy thonet szék, baloldalon mikrofonállvány. Az ágy mögött óriási Goethe-poszter. A ágy mellett a padlón fehér szigetelő szalagok jelölik a lehetséges járási irányokat. Dukai Takách Judit – sárga mellényben – az ágyon fekszik, mint egy kiterített halott. Kezében Az ifjú Werther szenvedései. Ez a kép fogadja a közönséget. 7 óra 7 perckor nézőtér-sötét, közben Dukai szavai: „1817. Egy Vas megyei birtok Dukán. Holdfény.” Ahogy a végére ér a mondatnak, följön a fény, és Dukai már az ágy szélén ül, kezében a regénnyel.

DUKAI

„Minden csendes körülöttem, és a lelkem is nyugodt. Köszönöm, Uram, hogy még az utolsó percekben is ilyen melegséggel, és ilyen erővel ajándékozol meg.

--Az ablakhoz lépek, életem, és az elvonuló viharfelhőkön keresztül kémlelem az ég magányos csillagait. Nem, nem fognak lehullani. Az Örökkévaló ugyanúgy a szívén viseli őket, mint engem. Most a Göncölszekér csillagrúdjait nézem, a legkedvesebb csillagképemét. Amikor eljöttem Tóled, és kiléptem a kapun, a Göncölszekér ott volt fölöttem. Hajnali részegségben, karomat kitárva, gyakran néztem föl e jelre, amit az akkori boldogságom szent jelképévé avattam. És még mindig az – Ó, **Berzsenyi**, minden rád emlékeztet. Mindenhol ott vagy. És mint a kisgyerek, nem ragadtam-e mindent magamhoz, amit te, Szentség, megérintettél. -- Azt akarom, hogy az út mellett, vagy egy elhagyatott völgyben temessetek el, hogy a pap vagy diakónus keresztet vetve menjen el e megjelölt kóhalom mellett, és a samaritánus megkönnyezze azt. -- Íme, **Berzsenyi**. Nem borzadok meg e fagyos és borzasztó kehelytől, amiből a halál bódító szerét kell kiinnom. Te adtad a kezembe, de nem félek. Mindet! Fenékig!”¹

Dukai ezután megpróbálja elválni a torkát. Az egész próbálkozás groteszk és nevetséges. Psyché jön. Totálfény.

PSYCHÉ

Mi ez a szentimentalista baromság? Ez már a romantika kora!

¹ Goethe *Az ifjú Werther szenvedéseinek* utolsó bekezdése, saját fordításban.

DUKAI
Csak azért is!

Dukai megismétli az előző bémázást, de ezt már Psyché sem hagyja annyiban. Odaugrik, és megpróbálja elvenni Dukaitól a kést.

DUKAI
Mit csinál?

PSYCHÉ
Adja ide!

DUKAI
Hagyjon békén!

PSYCHÉ
Még megszúrja magát vele.

DUKAI
Dukai Takách Judit nem szúr. Vérfürdőt rendezek! És ha nem enged el azonnal, a maga vére is folyni fog. Mindenütt vér lesz. Vér! Vér! Véééérrrrrr... Blut!

Közben sikerül Psychének elvennie a kést.

DUKAI
Nekem úgy is jó, ha maga csinálja. (*patetikusan letérdel*) Szúrja csak ide. (*megetorpan*) Várjon egy pillanatot. Ez a mellény se kell. Csak tompítja a szúrást. Azt akarom, hogy gyorsan végezzen. Különben megkérdezném, hogy hívják, de erre a pár másodpercre igazán fölösleges megismerkednünk.

PSYCHÉ
Már pedig ezért utaztam ide. Hogy megismerkedjünk. Egyenesen Sziléziából. Végre személyesen is találkozni akartam a pártfogómmal. És milyen szerencse, hogy nem halogattam tovább az utazást. Egyébként ennek a késnek olyan tompa a hegye, hogy csak vakarózásra jó.

DUKAI
Eredetileg pisztollyal akartam csinálni. Ahogy a regényben is... Az ifjú Werther szenvedései. De egyik szomszéd se adta kölcsön a sajátját.

PSYCHÉ
Nem is kíváncsi rá, hogy ki vagyok? Nem akar találgatni?

DUKAI
Bizonyára valamelyik levelezőtársam. Sziléziából.

PSYCHÉ
Kramówból, egészen pontosan. Bár ott csak pár hónapja élek. De nem vagyok biztos, hogy erről a költözésemről írtam volna Önnek.

DUKAI
Megmondom én, ki maga, mégpedig az egyik verse alapján, amit elküldött. Gondolom, csatolt a leveleihez. (*Psyché bölint*) Jó a memóriám, szinte azonnal megjegyzek mindent, amit látok vagy olvasok. Kezdjen el egyet, és én befejezem majd.

PSYCHÉ

Tetszenek az ilyen játékok. Ha felkészült: Álmomban falumban / Jártam jeltelen, / Mint Elysiumban...

DUKAI

Túl könnyű! Psyche, nem tetem, //Akkor hát Ön az!// Szita-szárnya sintsen, //Sajnálom, hogy így találkoztunk, nehéz időszakon megyek keresztül// Könnyebb mint a moly, //Szégyellem magam, anynyira szégyellem magam// Hogy árnyat se hintsen. //Most bizonyosan csalódott. Több száz kilométert utazott, abban a reményben, hogy a mentora épelméjű, és ehelyett talált egy őrült nőt, aki regényből akarja megtanulni az öngyilkosságot, de még arra is képtelen, hogy elvágja a saját torkát. Pedig hányszor vágtam tyúkot.

PSYCHÉ

Ne érezze rosszul magát, szeretem az őrülteket. Igazából magam is őrült vagyok. Mert mi is az őrület? Az a fajta bátorság, ami olyan dolgokhoz kell, amit a hétköznapi emberek álomnak, képzelgésnek, vagy fantáziának neveznek. Az őrület a művészek bátorsága. Ezért se becslöm sokra Goethét. Ahogy látom, Ön éppen fordítva van ezzel.

DUKAI

És miért ilyen ellenséges velem?

PSYCHÉ

Mert nem tudom elképzelni, hogy valaha is utánozza a regényhősét. Ahhoz nem elég őrült. És erről személyesen is meggyőződhettem.

DUKAI

Azt akarja mondani, hogy találkozott Goethével?

PSYCHÉ

Pár éve, amikor Weimarban voltam. De nem túl izgalmas történet.

DUKAI

Végül is csak a legnagyobb kortárs költővel találkozott. Kazinczy tőből kitepné a kezét, csak hogy egy asztalnál ülhesen velem.

PSYCHÉ

Az emberről beszéltem, nem a műveiről. Higgye el, maga Goethe úr nem olyan érdekes jelenség. Egy két lábon járó tiltótábla: ezt nem szabad, azt nem szabad. Rémes. Az ember még akkor sem tudná otthon érezni magát nála, ha megszakad. És az a Faust! Hány éve is írja? A végén az ördög sem fogja olvasni.

DUKAI

Azért mégsem várhatja el egy ekkora tekintélytől, hogy úgy viselkedjen, mint egy kamasz fiú. Nála biztosan nem ilyen fogadtatásban volt része...

PSYCHÉ

Hallott már Hölderlinről?

DUKAI

Azt tudom, hogy Batsányi fordított tőle pár verset, de nem olvastam őket.

PSYCHÉ

Nem sokkal a weimari látogatás után Tübingenbe utaztam. Ott lakik ez a Hölderlin, egy asztalosmes-

ter gyámságára bízva. Állítólag húsz éve ki se mozdult a toronyból, ahol lakik. Egész nap angyalok és démonok között mászkál, és magában beszél. És jól gondolja, az emberek azt mondják, őrült. Elmentem hozzá. Amikor meglátott, odajött, és egy kendővel elkezdte csapkodni a mellkasomat és a vállamat. Az asztalos szerint a démonokat űzte el, és a géniuszokat árasztotta rám. Ezután felolvasta a saját verseit. „Goethe előtt mélyen meghajlok, de annak a nyomorult eszelősnek rongyos líráját, csak azt vágyom hallani.” De ha még mindig zavarja, hogy úgy találtam, ahogy, szívesen megismétlem az antrémat.

DUKAI

Csak annyit mondtam, biztosan csalódott bennem. Pártfogóként keresett meg, de ezek után nem hinném, hogy pont tőlem fogadna el tanácsokat.

PSYCHÉ

Butaság. Igaz, hogy meglepődtem egy pillanatra, de nem a látvány, hanem a kora miatt. Furcsa, de sokkal idősebbnek gondoltam, legalábbis nálam idősebbnek.

DUKAI

És miért?

PSYCHÉ

Aki ilyen sikeres, aki ilyen – őrült... az ilyen ember általában idősebb.

DUKAI

Ezt bőknak veszem. Akkor mit szólnál, ha tegeződnénk? Hiszen majdnem egyidősek vagyunk. Te mikor is születted?

PSYCHÉ

Kilencvenötben.

DUKAI

Ezt a véletlent! Én is kilencvenötös vagyok. És melyik hónap?

PSYCHÉ

Január. Január huszonhét.

DUKAI

Én augusztus kilencedikén.

PSYCHÉ

Oroszlán vagy? Nem gondoltam volna...

DUKAI

Te pedig...

PSYCHÉ

Vízöntő.

DUKAI

Nem nagyon értek az asztrológiához.

PSYCHÉ

Én is csak az apám miatt.

DUKAI

Mesélhetnél a családról. Meg úgy általában magadról. Az meg bor és pálinka mellett dukál. És a pertut is meg kell innunk! (*indulna*) Ajjaj, hogy én erre nem is gondoltam. Borzasztóan szégyellem, de a kamra teljesen üres. Azt hittem, ma megölöm magam, és soha többé nem fogadok vendégeket. Baj lenne, ha holnap ismerkednénk? Mondjuk délben? És akkor főzök ebédet is. Ne haragudj a szét-szórtságom miatt. Holnapra rendet rakok. A fejemben is. Ígérem. -- Ilyen egy bolond éjszakát. Nem is. Ilyen egy – őrült éjszakát! Te hoztál vissza az életbe, Psyché. Ha te nem jössz...

PSYCHÉ

Azzal a késsel túl sok kárt nem okoztál volna magadban, szerencséire.

DUKAI

Akkor is. A látogatásod volt a megmentőm, és te voltál az én őrangyalom. Most újra kedvet érzek az élethez, és már nem is szégyellem magam. Nem tudom, kinek kell megköszönnöm, hogy ki küldött téged, ki miatt sodort erre a szél, de legyen áldott ezerszer a neve.

PSYCHÉ

(*magának*) Kisfaludy Károly.

Sötét. 6/8 ütem.

MÁSODIK JELENET

Másnap délben, ugyanott. Időjáték: Dukai és Psyché helyet változtat. Mindkettő kezében boros pohár.

DUKAI

A megismerkedésünkre!

PSYCHÉ

A költészetre!

DUKAI

És a költészetre!

Koccintanak.

DUKAI

És tényleg ne haragudj a tegnapi miatt. Nagyon szégyellem magam. De örülök, hogy most itt vagy. Újra. És olyannak látsz, amilyen valójában vagyok.

PSYCHÉ

Túl sokat foglalkozol mások véleményével. Engedd el magad. Elvégre ez a te házad, otthon vagy. És nincs itt férfi, akinek tetszeni akarnánk. Tekints rám barátnődként.

DUKAI

Furcsa, gyerekkoromban voltak utoljára lány barátaim. De így visszagondolva, nem is voltak igazán azok. Állandóan versenyeztünk egymással. A nálunk szebbeket irigyeltük, és lenéztük a nálunk csúnyábbakat. Ilyenből sohasem születik barátság.

PSYCHÉ

Én nem akarok versenyezni veled. Azt akarom, hogy a nővérem legyél, de ne a test, ne a vér szerint,

mert az csak kötelességekkel jár. A lelki társamul akarlak fogadni, ahol nincsenek földi mércék, csak elvek és eszmék, amikért együtt lelkesülhetünk. Ahol a költészet uralkodik! Igen, a költészet forraszt minket családdá, általa leszünk egymás nővérei. A költészet nem ismer korlátokat, ott nincsen ruhaméret, szabályos vagy szabálytalan, tiltott vagy lenézett.

DUKAI

Szép gondolat. De mégis, ez a te – ars poeticád valahol sántít. A költészetben is vannak szabályok, strófák és rímképletek. Ez a szükséges mérce, ennek segítségével tudjuk lemérni a vers értékét, és az írójának tehetségét. Nem mindenkit bír el a Parnasszus.

PSYCHÉ

De te kezet nyújthatsz, és felsegíthetsz. Persze csak ha akarsz. Ha valóban a barátnőm akarsz lenni.

DUKAI

Másra se vágyom.

PSYCHÉ

Akkor ígyünk.

DUKAI

Csókolj meg.

PSYCHÉ

Tessék?

DUKAI

Másra se tudok gondolni, mióta itt vagy.

Sötét. 6/8 ütem. Majd fény.

PSYCHÉ

Férfi miatt csináltad?

DUKAI

Micsodát?

PSYCHÉ

A tegnapit.

DUKAI

Igen.

PSYCHÉ

Szeretted?

DUKAI

Nem tudom.

PSYCHÉ

Szerintem nem. Ha igazán szerelmes lettél volna, találsz hatékonyabb módot is az öngyilkosságra.

DUKAI

Ez a divat. Mindenki így csinálja.

PSYCHÉ

Pont ezért. Egy regényhóstit másol fél Európa. Ez csak póz. Egy jajkiáltás, hogy vegyenek észre. Pár napos hírnév, a gyilkosságtól a temetésig. Egyedül Werthernek sikerült sárga mellényben bevonulni az irodalomba, de milyen szomorú, hogy ő sohasem létezett, és így a halála sem volt igazi.

DUKAI

Azt mondtad, te nem ítélsz.

PSYCHÉ

Judit, ez nem is ítékezés. Csak fel akarom nyitni a szemed. Hányan vannak még rajta kívül is? Tegyük fel, hogy nem jövök, vagy csak később érek ide, és sikerül a próbálkozásod, elvágod a torkodat, és folyik a véred, percekig vergődsz, mint a partra vetett hal, szenvedsz, és a legszörnyűbb, hogy senki sincs, aki a kezdet fogja. A holttestedet csak pár nappal később találják meg, addigra már elkezd bomlani, talán a szomszéd macska, aki a résnyire nyitva hagyott ablakon belopózott, még eszeget is belőle. Az egész ház az oszló tetemedtől bűzlik. A gyászhuszárok befogják az orrukat, és káromkodnak, hogy ilyen mocskot hagytál magad után. A környéken egyből pletykálni kezdenek az esetről, először csak a falusi asszonyok, majd szépen betör a városokba is, végül már a fényes szalonokban is ezen csámcsognak a grófok és bárókisasszonyok, persze az egész történetben szerencsétlen buta lánynak leszel beállítva. A templomkertbe nem temethetnek, mert az öngyilkosság Isten ellen való véték, és hiába a nemesi rangod, családod egyházi kapcsolatai, akár csak a köztörvényesnek vagy a komédiásnak, a te nyughelyed is a falon kívül lesz. És mit gondolsz, hogy fog gyászolni a szerelmes férfi, aki miatt mindez történt? Sőhajt egyet, kár érte, nyugodjon békében, majd megvonja a vállát, és már bújik is vissza az ágyba az új nő mellé.

DUKAI

Ez szívás.

PSYCHÉ

Ez az igazság. De ha életben maradsz, még mindig írhatok egy verset arról a majomról.

DUKAI

És én ezért a sötét és haszontalan jövőért áldoztam volna föl magam. Csak még hálásabb vagyok érted, Psyché. Nem tudom, hogyan köszönjem meg neked. Csüggeni fogok rajtad, és minden kívánságodat lesni fogom, egyetlen percre sem mulasztok el hálásnak lenni. -- Csókolj meg.

6/8.

DUKAI

Mesélj magadról! Kik a szüleid? Élnek még? Vannak testvéreid?

PSYCHÉ

Kis mohó, olyan vagy, mint az újszülött. *(Iszik)* Rendben, mesélek magamról. De utána, ígérd meg, hogy te is mesélsz arról a férfiről.

DUKAI

Legyen. És mi lenne, ha játszanánk? Költői versenyt! Te is mesélsz, én is mesélek, de versben, most költve, fejből, papír nélkül.

PSYCHÉ

Van megadva strófa, szótagszám?

DUKAI

Freie Improvisation, ohne Form.

PSYCHÉ

Ja, mein Schatz!

Felmenőm cigánykirály,
S van grófi ág
Apám után,
Aki csillagász,
Szegény anyám
ezért szökött,
hogy ily lökött
urától messze,
cigány szeresse.
Én anyámmal éltem ott,
míg elhagyott,
szegény halott.
A szomszéd cipész
Nevelt, mint csibét,
Unokája
Kapott rá a
számra, azóta
ő is poéta.
Apám, ki újra nősült,
Fején ősz ült,
majd megőrült,
hogy perlekedjen
és ő neveljen,
majd vérszagot,
s baltát kapott
úgy futottam én,
már várt a néném.
Így lettem az új Ráhel
Sógorkám el –
Ám nem vált el,
Így kompániánk
Szült sok vitát,
Lett abortuszom,
Zúzta friss húsom,
S mert látta más is,
Elküldött máris.
Már zárt a bajor zárda,
Makulátlan
Új családfa,
Majd lányszöktetés,
Goethénél evés,
Hiába vers,
Levesbe ment,

Mert a díj ezért,
Hogy új férj kefélt.

DUKAI

Jaj, szegényem, micsoda sorod volt, mennyire szánlak, sajnállak érte.

PSYCHÉ

Szánni csak azt kell, aki képtelen változtatni a sorsán. Most itt vagyok nálad, az ország másik végén. Szabad akaratomból. Pedig férjem van. És mondhatnád azt, hogy egy feleségnek a férje mellett a helye, vagy, hogy pontosan fogalmazzak, a konyhában, ahova száműztek minket. – Dél múlt. Most főzhetném neki az ebédet, délután pedig kimoshatnám az alsóneműjét. De nem teszem, és a férjem ezt nem is várja el tőlem. Tudja, hogy engem nem lehet megkötni, mint a kutyát. Azelőtt sokan megpróbálták, de mindig elszöktem. Ettől a szabadságtól sohasem tudtak teljesen megfosztani. Ezért sincs szükségem a szánelomra. Akkor sajnálj, ha majd önként kötök póráz a nyakamra, erre viszont nem sok esélyt látok. Talán a cigányvér miatt van így, nem tudom, de egy biztos, a póráznál semmit sem utálok jobban.

DUKAI

És a férjed... Szereted?

PSYCHÉ

Nem jobban, mint mást. Kedves, intelligens ember. Öngyilkos azért nem lennék miatta, ahogy senki másért sem.

DUKAI

És csináljátok – azt?

PSYCHÉ

Szoktuk, igen. De miért érdekel? Mindez most nem számít. Most csak mi vagyunk ketten. Hallod, Judit, csak mi létezőnk most.

DUKAI

Ne haragudj. Nem tudom, miért kérdeztem. -- Furcsa. – Olyan, mint egy szúrás. – Szúrást érzek a mellkasomban.

PSYCHÉ

Lehet, hogy egy karcolás tegnapról.

DUKAI

Egy karcolás? Az tud a legjobban fájni.

6/8 ütem.

PSYCHÉ

Most te jössz.

DUKAI

Hófehér lepedőt húzott
ágyamra kuzinom, néném,
s jött sorban hófehér dunyha,
hófehér párna a fejnek,
és díszként hófehér bőröm.

Néném szölt: Jó éjt! Mars aludni!
Majd benézett bátyám is később,
kuzinom férje, a költő,
mondta, hogy jól betakargat,
és úgy nem kell ruha sem rám,
de ha fázom, odabúj mellém.
Reggelre hófehér párna,
és hófehér dunyha alatt,
jaj, vérvörös volt a lepel.

Így kerültünk vérrokonságba. Tizenhárom éves voltam akkor. Az este történetek azután rendszeressé váltak, persze más fajta stúdiomokba is beavatott. Tőle tanultam először költészetet. Ő lett a mesterem. A mesterem és a szeretőm. Az unokanővéretem, aki analfabéta volt, mélységesen lenézte. Nem tudom, hogy volt-e közöttük valaha is szerelem, de ha volt, emiatt múlhatott el. Én meg fiatal voltam, ha nem is különösen szép. És az se volt utolsó szempont, hogy a soproni líceum diákja voltam, ahogy annak idején ő maga is. Teltek az évek, és minden tökéletes volt. Még verset is írt hozzám. Az unokanővérem, szegény, pedig semmit sem sejtett. Aztán pár hónapja lesújtó kritika jelent meg a kötetéről. Kölcsey írta. El tudod képzelni, hogy reagált. Úgy érezte, hogy Kazinczy is benne van, hogy az ő pártfogója is elárulta, akiben annyira bízott. Attól a naptól kezdve hagyta a versírást, és elhatározta, hogy addig nem nyugszik, amíg méltó választ nem ír Kölcseynek, és közvetve Kazinczynak. Sohasem volt könnyű természet, de most egyenesen durva és agresszív lett.

PSYCHÉ
Bántott téged?

DUKAI
Kezdetben nem. Közben pontosan tudtam, hogy az is szörnyen zavarja, hogy sikeresebbnek tart magánál. És tudod, hogy milyen büszke a férfi. Mindjárt úgy érezte, hogy kicsúszik az irányítás a kezei közül. Elkezdte demonstrálni a férfiúságát, hogy ő a főnök. Egyre durvább és durvább lett, nekem pedig kezdett elmenni a kedvem az egésztől. Aztán, amikor nem akartam már, gondolta, minden mindegy, ő akkor is a magáévá tesz. És valóban, úgy hágott meg, mint bika a tehenet. Ekkor döntöttem el, hogy végzek magammal.

PSYCHÉ
De most itt vagyok veled. Senki sem bánthat többé. Egyetlen férfi sem nyúlhat többé hozzád. Mostantól én vigyázok rád.

DUKAI
Költözz hozzám! Meg se kérdeztem, hogy van-e szállásod.

PSYCHÉ
A fogadóban vettem ki szobát.

DUKAI
Hagyd ott, és költözz hozzám. Így lesz a legjobb. Én pedig segítelek a pályádon. Arra van szükséges most, tudom. A pályakezdőnek minden támogatás fontos. Majd én megismertetlek mindenkiel, aki számít. Írok Kisfaludynak, és írok Festetich grófnak, hogy tavasszal hívjon meg Keszthelyre, a Heli-konra. Nem zárom el előled irigységből a kapcsolataimat. Segítelek, és maholnap ünnepelt költője leszel az országnak. Meg foglak tanítani a különböző strófákra és metrumokra, és együtt írjuk majd a szebbnél szebb sorokat. Igazi gyönyörűség lesz.

PSYCHÉ
Csókolj meg!

Sötét.

HARMADIK JELENET

Egy héttel később. Psyché az ágy előtt, a földön ül, kezében az ominózus Berzsenyi-kötet. Először csak némán olvassa, majd elkezd „megzenésíteni”, és halkán dúdolja magának. Dukai az ágyon ül, és leveleket körmöl. Talán csak véletlenül, vagy Psyché zavarja meg az énekléssel, de többször elrontja a fogalmazást. Ilyenkor összegyűri a papírt, és nemes egyszerűséggel a földre dobja. Szépen lassan gyűlnek a levelek.

PSYCHÉ
Berzsenyi Dániel:

Közelítő tél (részlet)

Hervad már ligetünk, s díszei hullanak,
Tarlott bokrai közt sárga levél zörög.
Nincs rózsás labirinth, s balsamos illatok
Közt nem lengedez a Zephyr.

Nincs már symphonia, s zöld lugasok között
Nem bűg gerlice, és a fűzes ernyein
A csermely violás völgye nem illatoz,
S tükrét durva csalét fedi.

Felnevet, majd elhajítja a könyvet.

DUKAI
Mi a baj?

PSYCHÉ
Úgy ír, mint egy nő.

DUKAI
Pedig nem úgy néz ki. Ha látnád...

PSYCHÉ
Nem szeretném látni. Azt hittem, végeztünk vele.

DUKAI
Végeztünk is.

PSYCHÉ
Akkor miért olvastad a verseit? Egyáltalán miért van meg a könyve? Azt hittem, kidobtál mindent, ami rá emlékeztet. Én fel is gyűjtöttem volna a helyedben.

DUKAI
Az elég közönséges.

PSYCHÉ

Lehet. De őrizgetni a volt szeretőnk dolgait meg túlságosan szentimentális.

DUKAI

Féltékeny vagy?

PSYCHÉ

Én ugyan nem.

DUKAI

Kár.

PSYCHÉ

Csak aggódom érted. Nincs egy hete, hogy öngyilkos akartál lenni miatta. Erre meg ideadod a könyvét, hogy olvassam, mondván: sokat tanulhatok belőle.

DUKAI

Mert így is van. Mindentől függetlenül el kell ismerni, hogy tehetséges. És ezen az sem változtat, hogy milyen ember. Tekints el ettől egy pillanatra, és nézd úgy, mint irodalmi tananyagot. A klasszikus versformákat senki mástól nem tanulhatod meg jobban.

PSYCHÉ

Ez ám a stúdió! Mindegy, hogy milyen volt, szar ember vagy puritán, mindegy, hogy a nőket vagy a kecskéket szerette, és teljesen mindegy, hogy élt – csak a betűk, csak a sorok, csak a kurva hexameter! Ebből születik az új kor költője. Nincs arca, nincs identitása, csak szótagszámái vannak. Minden érdemük el van felejtve, és minden bűnük meg van bocsátva. Ellőtték a lábát Esztergomnál, na és? Finggal űzte el az ördögöt, miközben fordította a Bibliát? Utánozzák csak a komédiások! Megalázott és megnyomorított egy költőnőt? És akkor, mi van? Rajta kívül senki sem bőfögött még időmértékeset.

DUKAI

Mit akarsz mégis? Isteneket, részletes életrajzzal? Akik élete és tanítása köré egész tudományágak szerveződnek?

PSYCHÉ

Embereket akarok. Érző embereket, hibázó embereket, bűnbánó embereket, szerelmes és szerelmeskedő embereket, akik írnak.

DUKAI

Nem. Te olyan költőket akarsz, akiket csak az alapján ítél meg utókor, hogy hogyan éltek. Mondtam már, kellene a mércék, hogy elválasszuk a konkolyt a búzától.

PSYCHÉ

Világos. Leírt egy majdnem tökéletes szapphói strófát, bravó, kitűnő költő. Megerőszakolt egy nőt, bravó, kitűnő költő! Jaj, hogy az te voltál? Ha most jobban belegondolok, micsoda szerencsében volt részed.

DUKAI

Igazságtalan vagy.

PSYCHÉ

Azért mert védeni akarlak?

DUKAI

Mint emberrel, leszámoltam vele. De mint költő, nem hagyhatom figyelmen kívül. (*odamegy Psychéhez*) Jól esik a féltésed. Psyché, ha tudnád, mit meg nem adtam volna annak idején, ha valaki így félt, így ragaszkodik hozzám. De akit az istenek ilyen szerencsében részesítenek, nem gondolhat a bosszúra. Már a tiéd vagyok. Már hozzád tartozom egyedül. Miért félsz egy könyvtől? Bármikor visszarakhatom a polcra. Megígértem, hogy tanítani foglak, ahhoz kell, és semmi máshoz.

PSYCHÉ

Ha én teszem ugyanezt veled, akkor az én verseimet is kézről kézre adnád?

DUKAI

Hiszen most is azt teszem.

PSYCHÉ

De nem így, egy pályakezdőt ajánlva, hanem mint mércét, mint mesterpéldát.

DUKAI

Nem értelek.

PSYCHÉ

Pedig nagyon is világos. Majd egyidősek vagyunk, én még talán idősebb is, hiába a közös évszám. Cigányélet dupla élet. Te befutott és sikeres vagy, kötettel a hátad mögött. És most te ajánlasz tovább, mint pályakezdőt.

DUKAI

Nem tetszik ez az összehasonlítás. Mit akarsz kihozni ebből?

PSYCHÉ

Egyszerűn csak azt akarom tudni, hogy azért karoltál föl, mert tehetségesnek tartasz, vagy csak amiatt, mert tetszem?

DUKAI

És ha mindkettő igaz?

PSYCHÉ

Az veszélyes úgy.

DUKAI

Miért?

PSYCHÉ

Mert nem akarom, hogy csalódj bennem.

DUKAI

Hiszen mindent megadsz, amire vágyom.

PSYCHÉ

De nem fogadtam hűséget neked. Mi van, ha egyszer továbbállok? És teljesen mindegy, hogy miért, muszájból vagy kalandvágyból. Akkor csalódnai fogsz bennem. De vajon azután is tehetségesnek fogsz tartani? Úgy, ahogy Berzsenyit is?

DUKAI

El akarsz hagyni?

PSYCHÉ

Elhagyni. Milyen szó ez? Kincset vagy kendőt szokás elhagyni. Egy tárgyat, amit birtokolsz. Mondtam már neked, hogy nem szeretem, ha birtokolni akarnak. Vagy odaadom a szívem önként, vagy kitépem, és akkor ott van tárgyként, amit a polcodra tehetsz. Ha elmegyek, nem jelenti azt, hogy nem jövök vissza. Ha egyszer megszeretek valakit, az nem szűnik meg.

DUKAI

Másokat is szeretsz. – Ha elmész, abba bele fogok halni.

PSYCHÉ

Nem fogsz.

DUKAI

De, bizony, hogy bele fogok. És ezúttal fegyverrel. Majd elkérem Berzsényiét. Milyen szép is lesz az. Ideteszem a számhoz, és – pukk.

PSYCHÉ

Nem leszel öngyilkos.

DUKAI

Miért vagy ebben olyan biztos?

PSYCHÉ

Mert pontosan tudod, hogy akkor örökre elveszítesz. – Dühös leszel, és gyűlölni fogsz. Egy ideig. Aztán majd rájössz az én igazságomra. Megértesz. De hogy tehetségesnek fogsz-e tartani? Ezt nem tudom. Ezt akartam megtudni tőled.

DUKAI

De miért kell erről beszélünk? Most minden jó. Minden tökéletes. Vagy te nem így érzed?

PSYCHÉ

De.

DUKAI

Akkor felejtjük el.

PSYCHÉ

Attól még megtörténik. Ha nem holnap vagy holnapután, majd később. Nem akarom, hogy akkor csalódj bennem. De ahhoz egészen el kell fogadnod.

DUKAI

Szeretlek, Psyché.

PSYCHÉ

(*énekel*)

Mert a lány nem vigyázott,
megcsípte ott
egy madárpók,

taran, taranta,
már elvakarta,
s árkon túl a
tarantula,
nyomában falu,
zárva ház, kapu.
De a pók visszamászott,
lányra vágyott,
zár, kít zárt ott,
taran, taranta,
a lány akarta,
nyílt az ajtó
és a bajtól
nem vigyázta senki,
tanult szeretni.
Kétszer esett meg a lány,
s nem oly parány
a pókmarás,
taran, taranta,
szépen ringatta
Babáját a
Babájának,
ki már idegenbe'
mérgez idegekbe.
Nem kell nekünk így járni,
pókkal hálni,
s potrohálni,
taran, taranta,
taran, taranta,
csak tánc jó a
csâprágóra,
szőrös láb helyett
tapossunk helyet!

Dukai a dal vége felé, teljesen felszabadul, és amit a jelenet elején elképzeltetlen tartottunk, vadul elkezdi kitépni Berzsenyi kötetéből a lapokat, majd meg is gyújtja egyiket-másikat. Nagy lendületében a Psyché érdekében írt leveleket is meg akarja semmisíteni. Psyché azonban megakadályozza.

PSYCHÉ
Azokat ne!

DUKAI
Ezek csak levelek. Kísfaludynak, Festetichnek...

PSYCHÉ
A forradalomban is mértéket kell tartani. *(megmutatja a háború nyomait, többek között a meggyalázott Berzsenyi-kötetet)* Márpedig ennek a napnak úgy kell bevonulnia az irodalomba, mint a költőnők lázadása a költőférfiak ellen. Ilyet nem sokat csináltak azelőtt. És ezzel, Judit, te lettél a forradalom anyja, vagy lánya, kinek mi tetszik.

DUKAI
Mi lehetnének az új szapphisták. Vagy a tollforgató amazonok, akik tintájukat ontják Magyarországért.

PSYCHÉ

A szabad Magyarországért!

DUKAI

A költőnői jogok nyilatkozata. Írták: Lónyay Erzsébet Psyché és Dukai Takách Judit, a tollforgató amazonok képviselőjében. Mottó: Nyald ki, Berzsenyi.

PSYCHÉ

Preambulum: „Költőnő, ébredj fel, a vész harangja zúg az egész univerzumban, fedezd fel jogaidat”. Aztán még: „Férfi, képes vagy igazságosnak lenni? Ki adott neked hatalmat arra, hogy elnyomd a nőtársaimat? Az erőd? A tehetséged?”

DUKAI

„Lásd a teremtő bölcsességét, és lásd a természetet teljes nagyságában, és mondj nekem, ha mersz, egyetlen példát is e zsarnoki uralomra!” Konklúzió: *(együtt Psychével)* „Párizstól Peruig, Japántól Rómáig nincs butább állat a férfinál!”

Az utolsó mondat után mindketten nevetésben törnek ki. Érzik, hogy a lelkesedésük átlendült egy bizonyos ponton.

PSYCHÉ

Kezdetnek megteszi.

DUKAI

De nem állhatunk meg. Elvész a lendület.

PSYCHÉ

Éppenséggel van még egy hely, ahol szükség van forradalomra. *(az ágyhoz megy, felhajtja a takarót)*

Sötét.

NEGYEDIK JELENET

Egy héttel később. Egyre több az összegyűrt papír a földön, és előkerülnek az üres borosüvegek is. Psyché az ágyban fekszik, olvas. Dukai jön.

PSYCHÉ

Mi az ott a kezekben?

DUKAI

(felmutatja a levelet) Neked jött.

PSYCHÉ

Ilyen hamar válaszoltak volna?

DUKAI

Valami Zedlitz.

PSYCHÉ

Maxi? Add csak ide! De honnan tudja a címet? *(feltépi a levelet, és egyből olvasni kezdi, közben fel-fel-nevet)* Ó, ez aranyos...

DUKAI
Egy újabb udvarló?

PSYCHÉ
Csak a férjem. Maximilian Zedlitz, de én csak Maxinak hívom.

DUKAI
És mit akar?

PSYCHÉ
Azt írta, hogy Szombathelyen van. És szeretné, hogy találkozzunk.

DUKAI
Aha.

PSYCHÉ
Ne mondd, kérlek, hogy „aha”, az túlságosan is közönséges.

DUKAI
És te akarsz vele?

PSYCHÉ
Még meggondolom. -- Mi az, te sírsz? Jaj, te kis butus, emiatt nem kell. Ha el is utazom, csak egy napra, na jó, esetleg kettőre. Utána jövök is vissza hozzád.

DUKAI
És ha azt akarja, hogy vele menj?

PSYCHÉ
Ugyan. Erőszakkal úgyse tud rávenni. Erősebb vagyok nála. Ha meg parancsolni próbál, kiröhögöm.

DUKAI
Nem hiányzik az otthonod?

PSYCHÉ
Elfelejtetted, hogy cigánykirály volt az ősöm? Az egész világ az otthonom. Most éppen ez a ház. És jól érzem magam. Nem tudna két loval sem elhúzni innen. Nyugodj meg, nem megyek sehová. Egy darabig biztosan nem.

DUKAI
Olyan jó ezt hallani. Tudod, amikor azt mondtad múltkor, hogy egyszer majd... hogy az a dolgok rendje, hogy valamikor elmész, nagyon elszomorodtam. És azóta sem tudom kiverni a fejemből. Nézd, én elfogadtam ezt, és nem akarok telhetetlennek tűnni, mert minden nap ajándék, amit veled tölthetek. De néha eszembe jut, hogy mi lesz utána? Minden reggel ott a görcs a gyomromban, hogy mi van, ha a mai nap lesz az utolsó, amit együtt töltünk. Persze napközben se jobb, mert bármikor kaphatsz egy levelet, vagy bármikor meggondolhatod. Nem tudom, hogy valaha is készen fogok-e állni a búcsúra.

PSYCHÉ
Komolyan nem értelek, Judit. Egyfolytában olyan miatt aggódsz, ami még meg sem történt. Nem ég a ház, nem utaztam el. És hogy örülj, nem fogok találkozni a férjemmel sem.

DUKAI

Nem tiltottam meg neked soha semmit. De egyszer úgyis el fogsz utazni, te mondtad ezt, nem én találtam ki. És szeretnék fölkészülni rá.

PSYCHÉ

Kesergéssel a kesergésre? Azt mondtad, boldog vagy és jól érzed magad mellettem. Akkor miért nem élvezed ki? Most itt vagyok. Miért kell képzeletben előre elsiratnod?

DUKAI

Nem mindenkiben folyik cigányvér. És nekem szeretőből is elég egy.

PSYCHÉ

Kibújt a szög a zsákból.

DUKAI

Nem akartam veszekedni, ne haragudj. Szeretlek, Psyché. Szeretlek. Szeretlek. Szeretlek... -- Mibe kerülne, ha egyszer kimondanád te is?

PSYCHE

Ha ennyire akarod: szeretlek.

DUKAI

Meg százezreket, igaz?

PSYCHE

Te akartad hallani, tessék, megkaptad. Mi kell még?

DUKAI

Hogy foglalkozz velem. Mostanában mintha untatnálak, nem is figyelsz rám, már nem is táncolunk. És ez az új szokásod, hogy vacsora után elmész egyedül sétálni... Órákig nem jössz haza, pedig semmi sincs a környéken. Se város, se erdő. Mintha menekülnél előlem. Már nem is kívánsz.

PSYCHÉ

Miért kell mindent elrontanod? Kitalálsz valami hülyeséget, és ahhoz ragaszkodsz. Semmi sem változott. Ugyanúgy érzek, mint azelőtt. Nem kell egyből a legrosszabbra gondolni.

DUKAI

Ne haragudj, tényleg. Nem tudom, mi van velem. Verset sem írtam már – hetek óta.

PSYCHÉ

Biztos a front miatt. Nekem is fáj tőle a feje-d.

DUKAI

Hozok rá valamit...

PSYCHÉ

Bort. Az már üres.

DUKAI

Túl sokat iszol.

PSYCHÉ
Sajnálod tőlem?

DUKAI
És tegnap is...

PSYCHÉ
Na, kezdődik...

DUKAI
Amikor elmentél, még józan voltál, legalábbis csak pár pohár volt benned. De mire visszajöttél, alig tudtál bejönni a házba. Búzlóttél az alkoholtól.

PSYCHÉ
Sajnálom, ha felébresztettelek.

DUKAI
Nem aludtam. Vártalak haza.

PSYCHÉ
És aggódtál, tudom. Ezt csinálod mindig.

DUKAI
Hol voltál az este? – Azt kérdeztem, hol voltál az este? Mert az biztos, hogy nem sétálni.

PSYCHÉ
A szomszédban voltam, ahol az öregember lakik. Annak az öregembernek van egy unokája, egy nagyjából korunkbeli férfi. A nevére sajnos nem emlékszem. Ő hívott el a pincéjükbe. Meséljek még?

DUKAI
Mit csináltatok együtt?

PSYCHÉ
Boroztunk.

DUKAI
És az a férfi semmit sem akart tőled?

PSYCHÉ
Dehogynem, ezért is hívott el. Most tényleg hallani akarod az egészet? El fogod sírni magad.

DUKAI
Nem fogom.

PSYCHÉ
Már most könnyes a szemed. De tudod mit, inkább elmondom, mielőtt elképzelnéd a legrosszabbat.

Mi volt neked Berzsenyi
de egyszeri,
ez megteszi,
Izmok, kockahas,
Égigérő fa-

Hordóban, földön
„Bitte, most nyögjön”
kérte a hím,
a tegnapim,
Jó volt egy körre,
S váltunk örökre.

Ha szeretnéd, belemehetek a szaftos részletekbe is.

DUKAI
Elég lesz, köszönöm.

PSYCHÉ
Ezért nem akartam elmondani. Utálok hazudni. De még jobban utálok, ha megbántok valakit, és téged most sikerült.

DUKAI
Az én hibám, én akartam hallani az igazságot.

PSYCHÉ
De neked fáj az igazság. Hiába mondtam el, milyen vagyok, te nem tudtad elfogadni teljesen... Hogy lehettem ennyire naiv? Látom, kedvesem, hogy te mindent megpróbálsz. De valóban érdemes ennyi szeretetet ölni belém?

DUKAI
Engem csak az öl meg, ha nem szerethetlek.

PSYCHÉ
Jobb lesz, ha összepakolok.

DUKAI
Komolyan ezt csinálod?

PSYCHÉ
Csak meg akarlak kímélni a további fájdalmaktól.

DUKAI
Hadd döntsem el én, hogy mennyit bírok el.

PSYCHÉ
De így csak bántani foglak.

DUKAI
Majd megszokom valahogy.

PSYCHÉ
A megszokás senkinek se jó.

DUKAI
Nekem az lesz. Észre se fogod venni, hogy ez csak megszokás. Újra boldogok leszünk. Csak maradj velem. Legalább egy kis időt maradj még. – Kérlek.

Sötét.

KIS ÉJI JELENET

DUKAI
(*suttogva*) Psyché. Psyché. Alszol?

PSYCHÉ
Még nem. Mit akarsz?

DUKAI
Milyen volt?

PSYCHÉ
Micsoda?

DUKAI
A tegnapi.

PSYCHÉ
A dugás? Az jó volt. Határozottan jó.

DUKAI
De mégis milyen?

PSYCHÉ
Csináltad már férfival, nem? Pontosan olyan. De biztosan erről szeretnél beszélgetni?

DUKAI
Nem minden férfival ugyanolyan. Ezt még én is tudom. Nekem se csak Berzsenyi volt.

PSYCHÉ
Most már nem tudom eldönteni, hogy téged ez a téma bánt vagy izgat.

DUKAI
Csak meg akarlak érteni.

PSYCHÉ
Mire vagy kíváncsi?

DUKAI
Hogy jobb volt-e, mint velem?

PSYCHÉ
Nem volt jobb, csak más. Ezt talán nem kell elmagyaráznom.

Szünet.

DUKAI
Lesz még ilyen?

PSYCHÉ
Vele biztosan nem. De hogy mással? Nem tudom. Talán. Sőt, valószínű. Nem tudom megígérni, hogy nem fekszem le férfiakkal többé. Ahogy azt sem, hogy hűséges leszek. Annyira sajnálom, Judit. Annyira szeretnék úgy szeretni, mint te engem.

DUKAI

Nekem az is elég, hogy itt vagy.

PSYCHÉ

Na, ne sírj. Nincs semmi baj. *(dúdol neki és ringatja, mintha kisgyerek volna)*

ÖTÖDIK JELENET

6/8. „Psyché álma”. Lassan világosodni kezd. Azonban nappali fény helyett hideg, kékes színű fény színezi a játékkeretet, ami megmarad a homály és derengés régióiban, szemben a teljes totállal. Psyché fölül az ágyban. Nem riadt, nem olyan, mint aki rémálomból ébredne, hanem aki pontosan tudja, hogy a következő pillanatban valami történni fog. Olyan valami, aminek meg kell történnie. És valóban, nem sokkal ezután egy papírrepülő hasít a levegőben, majd lendületét veszítve a földre zuhan. Psyché fölkel az ágyból, fölveszi a papírrepülőt, és akkor veszi észre, hogy a repülő igazából egy levél, egyenesen Kisfaludy Sándortól. Kismítja, és olvasni kezdi. Még a végére sem tud jutni a levélnek, amikor újabb repülő érkezik, aztán megint egy, a végén mindenhol papírrepülők suhannak. Több tucat levél, Kazinczytól, Kölcseytől, és a korszak minden jelentős és feltörekvő írójától, költőjétől. Psyché, mint egy kisgyermek, ugrál, mindet el akarja kapni, még az ágyra is felugrik. Ekkor felébred Dukai, és észreveszi Psyché játékát. Ami Psychének édes, az számára rémálom. Fel akar ébredni belőle, és Psychét is magával akarja rángatni a valóságba. Dukai megfog egy levelet, és mint egy önjelölt rendező, megállítja a jelenetet. Totálfény.

DUKAI

Nézd, mi van nálam.

PSYCHÉ

Nekem címezték.

DUKAI

Inkább azt nézd, ki küldte.

PSYCHÉ

Kisfaludy Sándor.

DUKAI

Nem is örülsz? Erre vártál, mióta...

PSYCHÉ

Miért van felbontva?

DUKAI

Ez igazán nagy dolog. Kisfaludy nem szokott mindenkinek válaszolni. Meg kell ünnepelni. Hozok bort.

PSYCHÉ

Kérdeztem valamit. Miért van felbontva? Olvasod a leveleimet?

DUKAI

Csak láttam, hogy Kisfaludytól jött, és meg akartam nézni, hogy milyen kritikát írt. Nem akartam, hogy esetleg csalódj.

PSYCHÉ

Köszönöm az odafigyelést, de ha jól emlékszem, kettőnk közül te vagy az érzékeny.

DUKAI
Én ajánlottalak be, felelőségemnek éreztem...

PSYCHÉ
Egy percgig sem hiszem el ezt a mesét. Azt hitted, hogy megint a férjem írt. Álnéven, vagy mit tudom én. Nem bízol bennem.

DUKAI
Mert lehet is bízni olyanban, aki nyíltan vállalja, hogy hűtlen, és még büszke is rá.

PSYCHÉ
Most komolyan te vagy megsértődve? Elolvastad a leveletemet, és neked áll feljebb? Mikor titkoltam el bármit is? Ha annyira kíváncsi vagy, mi van a leveleimben, csak mondd, és megmutatom. De az nem működik, hogy cenzori hivatalalt játszol.

DUKAI
Nem kell mindjárt mártírnak lenned. Elolvastam egy levelet, nagy ügy, ezzel még nem korlátoztam a szabadságodat. És nagyon szívesen, hogy segítettem.

PSYCHÉ
Még köszönjem is meg?

DUKAI
Nélkülem azt se tudná Kisfaludy, hogy a világon vagy.

PSYCHÉ
Vagy ügy. Köszönöm a csontot, remélem, jó ölebed voltam.

DUKAI
Istenem, Psyché, miért kell állandóan veszekednünk?

PSYCHÉ
Nem kell. El is mehetek.

DUKAI
Hányszor akarod ezt még eljátszani?

PSYCHÉ
Igazad van. Most tényleg elmegyek.

DUKAI
Bocsánatot kérek. Soha többé nem fogom elolvasni a leveleidet.

PSYCHÉ
Azzal már tele van a padlás. Elég. Meguntam.

DUKAI
Vagy megkaptad végre, amit akartál. Észrevett az egyik isten, most már nem kell a közvetítő.

PSYCHÉ
Azt hiszed, hogy azért voltam veled, hogy levelet kapjak Kisfaludytól? Ennyi erővel, az ő ágyába is bebújhattam volna. Lehet, hogy egyszer az is megtörténik. Most már megvan a címe. – Nevetséges

vagy. Nem azért szoktam lefeküdni valakivel, hogy előre jussak. Tehetséges vagyok, és ezt te is pontosan tudod. Ha nem te, akkor más ajánl be. Csak idő kérdése lett volna.

DUKAI

Tehetséges vagy. Szeretted hallani, igaz? Tehetséges vagy. Tehetséges. Még nálam is tehetségesebb. Én nem értek ennyire az emberek manipulálásához.

PSYCHÉ

Na jó, itt fejezzük be.

DUKAI

Íme, az önérzetes kurva.

PSYCHÉ

Nem tudlak komolyan venni.

DUKAI

Menj csak. Menj csak, akihez akarsz. Az egész országban álló farokkal fogadnak.

PSYCHÉ

Legalább ennyi haszna volt a – vakációmnak. Végre nem vagy az a szentimentalista vénkisasszony, mint régen. És talán most már lesz annyi eszed, hogy ne játssz a késsel.

DUKAI

Hogy lehetsz ilyen aljas?

PSYCHÉ

Csak én bánthatlak? És amiket te a fejemhez vágtaal? Szerinted nekem nem lehet fájdalmat okozni?

DUKAI

Ne haragudj. Nem tudom, mit beszélek már. Nem akartalak bántani. Te vagy a legutolsó, akit bántani akarnék. Bocsáss meg. Nem akarlak elveszíteni. Nem akarom, hogy elmenj. Bocsáss meg, Psyché. Ne hagyd itt, kérlek. Ne lökj el magadtól.

PSYCHÉ

Engedj! – Engedj már!

DUKAI

Te büdös kurva. Te érzéketlen dög. Ezt érdelem tőled? Így bánasz a jötevőddelel? Elintézek. Kírlak az irodalomból. Majd megírom Kisfaludynak, hogy milyen ember is vagy valójában.

PSYCHÉ

Nem tudsz megijeszteni. *(észreveszi Dukai kezében a lovaglőostort)* És mit akarsz azzal? Ezt tanultad Berzsenyitől? Szép, mondhatom.

DUKAI

Nem tűröm, hogy így beszélj velem a saját házámban.

PSYCHÉ

Azt hiszed, hogy maradni akarok? Már itt sem vagyok.

DUKAI

Jaj, teljesen megőrültem. – Ez nem én vagyok. Ez a fájdalom. Nem én cselekszem. Nem én káromolok. Nem én akarom ezt. Bocsáss meg, Psyché. Megőrjítesz. Annyira szeretlek, hogy beleőrülök, ha elhagysz. A szerelem elvette a józan eszem. Ránehezdedt a végtagjaimra. A szerelmem fél és retteg, olyan, mint a sarokba szorított állat, nem azért támad, hogy bántson, hanem hogy engem védjen. Bocsáss meg. Őrült vagyok. Azt mondtad, hogy szereted az őrülteket. Szánj meg engem is, és szeress, ha csak annyira is, mint azt a német költőt. Kérlek, Psyché, könyörgök.

PSYCHÉ

Sajnálom, de ha akarnék, se tudnék már maradni. Ezek után nem. Mindkettőnk érdeke, hogy elutazzak. Nézz magadra. Nem látod, milyen szánalmas, amit csinálsz. Az isten szerelmére, te egy értelmes nő vagy. És nem utolsósorban költő. Az a Dukai Takách Judit, aki miatt átutaztam az országot, nem ilyen. Ha fontos neked, hogy valamennyire tiszteljelek még, akkor elengedsz.

DUKAI

Nem akarom, hogy tisztelj. Szarok a tekintélyre. Azt akarom, hogy szeress.

PSYCHÉ

Szeretlek. És mindig is szeretni foglak. De nem úgy, ahogy szeretnéd. Ha ezt meg tudod bocsátani – ha most el tudsz engedni, akkor sohasem veszítesz el.

DUKAI

Nem tudlak marasztalni. Még erőszakkal sem, ezt már látom. Megadom magam. Gyóztél. Elmehetsz. Ezt akartad. Akkor menj. Isten veled! Jó utat! És sok szerencsét az élethez! (*Psyché nem mozdul*) Most mi az? Miért nem mész?

PSYCHÉ

Mennék, csak...

DUKAI

Nincs pénzed? – Rendben, ezen ne múljon. (*pénzt ad Psychének*) Ennyi talán elég lesz az útra.

PSYCHÉ

Ez sok. Ennyit nem fogadhatok el.

DUKAI

Vegyél valamit belőle Szombathelyen. Valami szépet, ami rám emlékeztet.

PSYCHÉ

(*ezúttal őszintén*) Köszönöm.

Psyché csókot nyom Dukai arcára. Dukai arcával kifele fordul közben. Semmit sem lehet leolvasni róla. Se szomorúságot, se fájdalmat. Psyché elmegy. Visszanéz Dukaira, aki továbbra is mozdulatlanul, rezzenésten arccal áll. Se szípagás, se könnyek.

Csik Veronika

„Tükör által homályosan”

Az önéletrajzírás referencialitása Szabó Magda műveiben

A 2017-es év Szabó Magda reputációja szempontjából kétszeresen is fontos, hiszen az író nő októberben ünnepelné századik születésnapját, valamint november 19-én halálának tizedik évforduló-jára is emlékezünk. Ennek apropóján a Jaffa Kiadó egy új Szabó Magda-életműsorozat kiadásába kezdett, mely az ismert regények megjelentetésén túl, az író nő hagyatékából előkerült, kézzel írott recept-füzetecskéket is kiadásra bocsátott. Hasonlóan a korábbi, Európa Könyvkiadó által gondozott életmű-sorozathoz, ahol az író nő magánlevelezése is kiadásra került. Mindez azt az igényt jelzi, hogy az író nő amúgy is gazdag életművén túl, van kereslet a hozzá köthető, de mégis a szépirodalmi életművön kívül eső, egyéb munkáira, hagyatékára is. Ez magyarázható a Szabó Magdára oly jellemző, önmagára, a családjára – a tükörhöz hasonlóan – más-más szemszögből tekintő, őszinte kitárulkozással is. Mindezt az egyes művekben megvizsgálva, érdekes megállapításokra juthatunk. Hiszen önéletrajziség, önéletrajzi utalások, még ha nem is közvetlen formában, de végig jelen vannak írásművészetében. Hol kezdődik a szerző biografikus életrajza és hol az önéletrajzilag ihletett fiktív történet? A kérdés önmagában is két csoport létét sejteti. Az önéletrajzírás nemcsak e szempontból problematikus, hanem műfaji szempontból is. Séllei Nóra monográfiájában (*Tükröm, tükröm...*) ezt a kérdést járja körül. „Az önéletrajz, illetve általában az önéletrajzi írás műfaja (beleértve a kiadásra szánt – vagy nem szánt, de sokszor mégiscsak kiadott – memoárt, a naplót, a leveleket, feljegyzése-

ket) nagyon sokáig nem képezte elméleti megfontolások tárgyát, mi több, nem is tartották irodalmi műfajnak, s ekképp kívül is maradt az irodalmi elemzések körén.¹ Fiatal műfajról beszélhetünk, melynek a többi elméletéhez képest sokáig a kánonban elfoglalt helye is kérdéses volt. A tizenkilenc és huszadik századi írónők önéletrajzi írásai számának ugrásszerű növekedése maga után vont egy olyan folyamatot, mely az írónők efféle munkáit nőiségük referencialitásaként is értelmezheti. Séllei Nóra megfogalmazása szerint: „az önéletrajz, olyan műfaj, mely szinte tálcán kínálja magát a feminista kritikának, hiszen a feminista kritika az első pillanattól kezdve arra törekszik, hogy lebontsa egyrészt a kánont, másrészt a személyes és nyilvános szféra közötti határvonalat, harmadrészt pedig arra, hogy újraolvassa a kulturális-diskurzív értelemben 'elveszett' szövegeket.”² Az önéletrajzíráson belül beszélhetünk-e női önéletrajzról? Léteznek-e olyan általános jellemzők a nők által írt önéletrajzokra, melyek egy egységes életrajzírást példáznak. Séllei Nóra a monográfiában erre a kérdésre keresi a választ, öt írónő önéletrajzi írásának bemutatásával. Az írások elemzése során arra a nézetre jut, „hogy teljes mértékben nem lehet ezeket a szövegeket sem a retorikai megformáltság, sem az önreflexivitás, sem az igazság-hazugság diskurzusa, sem az önéletrajzi narratíva struktúrája vagy teológiája alapján totalizálni, azaz nem lehet őket leírni egyetlen olyan általánosító megfogalmazással sem, amely mindegyikre érvényes lenne.”³ A szövegek között azonban „számtalan kapcsolódási pontot”⁴ felfedez, melyet az úgynevezett „pókháló metaforával”⁵ ír le. Emellett a szövegek sajátos tematikáját tekintve, egyszerre felelnek meg a hagyományos önéletrajz műfaji jellemzőinek, és ugyanakkor át is lépik ezeket a műfaji határokat. Szabó Magdával kapcsolatban is ezeket a szempontokat vettem figyelembe, mikor azt vizsgáltam, hogy a művein érződő önéletrajzi jelleg, önéletrajz és én-elbeszélés forma, milyen módon kapcsolja be a feminista irodalmi diskurzusba. Ehhez azonban érdemes az önéletrajz különböző elnevezéseit, fogalmait tisztázni és megvizsgálni. Z. Varga Zoltán *Az önéletrajz-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése* című tanulmányában ezeket az elnevezéseket veszi sorra. Az önéletrajz mellett még két terminust használ: az önéletírást és az autobiográfiát. Továbbá említi „az ön-írás vagy az én írás, az autográfia, az élettörténet”⁶ kifejezéseket. Az elnevezések is mutatják, hogy mennyire nehéz behatárolni ezeket az írásokat egy műfajba. Philippe Lejeune az önéletrajzírás fogalmát használja a klasszikus műfaji jelentésében és tágabb értelemben is, ami így olyan szövegekre vonatkozik, melyek kívül esnek a műfaji korlátokon, de a szerzőről szólnak. Ezeket a szövegeket Philippe Lejeune egy úgynevezett „önéletrajzi paktum” részének tekinti. Ez az önéletrajzi szerződés azt jelenti, hogy „az író és az olvasó között létrejön egy hallgatolagos megegyezés, melynek lényege, hogy az önéletrajz írója, narrátora és elbeszél 'én'-je azonos, s ez az önéletrajz tényszerűségét és referencialitását, verifikálhatóságát hivatott biztosítani.”⁷

Szabó Magda regényei erősen önéletrajzi ihletettségek, ezzel is utat nyitva az „önéletrajzi szerződés” vizsgálatának. Lejeune fogalmából kiindulva, úgy gondolom, az írónő legtöbb regénye része ennek az „önéletrajzi paktumnak”, függetlenül attól, hogy fikatív vagy a szerző által is önéletrajzúnak szánt műről van szó. A Lejeune által használt kifejezés, a regényeket összekötő intertextuális utalások miatt is helytálló. Ezek az utalások behálózzák a műveket, létrehozva egy intertextuális kapcsolatot, mely néhol egy-egy regényalak bemutatása kapcsán merül fel. Ilyenkor gyakran hivatkozik egy másik regény szereplőjére, így tesz a *Für Elise* című regényében is. „*András Anna egyébként felbukkan majd az olvasó látókörében: ő lesz egykor Az őz Angélája, ha a köré épített fikció egészében az én leleményem is. (...) Az őz Angélájának modellje, aki életének igaz történetét és valódi tragédiáját hő-sömben más gondokkal küszködő, diadalmas fiatal nővé darálta a képzelet, még Az ajtó Grosman Évá-jában is felbukkan. (...) Textort majd szintén megtalálja az olvasó a Disznótor Gáborkájának figurájában, aki színdarabom prömierjén nézi végig ön maga történetét.*”⁸ E szempontból nézve: a laikus olvasó a

¹ SÉLLEI Nóra, *Tükröm, tükröm; Írónők önéletrajzai a 20. század elejéről*, Debrecen, DEENK Kossuth Egyetemi, 2001, 16.

² Uo. 27.

³ Uo. 302.

⁴ Uo. 302.

⁵ Uo. 302.

⁶ Z. VARGA Zoltán, *Az önéletrajz-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése; Az önéletírás definiálásának problémái, avagy létezik-e egyáltalán az önéletírás*, Helikon, 3 (2002), 249.

⁷ SÉLLEI Nóra, *Tükröm, tükröm; Írónők önéletrajzai a 20. század elejéről*, Debrecen, DEENK Kossuth Egyetemi, 2001, 20.

⁸ SZABÓ Magda, *Für Elise*, Bp., Európa, 2010, 182-183, 257.

művek olvasásakor egy „kontextuális mezőbe”⁹ kerül, amit bizonyos paratextusok is megerősítenek. Kiss Noémi egy tanulmányában kortárs írónók önéletrajzi szövegeiben – többek között Szabó Magdánál is – olyan jegyeket vizsgál, „mint a szerzői fénykép a könyvön, az aláírás, a tulajdonnév vagy egy reklámszöveg”¹⁰ Nagyszerű példa ezekre a szempontokra a korábban az Európa Kiadó gondozásában megjelenő Szabó Magda életműsorozat, melynek minden egyes kötete egységes, a borítón az író alírása és fényképe szerepel. Kiss Noémi a borítón megjelenő fényképek kapcsán elmondja, hogy „újabbán megfigyelhető, hogy az önéletrajzi kiadások kognitív rendjéhez tartozik a szerzői fénykép mint valamiféle bizonyíték, amely azt mondja, aki a képen van létezik, és aki a képen van, annak az élete van megírva a könyvben.”¹¹ Szabó Magda regényei tehát illeszkednek egy bizonyos önéletrajzi-térbe, de nem minden darabja minősül a szerző biográfiájának.

A regényeket két fontosabb csoportba sorolnám, így megkülönböztetném a fiktív regényeket, melyek szereplői gyakran az író életéből ismert személyeket mintázzák. Ezekre az alakokra például *A Danaida* Csándy Kornélia, *Az őzben* Encsy Eszter édesapja, bennük felfedezhető az író jó-gász végzettségű, de hatalmas klasszikus műveltséggel rendelkező édesapja, Szabó Elek alakja is. A szereplőkön kívül Debrecen városa, vagy a Dóczi Leánynevelő Intézet is közvetetten megjelenik műveiben – a *Freskó* protestáns városában felismerhető Debrecen, és az *Abigél* Matula intézetében az egykori Dóczi iskola is. Ezek a regények, még ha közvetetten is, de részei ennek az önéletrajzi térnek. Emellett a másik csoportba azokat a regényeket sorolnám, melyek a szerző szándéka szerint is önéletrajzi szövegek. Ezek közül azonban egyik sem felel meg igazán a klasszikus értelemben vett önéletrajznak. A *Régimódi történet* „csak” életrajzi regény, mely Jablonczay Lenkének, az író édesanyjának állít emléket. Ennek ellenére, az önéletrajzra is jellemző ismertetőjegyeket is magán visel, mint például a személyes motiváció, a lineáris elbeszélést megszakító előreutalások, melyek egyben jelenetek az író életéből. Lényeges továbbá a regény *Kanna, hatyúkkal* című fejezetének keletkezéstörténete, mely a szerzői életrajz horizontja alá vonja az olvasót. Szintén ebbe a csoportba sorolnám – a Franciaországban rangos irodalmi elismeréssel, a Femina-díjjal kitüntetett – *Az ajtót*, mely csak látszólag felel meg az autóbiográfia műfaji feltételeinek. Annak ellenére, hogy a regény egyes történései, szereplői valóban beazonosíthatók Szabó Magda élettörténetében. Jolanta Jastrzebska úgy látja, hogy „Szabó Magda női én-elbeszélője *Az ajtóban* egy író, aki egy másik nőalak-ra összpontosítja a figyelmét. Az író olyan érzelmi kötöttségbe kerül a nála háztartási munkát végző Szeredás Emerencsel, hogy saját magáról is sokat kénytelen elárulni.”¹² *Az Ókút* című regény is ebbe az önéletrajzi-térbe illeszkedik, melyet Nagy Boglárka „kaleidoszkópszerűen, epizódokból szerkesztett önéletrajzi fogantatású”¹³ regényként jellemez. Ebbe az önéletrajzi-térbe érkezett a 85 éves író múlttal való szembenézésének regénye, a *Für Elise*. Cili – a befogadott árva – alakjának megjelenésével a regény zavarba ejthet minden olyan olvasót, aki ismeri az író korábbi munkáit, és így megkérdőjeleződik az önéletrajzírás kapcsán felmerülő referencialitás is. A korábbi művekben eddig nem említett, fogadott testvér bemutatása kétségbe vonja a *Für Elise* valóságosságát. Jogosan merül fel a kérdés, Cili valóban létezett? Vagy csak egy eszköz az írónőnek ahhoz, hogy kellőképpen motivált legyen a múltból való visszatekintő emlékezés? Mindkettő mellett lehet érvelni, hiszen az-zal, hogy a nyolcvanöt éves író számot vet a múltjával, lehetségessé teszi, hogy olyan elhallgatott titkokról is beszéljen, amelyeket korábban máshogy látott. Ellene szóló érv viszont a regény narrációjából következhet, a homályos adatok a kislány származásáról fenntartják az olvasói bizonytalanságot. Hasonlóképp értelmezi Kiss Noémi Szabó Magda művét, szerinte „regénye egyszerre fikció és valóság. E közismert élet fordulatai a magyar történelem fordulataival párhuzamosan következtek be, s ha Szabó Magda emlékezni kezd, az nemcsak személyes írói kaland; érintett vele az ország,

⁹ NAGY Boglárka, *Párhuzamos életrajzok*

<http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/96/parhuzamos-eletrajzok> [2017.01.24.]

¹⁰ KISS Noémi, *Görbe tükrök – csábító önéletrajz. Kortárs „női” elbeszélők = Laikus olvasók? A nem professzionális olvasás értelmezési lehetőségei*, szerk. LŐRÁND Zsófia, SCHEIBNER Tamás, VADERNA Gábor, VÁRI György, L'Harmattan, 2006, 300.

¹¹ Uo. 301.

¹² JASTRZEBSKA Jolanta, *Az „écriture féminine” jellegzetességei Szabó Magda prózájában*

<http://mek.oszk.hu/04900/04927/pdf/hatalom2.pdf> [2017.01.24.]

¹³ Nagy Boglárka, *Párhuzamos életrajzok*

<http://www.jelenkor.net/archivum/cikk/96/parhuzamos-eletrajzok> [2017.01.24.]

egy város, egy vallás, sőt a múlt század magyar kultúrájának egész görbevonalt térképe: a zene, a festészet, az oktatás, az építészet vagy mondjuk a sport és a háborúk is.”¹⁴ Ezt azért fontos megemlíteni, mert egy szélesebb perspektíva ábrázolása jellegzetes maszkulin írásmódot sejtet, viszont az emlékezés középpontjában valójában a család áll, így a magánszféra ábrázolása a női önéletrajzi műfaj „kapcsolódási pontjait”¹⁵ is magán viselheti. Tehát a regény elsődleges színtere az írónő családja, mely a történet szerint, Cili személyében új taggal bővül. az elbeszélői én az első találkozástól kezdve az érettségiig ad hírt magáról. De az elbeszélés középpontjában csak látszólag áll az elbeszélői én, hisz úgy közöl információkat, élettörténeti adatokat magáról, hogy figyelmét fogadott testvéreire összpontosítja. Ezt az eljárást követi *Az ajtó*ban is, ahol szintén az én-formát alkalmazza. Emellett mindkét regény hagyományos, lineáris elbeszélő formában íródott, melynek folytonosságát meg-megszakítják az előretalások. A különbség a két regény között azonban az írás kényszeréből adódik, *Az ajtó* „önvallomás, majdnem gyónás jellegű, mivel a beszédkényszer büntudatból ered. Az elbeszélő mélyreható elemzést végez saját magán, visszatekintve töpreng vágyain, átértelmezi tetteit, magyarázza viselkedését”¹⁶ A *Für Elise* emlékezésének nem a büntudat, hanem a feltárulkozás aktusa a létrehívója. Az elbeszélői ént érintő mély kitárulkozások azonban felszínesek. Kiss Noémi értelmezése szerint, „az önértékelés és a feltárulkozás moralizáló módja, a régi, klasszikus retorika, valamint a tabukkal átszótt női test beszédének, a fájdalom és a csalódás közölhetetlenségének kudarca jellemzi a könyv nyelvi világát.”¹⁷ A nyelv kapcsán pont azt a mozzanatot hiányolja, mellyel a tabukat le tudná írni. Érvelésének homlokterében éppen ezért a kamaszkor és az abban átélt élmények és egy sajátos családmodell áll. „*A képernyőn ott hadonászik a gazdáit kezdetektől féken tartott iróniával lenéző női majordomus, mellette az áldott szívű, nagyon művelt balek, a polihisztor, akinek kezdeti pályaválasztása is voltaképpen tévedés, ahogy a házassága is az, egy gyerekkori sérüléséből holtáig ki nem gyógyuló frigid sellővel.*”¹⁸ Kiss Noémi az édesanya frigiditását fontos mozzanatnak tartja, és az anya hallgatásával párhuzamba állítja a szöveg elbeszélőjének elhallgatásait is. Nyelvi szinten, a „kollektív emlékezet”¹⁹ mellett nem jelenik meg egy „másik emlékezet”²⁰ a mélyreható kitárulkozás valóban hiányzik a műben, de úgy gondolom, hogy éppen ezért illeszkedik a női beszédmódba, mert az elfojtás eszközt alkalmazza a regényben. „*Jablonecz Lenke korrekt, mint egy hibátlan gyémántkő. Szemre itt minden rendben volna, talán a nézők sem észlelik, hogy az új évezredet ígérő újszentszalad-ábrázoláson mindenki kancsal egy kicsit, még a Betlehem számárkája is.*”²¹

Szabó Magda írásművészetére a maszkulin beszédmód jelenléte is ugyanolyan jellemző, mint a feminin. Viszont azt gondolom, hogy a két beszédmód megfér egymás mellett, sőt ezek ki is egészítik egymást, úgy hogy mitologizáltan, elsődlegesen egy mikroközösségen, a családon belül használja. Ez alól kivétel *A Pillanat* című regénye, amelyben Creusa – halott férje páncéljában – férfiként átlép a magánszférából egy kollektív társadalomba. Ott már nem az anya, hanem birodalmáért felelős államférfi szerepét tölti be.

¹⁴ KISS Noémi, *Szabó Magda: Für Elise*, Alföld, 11 (2003) 97.

¹⁵ SÉLLEI Nóra, *Tükröm, tükröm: Írónők önéletrajzai a 20. század elejéről*, Debrecen, DEENK Kossuth Egyetemi, 2001, 302.

¹⁶ JASTRZEBSKA Jolanta, Az „écriture féminine” jellegzetességei Szabó Magda prózájában <http://mek.oszk.hu/04900/04927/pdf/hatalom2.pdf> [2017.01.24.]

¹⁷ KISS Noémi, *Szabó Magda: Für Elise*, Alföld, 11 (2003) 100.

¹⁸ SZABÓ Magda, *Für Elise*, Bp., Európa, 2010, 52.

¹⁹ KISS Noémi, *Szabó Magda: Für Elise*, Alföld, 11 (2003) 101.

²⁰ Uo. 100.

²¹ SZABÓ Magda, *Für Elise*, Bp., Európa, 2010, 52.

Buda Attila

„Nem kívánok kevesebbet, mint egy világot.”

Nemes Nagy Ágnes *Összegyűjtött versek* című kötetéről

Nemes Nagy Ágnes költői életműve nem nagy terjedelmű, a gyerekek számára írtakkal együtt is csak egy közepes vastagságú gyűjteményt lehet összeállítani a nyomtatásban megjelent verseiből. Szerzőjük evvel is kivált korosztályának tagjai közül, akik pályájuk során, hosszabb-rövidebb időszakokként, új és új verseket tartalmazó kötetekkel jelentkeztek, életpályájuk végén pedig többkötetes, általában válogatott versekkel zárhatták le azt. Nemes Nagy Ágnes ezen a téren inkább Pilinszky János és Lakatos István társa, szellemi rokona, ami a kifejezés felől megszárt életművet, az általánosan ismert és elfogadott költői szereptől eltérő, látszatra kismértékű termékenységet illeti.

Ez az olvasókban általánosan élő kép azonban már a halála után kiadott első gyűjteményes kötetben módosult, abba ugyanis Lengyel Balázs a fennmaradt kéziratok hagyatékából is válogatott, a Nemes Nagy Ágnes életében megjelent versek mellé téve azokat. Az elmúlt év második felében pedig a Jelenkor Kiadó Ferencz Győző szerkesztésében és jegyzeteivel megjelentett egy minden eddiginél gazdagabb, a nyomtatott és a fennmaradt kéziratok forrásokra egyaránt építő gyűjteményt. Alapja a szerző által utoljára összeállított kötet – *A Föld emlékei* – anyaga, kiegészítve a nyomtatásban megjelent, de kötetekben nem közölt, valamint a hagyaték kéziratok verseivel. Mindez kiegészül ebben a kiadásban a gyermekversekkel. Utóbbiak kiadástörténeti struktúrája hasonló: van egy kötet, amely az életmű végén áll, s anyagát még a szerző állította össze – a *Szökőkút* –, illetve vannak abba be nem került, nyomtatásban megjelent, valamint kéziratok versek. A vaskos kötet első háromnegyede a költői életmű, utolsó egynegyede pedig a nagyközönségnek szóló kiadás apparátusa: a kötet felépítésével, szerkesztésével, a kiadástörténettel kapcsolatos összefüggések, s igen részletesen az egyes versek kéziratok, nyomtatott és kötetbeli közlésére vonatkozó ismeretek, valamint a pillanatnyilag ismert szövegvariációk.

A Nemes Nagy Ágnes által utolsó kötetében közreadott versek tulajdonképpen evvel a gyűjteménnyel kerülnek végleges kiadástörténeti helyükre, tekintettel arra, hogy az összeállító, Ferencz Győző, a Lengyel Balázs által korábban sajtó alá rendezett anyagot több ponton, a kéziratok figyelembevételével módosította. Ennek a lezártságnak a költői életmű további tanulmányozása, feldolgozása szempontjából igen nagy szerepe van. A versanyag igazi nyeresége azonban az, ami *A Föld emlékei* után következik, a kiadatlan, illetve a nyomtatásban megjelent, de kötetekben nem került versek gyűjteménye. Egybeszámolva a felnőtt és gyerekverseket, valamint a kötetbe nem kerültek és a kéziratból közöltek, az látható, hogy nagyjából egyforma terjedelmű e két, megjelenés szempontjából egymástól elváló versanyag – vagyis Nemes Nagy Ágnes valóban költői életművének felét számúzta, legalábbis a közönség elől elzárta. Szerencsére a kéziratokat nem semmisítette meg – a végleges változatokat és egy-egy esetben azokat megelőzőeket tartalmazó füzetek, kéziratok fennmaradtak –, a nyomtatásban már egyszer megjelenteket pedig nem állt módjában visszavonni.

E versek segítségével a költői fejlődésrajz teljesebbé tehető, mindaz, amit Nemes Nagy Ágnes elhagyott, mert túlságosan mutatta a személyes érzéseket, a pálya kezdetének eszményeit, az idő múlásának sorozatába állítható. És míg a fiatalkori művek valóban inkább a követett példákat mutatják, addig az ötvenes évek vége után közlés nélkül hagyott versek, töredékek kibővítik, pontosítják azt az érzésvilágot, amelyből a kötetek versei megszülettek. Ez a helyzet aztán több kérdést is felvet, amelyekre ezt követően lehet majd választ, válaszokat találni. Például azt, hogy vajon a második világháború utáni évek Magyarországon, ahol a hatalmas emberi és anyagi veszteségek

mellé egy – az állami és magánéletet egyaránt átszövő – erősen hierarchikus társadalommal, majd nem sokkal később a diktatúrának a személyes életbe is belenyúló hatásával, később, a hatvanas évektől, pedig hazugságaival kellett szembesülni, s egy alapjában idő- és fejlődéskészt agrárország társadalmi viszonyai, nemi szerepei maradtak érvényben, legalább is a közgondolkodásban, milyen lehetősége lett volna/volt egy nőírónak – *horribile dictu*: költőnek – bármilyen karriert csinálni. Számptalan ellenpélda, kibicsaklott írói pálya, személyes kudarc tűnik fel a kiegyezés óta, nem is kell elszámolni őket. Nemes Nagy Ágnes egészen egyszerűen nem választhatott mást, mint magát a *választást*, ha hú akart lenni a benne élő készletekhez. Ám önmagára, mesterségére figyelő tudatos alkotóként tisztában volt avval, hogy ami egyfelől koncentrálttság, másfelől viszont szegényítés – nyilván ezért őrizte meg kéziratait, és tulajdonképpen hálásnak kell lenni hagyatéka őrizőinek, hogy ami igen, az legalább megmaradt.

A halál után kiegészülő életmű mellett e kötet másik nagy erénye a változatos apparátus: az utószó és a jegyzetek. Az előbbi áttekinti e gyűjtemény szerkezetét, összefoglalja a kiadástörténet legfontosabb tényeit, vagyis az 1991 előtti és azt követően megjelent köteteket. Részletesen ismerteti a kéziratot hagyatékat, a hat füzetet, valamint a szöveggondozás elveit. Ezt követi a tekintélyes jegyzetanyag, amely magában foglalja a kéziratokra (ha vannak), a szerzői datálásokra és az első megjelenésekre – folyóiratok, kötetek – vonatkozó adatokat is. Amennyiben a közlés alapjául szolgáló kézirat közgyűjteményben található, akkor itt a jelzet is megtalálható. Kézirathiany esetén az első kötetközlés címrövidítése, kihagyás esetén az első folyóiratbeli megjelenés olvasható. A szerkesztő a hiányos datálási adatokat, ha más forrás, vagy szövegösszefüggés, megjelenés alapján pontosítani lehet, kiegészítette, ahol keltezési ellentmondás van, ott azt rögzítette. A jegyzetek tartalmazzák a szövegeltéréseket is, ezek fontos adalékokkal szolgálnak az egyes versek keletkezéstörténetéhez. Itt olvashatók például a később kihagyott, megváltoztatott sorok, strófák, a címvariánsok. A jegyzetek a valószínűsíthető keletkezésre is utalnak, mint például a *Jég* című vers esetében. Érdekesség is számtalan akad: például a *Dél* című verset, amely 1948 májusában Franciaországban keletkezett, szerzője még ez év végén közölte az Új Időkben, s változatlanul kilenc évvel később, a Vigiliában. Itt vannak javítva az 1991 utáni összes versek közlési hibái is, például az *Otthon* vagy a *Között* című versek esetében. Látszik, hogy a kéziratot füzetek mellett is vannak még kéziratok, erre utal a *Paradicsomkert*, *A lovas*, a *De nézni* és más versek jegyzete. Előfordul, hogy egy vers különböző kéziratait két közintézmény őrzi: az *Amerikai állomás* vagy a *Szikvója-erdő* ugyanis a Petőfi Irodalmi Múzeumban és az Országos Széchényi Könyvtárban is megtalálható, eltérő szöveggel. Itt olvashatók a jelentékeny szövegű változatok is, amire a *Vadkan*, a *Szendioxid*, vagy az *Ekhnáton éjszakája* hozható példaként. Igen informatív a kötet végén a Nemes Nagy Ágnes életében megjelent kötetek anyagát táblázatos formában közlő összegzés.

Valójában persze az olvasók nagy többsége magukért a versekért veszi majd kezébe e kötetet. Álljon hát itt közlünk kettőt, keletkezésükben az életpályán közel egymáshoz, az elsőt szerzője kötetben közölte, a másodikat kihagyta. Lehet töprengeni rajta, utóbbit miért.

Tenger

Mutatja – és a táj felel,
utat gurít, sziklát emel,
mutatja friss rügyén a fa,
hogy télen át is mandula,
napnál világosabb a nap,
s a házak is színt vallanak,
tagolt a part, a test, a szó
hajózható, tapintható,
s oly pontosan szalad a tét:
a tenger épp az égig ér.
S amint a végtelenbe hág,

mutatja, meddig ér a vágy.
Nem tehetek mást. Nem kívánok
Kevesebbet, mint egy világot.

Irgalom

Kapj el. Vigyázz. Gurul a kő.
Ez az utolsó pillanat.
Hadd lássam még a szakadék felett
felhőbe vágott arcodat.

S ahogy megtart a gyöngye, gyáva,
ahogy megtart a rongy izom,
úgy lesz majd hozzád könyörületes
a fenyegető irgalom.

(*Jelenkor* Kiadó, 2016)

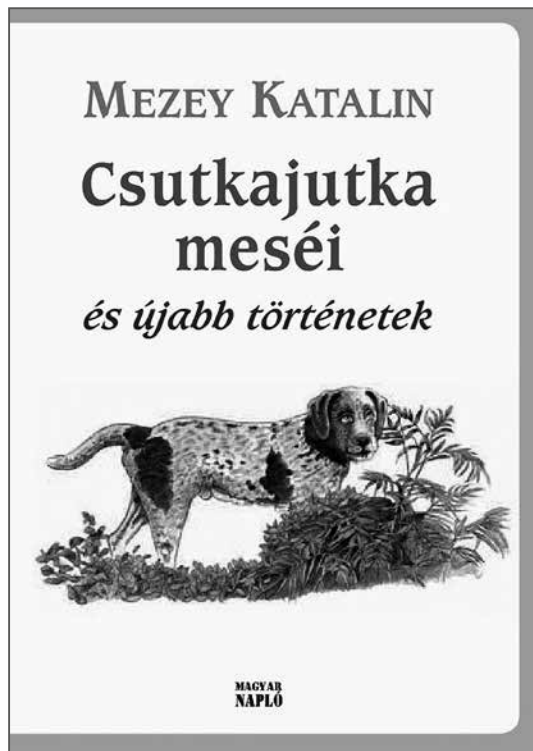
Szemes Péter

Csendes csodák

Mezey Katalin *Csutkajutka meséi és újabb történetek* című kötetéről

A 80-as évek elejétől bizonyosan sokak könyvélménye volt Mezey Katalin *Csutkajutka meséi* című kötete. A Móra Kiadónál megjelent gyűjtemény, melyet érezhetően a gyermekeit altató, s ennek során történeteivel egy másik, csodálatos világba repítő édesanya gondoskodó szeretete táplált fel, és az alkotói – különösen a különálló, de a kisprózák közé plasztikusan illeszkedő, vagy éppen azok betéteként szolgáló versekben, illetve a világos, a legkisebbeknek is könnyen követhető meseszövegszövetben érhető – mesterségbeli tudás formált a műfaj legjavához tartozó, igényes össz-művé, több mint harminc esztendő múltán, kibővítve az azóta keletkezett (talán az unokákon bejáratott) szövegekkel, újra napvilágot látott. A korábbi változathoz képest a Magyar Napló kiadásába egy új, *Kutyavásár* című egység is bekerült, a ciklusokon belüli módosítások mellett (a versek ott a szakaszok végén, itt azok elején kaptak helyet), a *Más mesék* részt *Kisbabás játékká* keresztelte át a szerző, és az így mindösszesen negyedszáz íráshoz Rényi Krisztina készített – Mészáros Mártáéhoz hasonlóan – tetszetős és a mesék világához kiválóan illeszkedő illusztrációkat.

Már az *Állatmesék* nyitóversében (*Ki jön a házamba?*) a gyermeki képzelet egy különleges teremtményével találkozhatunk – „pistamedve” nemcsak társaságot biztosít az anya távollétében, de kiderül róla, hogy még autót vezetni is tud. S a prózaszövegek hősei ugyancsak kivétel nélkül emberi jellemvonásokkal, tulajdonságokkal, képességekkel bírnak. Ennek legszebb, a rászorulókról való gondoskodás felelősségét is felmutató példája az *Annus néni állatai*, ahol, viszonzva az ellátást és a kapott szeretetet, két fekete malaca és Sió kutyája táplálja és gyógyítja meg betegségbe esett, idős gazdáját. Noha e történetből nem derül ki, miért él egyedül (ám nem magányosan) az asszony – az egyetlen emberi alak az egység darabjaiban – az erdő közepén, természettel-egybeforrottságát, azt, hogy valamiféle archaikus tudás birtokosa, jól mutatja állapotváltozásának összekapcsolása környezete mély tisztaságának érzékelésével. Természetes, hogy ehhez, sajátos helyzetéből adódóan, csak egyetlen társai, szeretett állatai segíthetik hozzá, viselkedésük, cselekedeteik mégis nyilvánvalóan a legkisebb hallgatók, olvasók számára adnak követendő erkölcsi mintát. Éppígy erős gondolatisággal átítatott *A vakond, a lepke meg a hal*, melynek három különböző elemhez, éltető közeghez (a földhöz, a levegőhöz, illetve a vízhez) kötődő hősei, jóllehet a valóságban nem rendelkeznek a többiek adottságaival, álmukban mégis egyenlővé, mindenre képessé, s ezáltal boldogabbá válnak. Hasonlóképpen a lefekvés nehézségei utáni altató mese az azonos címmel is e funkciójára utaló kedves történet. Két szereplője, a macska és az egér, bárhogyan próbálják meghaladni a másik türelmének határát – előbbi, hogy elkapja a lyukban rejtőzött, utóbbi, hogy őrzője meg tudja a várakozást –, egyszerre húzódik be az eső elől az oltalmat adó fa alá, jár ebéd után, és végül, nem lezárva az ügyet, inkább felkínálva a folytonos újakezdés, a ciklikus

ismétlődés lehetőségét, ugyanakkor álmosodik és alszik el. Vadász és kiszemelt áldozata találkozá-sainál természetesen itt mindig utóbbi a szerencsés – a szerző az okosságának köszönhető megme- nekülés bemutatásának is két mesét szentel. *A rigó és a macska* karmok csapdájába esett madara a cirmos fiatalságából adódó tapasztalatlanságát használja ki, mikor őt az étkezés előtti kézmosás elmulasztására figyelmeztetve (ennek külön élt kölcsönöz a cicák közismert víziszonya) ugrál, majd száll biztonságos távolságba. (A higiéniaira vonatkozó üzenet nyilvánvalóan áthallásos, a gyerme- keknek adresszált, a Mezey Katalin által gyakran használt indulatszavak /„Hja, az a bajod!” – neveti ki például a rigó az éhen maradt macskát/ pedig az állatalakok antropomorfizmusát erősítik.) Még parabolisztikusabb, s e tekintetben Heltai fabuláinak hagyományát folytatja *A farkas meg a nyúl*. Az elfogott tapsifüles itt nem éri be az ordas kioktatásával, alaposan kihasználja, sőt, ki is csúfolja. A nyúl kiszemelt káposztáját annak házáig görgető farkas nemcsak hiába várakozhat estig a vágyott vacsora újbóli előbújására, nemcsak megszegyenülve, éhesen kell elkullognia, de gúnyvers is szüle- tik róla:

„Ki hinné, hogy nem a farkas
az igazi úr?
Milyen markos, milyen talpas
szolgát tart a nyúl!”

A tágas gyermekvilágba kalauzolnak a *Kisbabás játék* szövegei. Az együttlét, a közös időtöltés fel- szabadultsága – amit a nyitóvers is a legjobb dolognak tart (*Legjobb* – itt a vallomástevő a való- ságvonatkozás egyértelműsége miatt bizonyonnan a kis Kati) – hatja át az egység címét kölcsönző novellát. A „hanyag szülők” által magára hagyott csecsemő (egy öreg maci) elrablásának tervszerű lefolytatásába azonban minduntalan hiba csúszik, hiszen a mamát alakító Marika és a „bűnöző” Öcsi is ki-kilép a ráosztott szerepből, így végül Sanyika kezdetben jónak tűnő ötletéből káosz és vesze- kedés lesz, még szerencse, hogy a vasalást abbahagyó édesanya (deus ex machina) közbeavatkozik és rendet tesz. Ezzel együtt is érdekes nyomon követni a különböző női szerepek (kislány, dolgozó nő, anya) megjelenését Marikánál, különösen úgy, hogy a történetet is nő és édesanya beszéli el. S ugyancsak a lányka a hőse *A rádió*nak, ahol az elromlott készüléket segít megszerelni Apának, figyel- ve arra, hogy ne essenek ki belőle a dobozban lakó kicsi emberek. A gyermekek háztáji állatokhoz való viszonya szervezi a *Macskavadászat* és a *Bundi vacsorázik* című novellákat. Előbbiben – mintegy a *Kisbabás játék* párjaként – a szomszédból áttévedt fiatal cirmost próbálják bevonni a közös szó- rakozásba, akként, hogy szintén különböző szerepeket, feladatokat adnak neki. A macska viszont természetesen nem érti, mit várnak tőle, ő sem ló, sem tigris nem akar lenni, mindössze barátkozni, játszani szeretne. A tragikus eseményeknek (megfojtás, agyonkövezés) aztán Öcsi veszi elejét azzal, hogy ő helyezkedik bele a cica által feltehetően elképzelt helyzetbe és úgy dobálja neki az apró ka- vicsokat, mintha megannyi egér lenne. Más funkciója lesz a kis köveknek a kutya etetése során, ahol a kisfiú – megelőzve az anyát, egyúttal átvéve bizonyos feladatkört, a gazda szerepét – a család ked- vencének próbál ennivalót készíteni belőlük, homokkal és fűvel elkeverve. Itt Bundi az, aki látszólag belemegy a játékba, hiszen orrával minduntalan felborítja a tálat, azaz jelképesen „elfogyasztja a vacsorát”, miközben „súlyos pillantást küld” a valódi étel elmaradásáért felelős anyá felé, s nyilván csupán akkor nyugszik meg, mikor a várt koszt végre megérkezik.

A *Kutyavásár* voltaképpen a kapcsolódó történetek folytatása, pontosabban éppen a Bundi halá- lával kezdődő „új kutya”-novellák füzére. Már a leendő kedvenc, a sokáig szolgáló komondor méltó utódának kiválasztása is külön procedúrává válik – amint ez a címadó írásból kiderül –, hiszen a fajta és a beszerzés helye eleve véleménykülönbséget szül, amit a konszenzust jelentő menhely kínálata csak tetéz. A legváltozatosabb nászokból született keverékek közül végül az abszolút érdektelennek tűnő, de nagy kópé hírében álló, szálkásszórú német vizsla lesz a győztes, aki korábban „állítólag egy öreg vadászé volt”. Fickó azután valóban rászolgál a nevére – a további történetekben egy- egy hozzá fűződő eset elevenedik meg, a tényszerűség mögül is kiérezhető szeretettel elbeszélve, megőrizve-örökítve a kedves állat alakját, emlékezetét (akit, ennek jeleként, olykor meg is szólaltat a szerző). A *Fickó szállása* az elhelyezés nehézségeit és az első közös éjszaka lefolyását mutatja be,

ami igazi fordulópontnak bizonyult, minthogy a kezdeti elhatározást („holnap visszavisszük”) tizenhat együtt töltött évvé változtatta. A kutya ezalatt – igazolva elszakíthatatlan szálú hűségét és ragaszkodását – nemcsak az állatorvosban talált új baráttra (*A hálás beteg*), de nem hagyta magára a „falkavezér” édesapát sem (*Apa dolgozni megy*). Utóbbi szöveg ráadásul egy különleges képességét is felvillantja, hiszen úgy sikerül eljutnia a családfő új munkahelyére, hogy korábban sosem járt ott, sőt, a kultúrház tereinek bejárása után irodája előtt ő várja a busszal érkező igazgatót, édes gazdáját. Ahogy Bundi esetében, szintén az enivaló apropóján, két rövid én-elbeszélés erejéig az anyához való viszony is megjelenik. A *vadászatban* élő prédát talál a puskalövéstől amúgy rettegő eb, ám a közbeavatkozás megmenti a megrendszabályozott japán kakas életét, az ismeretlen helyről elemelt (és a családnak hazavitt) készétel viszont menthetetlenül a szemetesben végzi (*Séta kutyával és egy lábos pörkölttel*) – a gazdasszony tettét mindkét alkalommal Fickó hangos méltatlankodása kíséri. De legalább nem történt meg az *Otthon* versben az ajtón kiszökő fehér nyúl vagy az azon beszökő barna kutya előbbire végzetes találkozása...

A kötetet keretbe fogó állattörténetek közé a *Kisbabás játék* mellett *Csutkajutka meséit* illesztette be a szerző. A már – a népi hagyományokat idéző – viseletében is különleges kislányról (Rényi Krisztinával ellentétben, aki a fedélre is kutyás illusztrációt készített, Mészáros Márta teljes mértékben kihasználta az ebben rejlő lehetőségeket) nemcsak az derül ki, hogy édesanyja távollétében minden ház körüli munkát elvégez, olyannyira, hogy testvéréről, Gyurkáról is ő gondoskodik (*Csutkajutka felöltözik*), hanem csodatévő képessége is. A mesék konkrét vonásai (mint a kézzel készített tévékészülékben megmutatkozó találékonyság – *A televízió*) mellett ennek nála és öccsénél is több nyomát találjuk. Jutka, mint egy jólelkű tündér, tapsával zöld gyümölcsből lovat varázsol az árokparton szomorkodó katona alá (*A huszár és a dinnyelő*), míg a fiúcska elevenné búvóli, és játékos munkára fogja nővére és anya szóttésének központi figuráját (*A kék szarvas*), vagy fehér kavicsok kikeltetésével pótolja az éjszakai rabló által okozott károkat (*Görény járt a kamrában*). Nem véletlen, hogy csendes csodáik, sajátos, földiként is égi lényük, a dolgokkal és a természettel való láthatatlan, titkos kapcsolatuk az alkotó számára éppen *A szelet* asszociálta:

„A szél átlátszó léptei
a diófán zörögnek,
ezernyi lábat hallani,
ahogy mennek és jönnek.

Zörög a diófalevél,
mint hogyha rézből lenne,
te fűben jársz és lépteid
alig hallani benne.”.

Csak remélni tudjuk, hogy éppígy szövik be e kötet is minél több gyermek szívébe és hagyja benne ott-jártának maradandó nyomát.

(*Magyar Napló Kiadó, 2015*)

Törőcsik Edit

Beenged

Szaniszló Judit első kötetéről

Nem enged. Nem bírtam kihagyni ezt a poént. Gyenge is, kínos is ez a szójátékszerűség, de igaz. 2016-ban jelent meg a borsodi származású, Petri György-díjas Szaniszló Judit első kötete a Magvető Kiadó gondozásában. Most kellene arról írnom, hogy miről is szól a könyv. Nem szeretném azt írni, hogy nőkről. Ha egy könyv recenziójában vagy fülszövegében ez szerepel, hogy „női” végig sem olvasom. Mert ennek a szónak a jelentéstartalma ma lehet az, hogy habkönnyű, rózsaszín, pihe-puha, bájos, kedves. *Nehéz, sötét, érdes, csúnya, nemkedves* – próbálom a fent említett „női” tulajdonságok ellentétét megtalálni a kötet jellemzéséhez. Igen, a kedves ellentéte nem a *nemkedves*, sőt ilyen szó, így leírva, talán nincs is. De más szó nem adná vissza pontosan, hogy milyen az, aki nem kedves itt, ebben a könyvben. *Barátságatlan, hideg, morózus* – nem. *Mogorva, goromba, durva, undok* – nem. *Csúfondáros, maliciózus, mord, mész* – nem. Megvan! A helyes szó: *emberi*. Emberi történetek, emberi módon viselkedő személyekről, akik, amúgy egyben nők is.

Azért, mert az csak egy jellemző tulajdonság volna, hogy a történetek nőkről szólnak, amit mondanak, az sokkal több ennél. Az életről, halálról, szerelemről, szakításról, szülő-gyermek kapcsolatról, apáról, családról, iskoláról, boldogságról, 23-as buszról szólnak. Úgy szól a szerző életéről, és szól ki az életéből, mint az enyémről, az enyémből. És persze Zetor Leila életéről is beszél, és egyben ő maga is megszólal, hiszen Leli tizenhárom éve blogot is ír, bejegyzéseiből egyfelvonásos drámát is játszottak nagy sikerrel. Novellái, rövid történetei azonban nemcsak online érhetőek el, hanem irodalmi folyóiratokban is. Jelentek meg írásai többek között az Élet és Irodalomban vagy a Holmiban is. Combfiksz. Neszharisnya.

Leli szimpatikus, néha politikailag korrekt, néha korlátos, néha szerelmes, néha bólogat, néha félreért, néha nem is ő maga, hanem csak egy lány vagy nő. *„Lelinek vannak barátai is, már amit a köznyelv – ivás, sopánkodás, szakító időkben csetelés, karácsonykor, névnapkor Avon-ajándékozás – barátnak nevez.”* Igen, igen, keresem köztünk a hasonlóságot, nekem is vannak barátaim, de a miénk Igazi – nagy i-vel – Női – nagy n-nel – Barátság – nagy b-vel. Mert mi is ezt csináljuk, amit Leli és barátai, na, de, azért! Akárhogy próbálom, nem tudom jobban megfogalmazni, mint Leli, hiába erőltetem. Jó: Igazi Női Barátság plusz Avon. Rövidítve: INBA.

A mániám, az átlagos emberi lét. Ami persze nincs, mert mindenki különleges, Lelinek már a neve is, de mégis az akar lenni, átlagos. Mert olyan dolgok történnek vele és velünk is, ami nem megszokott. És ezen ki is lehet akadni. Mert egy nyomorultul, piszkosul, unalmasan átlagos, kiszámítható életet szeretnénk. Ami nincs. Mert apa meghal, Gyuszó ke-rekesszékes, apa almákat rendez a garázsban, Zsófi egy nyúl, apa vezeti az autót, én lány vagyok, lakótelepen lakunk, követ kutyának nem dobálunk, anya ötkor érkezik.

Valamikor nyáron kaptam meg a könyvet. Azt gondoltam, nyaraláson, a Balaton partján majd napozás közben olvasom. Aztán kiderült, hogy ott nem lehet. Olyan a szöveg, amire figyelni kell. Nem egy lángos és jégkása közé való olvasmány. Otthon, nyugodt körülmények között élvezhető és fogyasztható. Mert minden mondat különleges és ütős. A blogbejegyzések világától távol álló magasirodalmi, az emberi lét iránti érzékenységet szilárdan magáénak tudható lírai hang szólal meg a rövid prózai egységekben. Irodalmi határmezsgyéken mozgás figyelhető meg a szakaszokban, melyeket a blog műfajához illő módon erősen áthat az alanyiség.

„Meg fog halni. Meg fogok halni. A szomszéd néni unokája meg fog halni, az állatkerti orrszarvú meg fog halni, az éjjelnappalis kiscsaj meg fog halni, Miss Universe meg fog halni, a leszerelt határőr meg fog halni, a tárca nélküli miniszter meg fog halni, a barátnőd meg fog halni, az utolsó mohikán meg fog halni. Van, és majd nem lesz. Mindenki meg fog halni. Valakik mégis mindig élnek, egyszerre sokan. Annyi meghalás ellenére. Lehet róla mesélni, egy darabig még. De aztán az is meghal, aki mesél. Akinek meséli, az él még egy darabig, de aztán az is meghal. Előtte még mesél annak, aki él, tovább él, mint ő, még azelőtt, hogy ő meghal. Leviszi a szemetet, mielőtt meghal, tud járni, mielőtt meghal, tud tolókcisit hajtani, mielőtt meghal, nem hány ki mindent még sokáig, mielőtt meghal, feláll a fűtyije elég sokszor, mielőtt meghal, növeszt melleket, kicsiket vagy nagyobbakat, mielőtt meghal, látja, fogja a mellét valaki, mielőtt meghal, mesél, mielőtt meghal. Tömörebben, tömörebben. Vagyunk, majd nem, pedig de jó, mikor igen, és de szar, amikor valaki egyszer csak nem.”

A halál tabu, nem illik róla beszélni, csak suttogva, eufemizmusokat használva. Ez a novella nem szépítgeti az elmúlást, mindenki meghal. Akkor is, ha csak pozitív gondolatai vannak, hogy nehogy bevonzza ezt a rosszat, és akkor is, ha gazdag és szép, és akkor is, ha szegény és csúnya.

Szaniszló Judit szövege nem enged. Beleragad az agyamba. Görgeti, forgatja előre hátra, és ott marad. Tökéletes magyarázatot kapunk tőle az elmúlásra. Nincs semmi szépeltetés, cukiskodás. Ez így tökéletes. Kötelezővé tenném. *Szaniszló Juditot minden gimnazistának!* – jött az ötlet, és gyorsan ki is próbáltam, a velem élő gimnazistával. Értette, szerette, mert a blogbejegyzések világa már inkább az övék, mint a miénk.

A fent említett alanyiságnak, intimitásnak köszönhetően a szövegek mentesek a közhelyektől. Nincsen festmény- vagy tablószerű leírás, nincs szájbarágás, csak tökéletes ritmikájú, feszes, hibátlanul adagolt történetek, amelyeknek minden apró elemét elhiszem. Szóról szóra, hogy Klárának milyen főbiái és mániás szokásai vannak, mitől fél és mivel nincs jóban. „*A számokkal nincs jóban.*” Emiatt változik meg az egész élete, a két páciens, a másfél óra, a tizenhatszor fel-le, a nyolcszor körbe, a négyszer jobbra-balra, és a 23-as buszra való átszállás miatt.

Leli egy szökimondó nő. Mostanában divat arra biztatni mindenkit, hogy legyen vagány, bevállalós, tabu-, határdöntőgető, és akkor boldog leszel, illetve sikeres. Mert mikor is vagy boldog? Akkor, ha elhagyod a komfortzónád, és valami rendkívüli történik az életedben, végre már, és az adrenalinod az egekben, bátor vagy és hangos, ráadásul mindenki tud erről a tettetéről, vagy csak akkor, ha „*nem árnyékolt engem sem fa, sem fájdalom és nem szólt zene, nem táncolt ember, és nem történt semmi rendkívüli* – / 2014. február 15-én délelőtt 9 óra 4 perckor boldog voltam.” Ennyi elég a boldogsághoz. Az ember sem nem éhes, sem nem szomjas. Nem fáj neki semmi, senki nem zavarja. A kutya is jól van. Egy tökéletes hétköznap. Ezt gondoljuk átlagosnak. Ilyennek kellene lennie az átlagosnak. De nem, mert ez még ritkább, mint a hangos, külső siker. Ez a belső boldogság, a pillanat harmóniája, amiben az én teljesen elmerül, átadja magát a folyamatnak, feltöltődik. A kötet olyan erős egységekkel rendelkezik, melyek a szépprózától is eltávolítva a költészethez közelítik a szöveget, a textus tördelése ezt bizonyos esetekben érzékelteti, és olyankor lírai betétek keletkeznek a novellákban, de a fentiben például csak részlegesen figyelhető meg. Az idézett szakaszban például nem kerül hangsúlyozásra formailag, hogy az ismétlésen alapuló gondolatalakzat negatív festéssel idillt ábrázol (*sem–sem, nem–nem-nem*), és a párhuzamban megjelenített metafora is rendkívül lírai: hiszen a sorban úgy nem árnyékolja be a megszólaló ént a fájdalom, ahogy a fa sem.

Az egyik novellában az átlagosság szépségét látjuk, a másikban az átlagos – értsd: hétköznapi – előítéletet. Ha más vagy, akkor is más vagy, ha csak ülsz, állsz, nézel ki az ablakon, folyik az orrod, izzadsz, nevensz? Mert beléd látják. Nem olyan vagy, mint mi. De ki is az a mi? Ki határozza meg, hogy mikor vagyok más, mikor meg ugyanolyan? Más. Mert cigány. Mert nő.

Kellene még valami, hogy igazán kedvet csináljak a könyvhöz. „*A szám dagadt és vérzik, csütörtökön nőgyógyász, jövő héten szenzorfelhelyezés, május végén szemfenékvizsgálat. Minden lehetőségem adott.*” Ez is ismerős. Ismerős, mert úgy ír róla, hogy az legyen. Mindennapos történetek, nem mindennapi módon megírva, és figyelni kell, hogy beengedjen.

(Magvető Könyvkiadó, 2016)

BOGNÁR ANNA

Nem dajka dal

Czinkóczi Krisztina

Amikor Pénelopé nem várja haza Odüsszeuszt

Bognár Anna *Nem dajka dal* című kötetéről

Bognár Anna első kötete a Hungarovox kiadónál jelent meg, 2016-ban. Érződik benne a fiatal szerző útkeresése, vívódása a hittel, szerelemmel, vonzódása az ókori Róma és az olasz kultúra iránt. Hat ciklusból álló, sokrétű, formailag, tematikájában, hangvételében változatos kötetet olvashatunk, Kovács Magdolna illusztrációival színesítve. A ciklusok tematikusan tagolódnak, minden ciklus több stílust és hangvételt vonultat fel. Ez alól talán csak az utolsó, a *Derülj!* címet viselő a kivétel, melyben kivétel nélkül játékos, humoros versek kaptak helyet, kedves nosztalgiával elevenítve fel a középiskolás éveket, illetve patetikus helyzeteket fordít ki némi humorral (*A hadvezér beszéde az ostrom előtt, Hamlet nagymonológja... másképp*). Ellenpontozza az előtte lévő *Örvény* sötét hangulatát, gondolatait, így pozitív hangvételű lezárást ad a kötetnek.

A kötet címével összevetve a legérdekesebbek talán a *Gyereksarok* ciklusban megjelenő „gyerekversek”. Nem gyerekeknek íródott költemények ezek, és nem is gyerekekről szólnak. Leginkább Kosztolányi *A szegény kisgyermek panasza*i kötetéhez lehetne őket hasonlítani, melynek strófaiban a felnőtt tudat helyezkedik vissza a gyermeki élethelyzetekbe és alkot meg soha nem létezett érzéseket és gondolatokat. Rögtön az első vers (*Ég a gyertya*, 61.o.) azt a látszatot kelti, amikor egy kisgyerek elmélyülten figyel a számára még új és érdekes jelenséget, a lángot, de az a sor, hogy „*mennyi múlik minden percben*” már egy felnőtt elme megállapítása. Ugyanígy *A holnap* című versben, az „*Ebéd után?*”, „*Olyan, mint a Mikulás?*” (63.o.) gyermeki kérdéseket követően a holnaphoz társított képek között megjelenik a „*Fáj, mint a seb?*”, és a „*Csalfa szivárvány, / mely sosincs közel!*”, melyek már élettapasztalatra utalnak. Fokozott női érzékenység keveredik egy filozofikus hanggal, mely a játékos, kedves, hangnemet komoly, néhol sötét szólammal gazdagítja.

A *Nő* ciklusban a szerelem témája dominál, azon belül is, nem meglepő módon, a boldogtalan szerelemé, hiszen évszázadok óta ez szolgáltat több témát a költők számára. A szerelem, a félresiklott kapcsolatok azonban nem csak erre a ciklusra korlátozódnak, szinte mindegyikben találunk egyet-egyebben a témában. A női nézőpont tartja össze az ebbe a részbe tartozó verseket. A címe is erre utal, mely nem témát jelöl, hiszen a legtöbb vers a lírai én merengése a férfi nemen vagy bizonyos férfiakon, férfitípusokon. Kérdez, követel, elméleteket gyárt, vallomást tesz, az érzelmek és gondolatok hullámvászt, melyet egy kapcsolat (egy kapcsolat vége) kivált. A versek azt mutatják meg, hogyan éli meg mindezt napjainkban egy fiatal nő. Például a mai kommunikációs technikák mellett egyre egyszerűbbé és elérhetőbbé válik akár országokon is átívelő távkapcsolatot (*Lábjegyzet egy távrománc margójára*, 49.o.) működtetni. Pénelopé esetét is megtaláljuk (*Pénelopé levele hitveséhez*, 52.o.), amelynek jelenkori transzformációjában az antik nőalak, ha úgy tetszik, független nővé átmodernizálva jelenik meg, aki nem fog várni egy férfira sem. A lírai ének komoly elvárásai vannak a férfiakkal kap-

csolatban, kíméletlenül „kiosztja” a volt szeretőket és határtalan bizalommal, tervekkel várja azt, aki ezen elvárásoknak meg tud felelni.

Az egész kötetet végigkísérik a játékos formák, a rímek, a szent és közönséges (hétköznapi) szóhasználat váratlan keveredése. Például az „Ámen / Oh man!” (16.o.) rímpár az *Istennel sakkozom* című versben. Maga az egész vers kiválóan jeleníti meg azt a stílust, ahogyan a fiatal költő kihívja, szemtelenül kérdőre vonja, küzd a megrögzött formák, a tekintély, a sorsa ellen. Ugyanakkor megfigyelhető a tisztelet az elődök, példaképek, tanítók iránt. Egy egész ciklust szentelt nekik, *Nagyjaim* címmel. A kötet harmadik, *Rólám* (10.o.) című verse pedig egy József Attila-allúzió (*Születésnapomra*). Ez az egész kötetben végigfutó kettősség és változékonyság adja a kötet varázsát, női jellegét, és teszi érdekes olvasmányá. Megmutatkozik benne a női lélek folyamatos változása, fejlődése, a sokféleség, minden arc, szerep, amit élete során egy nő magára vesz: lehet társ, lehet anya, lehet bölcs, lehet szétszórt, lehet anyagi és lehet sötét, mégis megtartja állandó identitását. Tanúi lehetünk egy érzékeny, hullámzó mégis stabil alapokra építkező lírai én megnyilatkozásainak, betekinthetünk egy mai értelmiségi fiatal nő világába. Szép nyitás volt, reméljük, mihamarabb újra hallunk a szerzőről.

(Hungarovox Kiadó, 2016)

Török Ferenc: "Angyalok őrizték álmaidat..." I.

Zabolai Margit Eszter

A „nő” témája

Amikor a szerkesztők felkértek arra, hogy írjak egy esszét „nő” témában, azonnal tudtam, hogy miről akarok írni. Hiszen önmagában az, hogy van-e olyan, hogy „a nő”, és ha igen, ki az, és mitől lesz azzá, önmagában megér egy értekezést.

Rendszerek, kategóriák, forradalmak

„Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám
s a ruhák fényesen, suhogva,
keringtek, szálltak a magosba.”

József Attila versét sokakhoz hasonlóan én is óvodás koromban hallottam először, és meg is tanították velem a sorokat, amiket az óvónénitől hallott pátoszos hanglejtéssel szavaltam én is, ám a jelentésről, tartalomról és mélységről, ebben az életkorban, természetesen fogalmam sem lehetett. A vers egymás után következő szavai mégis annyira maguktól értetődően rendeződtek sorokba, hogy hosszú-hosszú ideig nem is csodálkoztam rájuk ismét.

Emlékszem, már egyetemista voltam, amikor egyszer, ki tudja, mi okán, felmerült bennem, hogy hogyan lehet kékítőt oldani az ég vizében, és hirtelen az egész vers más jelentést kapott. Olyan volt, mintha megláttam volna valamit, ami kezdettől fogva ott volt, de annyira természetesnek véltem, hogy nem is sejtettem, mi mindent rejthet. Később több csoporttársamnak is elmeséltem az élményt, és kiderült, többen is voltak, akik hozzám hasonlóan, éveken keresztül szavalták fejben, monotonon József Attila sorait, míg egyszer csak őket is megtalálta a megvilágosító pillanat.

Hasonló élményem volt, amikor egyetemi tanulmányaim során először talákoztam a gendernyelvészettel.

A világ megértéséhez, az identitásunk megtalálásához kisgyermek korunktól kezdve kategóriákat állítunk fel. A pragmatika tudománya sokat foglalkozik azzal, hogy milyen kritériumok alapján soroljuk a körülöttünk lévő tárgyakat, fogalmakat, jelenségeket ezekbe a kategóriákba, azaz, mi alapján döntjük el valamiről, hogy az egy madár, vagy például ki milyen árnyalatra gondol, amikor azt hallja: „kék”. Az egyik legegyszerűbbnek vélt, és legelső között megtanult felosztás a férfi-nő kategória, amely alapján önmagunkat, a körülöttünk lévőket azonosítjuk. Ha egy idegent kell leírunk valakinek, szinte kivétel nélkül az első, amit elmondunk róla, a neme, ezzel hozva a másikat egy olyan, közös tudást feltételező térbe, amely hasonló elemeket hív elő az ő gondolataiban, és a sajátunkban.

Az azonban, hogy mi alapján állítjuk fel ezeket a kategóriákat, és miért olyan egyértelműek ezek (ha azok egyáltalán), már egy sokkal izgalmasabb kérdés, és ha ahelyett, hogy evidenciaként kezeljük, merünk rácsodálkozni a problémára, kérdéseket és kételyeket megfogalmazni ezzel kapcsolatban, akkor olyan új mélységekre és értelmezésekre találhatunk rá, melyek legalább akkora intellektuális katarzist okozhatnak, mint egy József Attila-vers.

A szociológiai kutatásokban a kategorikus vizsgálatok után a posztmodern fordulat hozta el ezt a forradalmat, melynek főbb irányelveit és problémafelvetéseit a következőkben a gendernyelvészet alakulásán keresztül mutatom be.

A genderkutatások főbb kérdései napjainkban, a posztmodern fordulat

A férfi és nő közti különbség okai és mibenléte már a legrégebbi koroktól foglalkoztatja az emberiséget, a gendernyelvészet mégis csak nem régóta legitimált kutatási területe a szociolingvisztikának.

Magyarországon Sándor Klára és Barát Erzsébet szervezésében 2005 óta vannak rendszeresen gender-konferenciák Szegeden, ahol nyelvészeti témákkal is foglalkoznak, illetve a 2005-ös, Miskolcon megrendezett Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének XV. konferenciáján találkoztak a témával foglalkozó kutatók. A legelső magyar nyelvű tankönyv Huszár Ágnes munkájának köszönhetően jelent meg a tárgykörben (Bevezetés a gendernyelvészetbe, Tinta Könyvkiadó, 2009).

Míg idehaza gyarapszik, külföldön már jelentős szakirodalma van a témának, különböző szempontokat előtérbe helyezve vizsgálták nyelvészek és szociológusok a férfi és női nyelvhasználatot.

A különbség vizsgálatában és értelmezésében jelentős változást eredményezett az ún. posztmodern fordulat az 1990-es években. A korábbi modellek a különbséget az eltérő szocializáció és a hatalom egyenlőtlen megosztásának eredményeként értelmezték, szoros összefüggést feltételezve a nők alárendelt szerepe és a női nyelvhasználat között. Robin Lakoff és a dominancia-modell egyes követői egyenesen úgy gondolták, hogy amennyiben a nők hatalmi szerephez jutnának, nyelvhasználatuk azonosulna a férfiakéval, tehát a különbségek oka csak és kizárólag a társadalmi egyenlőtlenség.

Ezzel szemben Lakoff tanítványa, Deborah Tannen a férfiak és nők beszédmódját ugyan különbözőnek, de nem egymás alá- vagy fölérendeltnek értelmezi, hasonlóan az eltérő kultúrák kommunikációjához. (Az elméletet elsőként Maltz és Borker fogalmazta meg 1982-ben, de Tannen művei nyomán vált széles körben ismertté.) Ezzel a differencia-modell lehetővé tette, hogy a női beszéd bizonyos vonásait pozitívan értékeljék. Ugyanakkor a differencia-modell még mindig a lányok és fiúk eltérő szocializációján alapszik és nem fordít kellő figyelmet a hatalom nyelvben betöltött szerepére.

A paradigmaváltás után a hangsúly az ágenciára, az egyén szabadságára helyeződik a homogén társadalmi kategóriák vizsgálatával szemben. A legújabb szemléletek vitatják az ún. „ruhafogas-modellt”, azaz hogy társadalmi nemünket kizárólag a fent említett külső hatások „aggatják” ránk. A diskurzív szemlélet a gendert nem mint állandót, a szocializációnk során megtanult és „felvett” identitást írja le, hanem mint folyamatosan változó, az egyén által nyelvi – és más – eszközökkel megkonstruált társadalmi nemet. Az új elmélet keretét a kontextus, a Jean Lave és Etienne Wenger (1991) által kidolgozott gyakorlatközösség modellje alkotja, vagyis a társadalmi nem és a nyelvhasználat kapcsolata csak és kizárólag ennek a közösségnek az ismeretében értelmezhető.

Simone de Beauvoir inspiráló kérdésére – vannak nők, valóban? – a posztmodern fordulat után Judith Butler határozottan azt a választ adja: nem, nincsenek. A kérdés természetesen nem arra vonatkozik, hogy élnek-e a világban olyan emberek, akik saját magukat nőnek tartják és akiket mások nőnek tartanak. A kérdés inkább az, hogy születhet-e valaki nőnek, azaz hogy olyan alapvető, velünk született adottságaink, mint például a pusztai biológiai tények, növe tesznek-e valakit. Butler szerint azonban nincsenek pusztai biológiai tények. A nemi identitásról alkotott fogalmaink átszűrődnek a társadalmi identitásról kialakult képünkön, és nem tudjuk egyiket függetleníteni a másiktól. Butler – és a posztmodern fordulat után a legtöbb szociolingvista – felfogásában a gender egy jelenség, amit mi jelenítünk meg, nem pedig egy velünk született identitás. A társadalmi nem egy állandó folyamat eredménye, saját tapasztalataink tükrében hozzuk létre és változtatjuk meg a különböző élethelyzetekben.

Ahogy Cameron találóan fogalmaz (CAMERON 2005:487), a modern gendernyelvészet arra a kérdésre épült, hogy hogyan különböznek a nők a férfiaktól. A posztmodern fordulat után azonban vissza kell kérdeznünk: milyen nőkre és milyen férfiakra gondolunk? A legtöbb kutató ma már hajlik arra, hogy elfogadja, nincs gender értelemben vett férfi és nő, a maszkulinitás és a feminitás számtalan változatban létezik és számos más szociális tényező is befolyásolja, úgy, mint a kor, a társadalmi helyzet, az iskolai végzettség, az etnikum stb. Ebből következően az azonos neműek közötti különbség sok esetben mérvadóbb és célravezetőbb lehet, mint a férfiak és nők közötti különbség vizsgálata.

Ugyanakkor a posztmodern fordulat utáni vizsgálatok nagy figyelmet szentelnek a heteronormativitás jelenségének is. A heteronormatív felfogás a heteroszexuális kapcsolatokat, a heteroszexuális beállítottságú embereket és ebből következően a különböző biológiai nemek létezését tartja természetesnek. Még ha a posztmodern fordulat után a kutatók többsége el is utasítja azt a fel-

fogást, hogy bármely nemi identitás természetesebb lenne a másikonál – hiszen mind társadalmi szerkezetek –, akkor is számolni kell azzal a ténnyel, hogy a heteronormativitás erősen jelen van a mindennapjainkban. A reklámokban heteroszexuális párokat látunk, a házasság intézménye a világ legtöbb országában még ma is csak a heteroszexuális párok privilégiuma, a történelmi egyházak pedig egyenesen ellenzik az azonos neműek közötti párkapcsolatot. A szórakoztató médiában ugyan a homoszexualitás ma már nem számít tabu témának, mégis legtöbbször mint a humor forrása jelenik meg, mégpedig azért, mert legtöbbször humorosnak találjuk azt, ami *nem természetes*.

Mivel nem vizsgálhatjuk egy egyén identitását anélkül, hogy ne ismernénk bizonyos szociológiai tényezőket is vele kapcsolatban, és nem elemezhetünk a genderyelvészet szempontjából egy beszélgetést anélkül, hogy ismernénk a kontextust és a közösséget, amelyben az elhangzott, így nem is állíthatunk fel univerzális szabályokat, melyek a férfi vagy a női nyelvhasználatra vonatkoznak. Ugyanakkor a heteronormativitás következtében a kollektív tudatban él egy kép arról, hogy egy heteroszexuális, középosztálybeli, fehérbőrű férfinak vagy nőnek milyennek *kellene* lenni, és a mindenkori gyakorlatközösség tagjai ehhez képest determinálják, hogy egy férfi vagy egy nő *milyen*.

Na de a biológiai tények?!

A gender, mint téma hallatán is berzenkedők szívesen citálják elő az érvet, miszerint a férfi az férfi, a nő pedig nő, ezt a kromoszómák egyértelműen meghatározzák, a téma minden további feszegetése üres szócséplés. A gyakran indulatból, érzelemből megfogalmazott kritikával azonban a higgadtabb tudományos nézőpontnak legalább három problémája is van.

Az egyik az, hogy a kromoszómák korántsem minden esetben határozzák meg egyértelműen a biológiai nemet. A szivárványon.blogspot.hu hiánypótló részletességgel segít eligazodni a gendertudomány többnyire angol nyelvből átvett fogalmai között. Eszerint az interszex testű, vagy interszexuális jelentése „olyan személy, aki született szexus-jellemzőinek (nemiszervek, ivarmirigyek, másodlagos nemi jellegek, kromoszómák, hormonháztartás) összessége alapján nem egyértelműen »besorolható« a társadalom által előírt női és férfi kategóriákba. Egy személy előfordul, hogy csak serdülőkorban fedezi fel testének interszex állapotát, amikor az másképp változik, mint várta, vagy amikor felnőttkorban azzal szembesül, hogy terméketlen. Az orvostudomány több, mint egy tucat különböző interszex állapotot tart számon.”

Fontos azonban, hogy az interszexualitás, mint olyan, semmit nem árul el az adott személy gender identitásáról – és ezzel el is érkeztünk a második problémához. A gender ugyanis nem egyenlő a biológiai nemmel, és még csak nem is származik belőle. A magyarul íródott, vagy magyarra fordított szakirodalomban a gender megfelelője a *társadalmi nem*, ami tulajdonképpen maga a viselkedés, a szereprepertoár, ami a *biológiai nemre* (angolul *sex*) épülve valakit férfivé vagy nővé tesz. A feminista nyelvészet felfogása szerint pedig a biológiai nem maga is megkonstruált, mivel csakis a társadalmi nemmel kapcsolatos szociális előfeltevéseinken keresztül tudjuk a biológiai tényeket szemlélni, vagyis a gender az ezeken az előfeltevéseken „átszűr” nem.

A harmadik, és egyben talán legkönnyebben belátható probléma pedig az, hogy bár hajlamosak vagyunk úgy vélni, valójában nincsenek univerzális férfi és női tulajdonságok vagy viselkedésminták: a maskulin és feminin identitás a „gyakorlatközösség” sajátos kontextusában jön létre, a helyi társadalmi konszenzus vonatkozásában. Elég csak arra gondolnunk, hogy mennyire más a társadalmi szerepe például egy amerikai multi ügyvezető igazgatójának, vagy egy afrikai faluban élő vízfordó lánynak, illetve milyen különböző eszközökkel hozhatja létre a maskulin identitást például egy népszerű balett-táncos, és mondjuk, a sofőrje, aki őt az előadásokra fuvarozza.

A sokat emlegetett „biológiai tények” alapján tehát nem mondhatunk el többet valakiről, mint esetleg annyit, hogy jellemzően mélyebb a hangja, vagy többnyire szélesebb a csípője, de magáról a genderről ezek az állítások vajmi keveset határoznak meg. A társadalmi konstrukciók felismerése ellenben nem csak abban segít, hogy önmagunkat és a társadalmunkat is jobban megértsük, de abban is, hogy nyitottabbá és elfogadóbbá váljunk mindazzal, ami az általunk addig ismertnek és biztosnak hitt kategóriákon kívül esik. Elvégre konstrukció ez is, az is.

Felhasznált irodalom

Butler, J. 1190. Gender Trouble: Feminism and Subversion of Identity. New York: Routledge.

Cameron, D. 2005. Language, Gender and Sexuality: Current Issues and New Directions. Applied Linguistics 26/4: 482-502. Oxford University Press.

Eckert, P. és S. McConnel-Ginett. 1999. 'New generalizations and explanations in language and gender research.' Language in Society, 28: 185-201.

<http://szivarvanyon.blogspot.hu/p/fogalmak-kifejezesek.html>. Utolsó letöltés: 2017.01.26.

Aknay János: Festőangyal I.

Mary Poppins, a rendkívüli dada „felforgató” nevelési módszerei

Mary Poppins, az esernyőn érkező, feneketlen táskájú, a mindig rejtélyes, de annál érdekesebb kalandokat élénk táró csodadada. Ha az olvasó- vagy nézőközönség Mary Poppins nevét hallja, bizonyára ilyen és ehhez hasonló tulajdonságokkal ruházza fel az Edward-kori dadust. Bár Mary Poppins személyisége igencsak ellentétes (egyszer segítőkész és kedves, máskor barátságtalan és mogorva), az kétségtelen, hogy nevelési módszerei, melyek egyaránt tükrözik a tekintélyelvű viktoriánus, Edward-kori, és a később jellemző liberális (ám fantasy motívumokkal ötvözött) nevelési stílust, sikeresek és eredményesek. Jelen írás ezekbe a hétköznapi vagy éppen rendkívüli nevelési módszerekbe igyekszik betekintést nyújtani, feltárva ezáltal a viktoriánus, Edward-kori dadusok és Mary Poppins közötti hasonlóságokat és különbségeket.

Az Edward korabeli Angliában játszódó Mary Poppins-regények még az ideálisnak tartott viktoriánus családmódellet ábrázolják. Banks mama középosztálybeli úrinő, akit cselédek segítenek a háztartás irányításában, amíg ő társasági életet él. Mindeközben Banks papa reggeltől estig munkahelyén, a bankban tartózkodik.¹ Mivel a dada a közép- és felső osztálybeli viktoriánus család fontos és tekintélyes tagjának számított,² Banks mama is egy jól képzett és olcsó munkaerőt keres gyermekei számára, amikor Mary Poppins hirtelen betoppan az életükbe. A kor társadalmi normáival ellentétben, ajánlólevelet nem hoz magával, hiszen ezt a szokást „egészen elavult, régimódi dolognak”³ tartja. Mivel Banks mama mindig a legmodernebb anyuka és háztartásvezető szerepében szeret tündökölni (s mivel nagy szüksége van egy új dadára), ezt tiszteletben tartva boldogan szerződteti Poppins-t. A viktoriánus hagyománnyal ellentétben Mary Poppins azonban nem egy előre meghatározott ideig marad a Banks családnál, mert, ahogyan arra neve is utal, időről-időre toppan be („pop in”) a család életébe, s ugyanilyen váratlanul távozik is.

Ami Mary külső megjelenését illeti, cseppet sem tér el kora megszokott előírásaitól (sapka vagy kalap, széles övvel megkötött szürke szoknya, gallér és csizma tartozik mindennapi viseletéhez), sőt mi több, büszkén követi ezt a hagyományt, ráadásul hiúsága igencsak meghatározó része személyiségének. Ahogyan azt a következő részlet is mutatja, a dada minden alkalmat megragad arra, hogy gyönyörködni tudjon magában: „Mary Poppins megnézte magát a sarki trafikos kirakatablakában, s megigazította a kalapját. Olyan furcsa ablak volt ez, hogy három embert tükrözött vissza egy helyett [...] Mary Poppins gyönyörűséggel sóhajtott fel, amikor három példányban látta meg saját magát, s mindegyiken ezüstgombos, kék kabát volt, hozzá való kék kalappal. Olyan szép látványnak találta ezt, hogy azt se bánta volna, ha tíz vagy akár száz Mary Poppinst lát ott. Minél több van belőle, annál jobb.”⁴

Nem hétköznapi dadusról lévén szó, egy-két kiegészítője közel sem mondható hagyományosnak. Papagájfejű esernyője nemcsak beszélni képes, de az első regényben Mary vele érkezik és távozik. Továbbá szőnyegből készült táskája is feneketlennek tűnő kellék, hiszen beköltözésekor, Jane és Michael legnagyobb meglepetésére, Mary a fogkeféjétől az ágyán át szinte mindent onnan húz elő. Természetesen nem szabad megfeledkeznünk a szoknyáját díszítő övről sem, melyet születésnapjára

¹ HÓDOSY Annamária, *Mary Poppins, avagy a Szárnyas Szó*, Apertúra, (5) 2010, 4. sz. <http://apertura.hu/2010/nyar/hodosy>

² Giorgia GRILLI, *Myth, Symbol and Meaning in Mary Poppins: The Governess as Provocateur*, London and New York, Routledge, 2014, 119, 131.

³ P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary*, Budapest, Ciceró, 2003, 4.

⁴ TRAVERS, *i.m.*, 13.

kap ajándékba unokatestvérétől, az Óriáskígyótól, s mely voltaképpen nem más, mint a rokon saját levedlett bőre. Ezen kívül ott van még melltűje, mellyel régi kedves ismerőse, a Páncélteknős lepi meg egy másik születésnapja alkalmával a víz alatt.

A regény során Mary Poppins büszkén és magabiztosan állítja, hogy nem csak öltözködésében, hanem személyiségében is kifogástalan: „Igen Kiváló, Érdemes Személy, Minden Tekintetben Tökéletesen Megbízható.”⁵ Egy ilyen külsőleg és belsőleg tökéletes hölgy pedig csakis kifogástalanul végezheti el dadusi kötelességeit. Mivel egy Edward-korban játszódó regényciklusról van szó, fontos meghatározni a kor gyermekekkel kapcsolatos eszméit, hogy érthetőbbé váljon Mary Poppins dadaként tanúsított magatartása.

Mivel a viktoriánus kori gyermekeket felnőttként kezelték,⁶ a képzelőerő és a játékoság minden formája tiltott volt számukra, társadalmilag veszélyes és felelőtlen dolognak tartották.⁷ Ezzel párhuzamosan azonban kialakult egyfajta szentimentális gyermekábrázolás – a romantikus költők (például William Blake, William Wordsworth) és realista írók (mint Charles Dickens) a gyermekek ártatlan, angyali és szerethető tulajdonságait hangsúlyozták.⁸ A századforduló változást hozott a felnőttek gyerekekről alkotott képében is. A 19. század utolsó felétől ugyanis kezdtek mozgalommal szerveződni olyan kiemelkedő személyek, mint Comenius (aki a játékos tanulás mellett érvelt, így elítélte az iskolai testi fenytést) vagy Rousseau (akinek nevelélméletében az individuális tapasztalatszerzés és a gyakorlati tudás fontossága dominált, valamint a nevelés, mint a boldogsághoz vezető út tana) pedagógiájáról alkotott elképzelései.⁹ Az új évszázad első éveitől kezdve tehát a gyermekkor a felnőttkortól különálló szakaszként kezdték el értelmezni, s így a képzelőerő és a játékoság is több teret kaphatott.¹⁰ Mary Poppins már ezt a liberálisabb, a képzelőerő kibontakoztatását támogató gyermeknevelést szorgalmazza. Amikor a gyermekek megkérdezik tőle, hol töltötte szabadnapját, ő azt feleli: „Tündérorszámban”.¹¹ A gyermekek azonban értetlenül állnak a magyarázat előtt, hiszen dadájuk nem az általuk elképzelt természetfeletti világot írja le (hiszen Mary, elmondása szerint, sem Hamupipőkével, sem Robinson Crusoe-val nem találkozott). A dada erre azt mondja, hogy a varázslatos helyről alkotott elképzeléseik azért különbözőek, mert „mindenkinek megvan a maga tündérországa,”¹² felhívva ezzel a figyelmet a képzelőerő gazdagságára és annak individuális mivoltára.

Mary Poppins tekintélyelvű magatartása főleg a fizikai valóságban jelenik meg és hangsúlyos. Mint minden középosztálybeli társuk, Jane és Michael ideje nagy részét szintén Maryvel tölti és játszik.¹³ Eközben Mary Poppins ételt készít, vasal, hímez. Természetesen a hagyományos dadai munkakörrel ellentétben ezeket a rutinos feladatokat természetfeletti kalandok előzik meg vagy követik. Továbbá Poppins, a Norland College koncepcióit követve, precizitásra, pontosságra, tisztaságra és mértéktartásra neveli a gyerekeket.¹⁴ Ebből kifolyólag sosem engedi nekik, hogy többet egyenek a kelleténél, vagy, hogy piszkos ruhában szaladgáljanak, emellett mindig pontosan megtervezett rutin szerint töltik napjaikat. Noha időtöltéseik hagyományos programként kezdődnek, korántsem hétköznapien végződnek: a Parkban való játékból léggömbön vagy árpacukor lovakon történő repkedés lesz, a földrajztanulás az égi cirkuszban történik, valamint az éneket és a táncot a víz alatt vagy éppen egy gyurmaparkban gyakorolják.

⁵ P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary visszatér*.

http://www.wekerlekos.hu/download/irodalom/travers_a_csudalatos_mary_visszater.htm

⁶ Jill BARBER: *Children in Victorian Times*, London, Evans Brothers Limited, 2005, 27.

⁷ Colin MANLOVE, *From Alice to Harry Potter: Children's Fantasy in England*, New Zealand, Cybereditions Corporation, 2003, 1.

⁸ Marah GUBAR, *The Victorian Child*, c. 1837-1901. <http://www.representingchildhood.pitt.edu/victorian.htm>

Jacqueline BANERJEE, *Ideas of Childhood in Victorian Children's Fiction: The Child as Innocent*. <http://www.victorianweb.org/genre/childlit/childhood1.html>

⁹ MÉSZÁROS István, NÉMET András, PUKÁNSZKY Béla, *Neveléstörténet. Szöveggyűjtemény*, 2003, 61, 66, 85, 93, 97. www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/.../2011.../2011_0001_520_nevelestortenet.pdf

¹⁰ BARBER, *i.m.*, 27.

¹¹ P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary*, 12.

¹² P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary*, 12.

¹³ Sally MITCHELL, *Daily life in Victorian England*, Westport, Greenwood Press, 2009, 150.

¹⁴ A Norland iskola egy az 1848-ban alapított dadusképző iskola. Giorgia GRILLI, *i.m.*, 124.

A 20. század eleji Angliában nagyon jellemző volt, hogy a dadák a parkban gyűltek össze, s míg neveltjeik játszottak, addig ők ügyes-bajos teendőikről beszélgettek.¹⁵ Mary Poppins, maradéktalanul követve ezt a tradíciót, gyakran sétál a Banks gyerekekkel (Jane, Michael, Barbara, John és Annabel) a Cseresznyefa utca mentén húzódó Parkban. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról az aprócska részletről, hogy datatársaival ellentétben, Poppins nem csupán sétálni jár a gyerekekkel a Parkba, hanem ez a tér szolgál helyszínéül nagyon sok kalandnak. Michael erre sétálva lel rá arra az iránytűre, mellyel később körbeutazzák a földet, a Parkban ismerkednek meg Neleus-szal, a már-ványszoborral, aki fiúvá változva velük tölti napjukat, szintén a Parkban töltik Mindenszentek éjszakaiját, amikor árnyékaikkal táncolnak, s a sort még folytathatnánk.

Mint ahogyan korabeli datatársai, Mary Poppins sem hajlandó semmiféle közvetlen és szeretetteljes érzelmi megnyilvánulásra a gyermekek irányában. Kerül mindennemű testi kontaktust és intimitást. Hogyan lehetséges, hogy Jane és Michael mégis nagyon ragaszkodik egy magát állandóan öntelten magasztaló, morcos és cseppet sem kedves dadához? A válasz Mary „felforgató” nevelési stílusában rejlik.

Mary Poppins nem különféle tankönyvek felolvasásával, főleg nem testi fenyítéssel neveli a gyerekeket az élet igazságainak megismerésére vagy járul hozzá lelki fejlődésük alakulásához. Átlépve a küszöböt, Jane-t és Michael-t egy transzcendens, a hétköznapi életből kilépő világgal ismerteti meg. A küszöb két világ közötti határvonalat jelöl, ahol a megszentelt és a világi egyszerre áll ellentétben egymással és létesít kapcsolatot.¹⁶ Mary Poppins kalandjaiban jócskán akad ilyen köztes vagy transzcendens tér és idő: Jane, Michael, Mary és a különféle tündérmesék és altatódalok szereplői a Hasadékban ünneplik az újév közeledtét. Csipkerózsika így magyarázza ezt a különleges teret és időt: „Az óesztendő meghal, amikor az óra tizenkettőből elüti az elsőt, s amikor elüti az utolsót, akkor születik meg az újesztendő. A kettő között pedig – amíg a többi tízet üti el az óra – ott van a titkos Hasadék.”¹⁷ Hasonlóképpen, kalandokat élnek át a nappal és az éjszaka, a tavasz és a tél átmeneti tereiben és időszakában is.

Hogy hol és hogyan történnek mindezek a küszöbátlépések? A kalandok nagy része, sőt Jane és Michael nevelése nagyrészt a gyerekek álmaiban történik. Mivel az álmok számos funkciója és formája képviselteti magát a regényekben (vágyteljesülés, büntető álom, kollektív tudattalannal¹⁸ való találkozás és individuáció),¹⁹ Mary Poppins felforgató nevelési módszereit hangsúlyozandó, kettőt emelnék ki csupán, ami nem más, mint az oktatás és a büntetés.

„Ne adjatok növendékeknek semmiféle szóbeli leckét! Ne tanítsa más, mint a tapasztalás!”²⁰ – vallotta Rousseau, Mary Poppins, pedig maradéktalanul követte őt. A varázsdada sosem oktat könyvekből, hanem mindig hagyja, hogy Jane és Michael a világgal kapcsolatos kérdéseikre saját tapasztalásaik és élményeik útján találja meg a választ. Így, amikor Michael arra kíváncsi, létezik-e égi cirkusz, és Jane azt szeretné tudni „Mitől hullanak le a csillagok”,²¹ Mary Poppins, ahelyett, hogy könyvekből ismertetné velük az égi testek összetételét és mivoltát, egy hullócsillag közreműködésével elvezeti őket az égi cirkuszba, ahol egy különleges földrajzóra keretében Michael saját ölében tarthatja, és közelebről szemügyre veheti a holdat, Jane-nek pedig alkalma lesz a csillagképekkel beszélgetni. Hasonlóképpen, amikor Michael afelől érdeklődik, vajon „mi történik az állatkertben

¹⁵ Giorgia GRILLI, *i.m.*, 122.

¹⁶ P. L. TRAVERS, *Myth, Symbol and Tradition*. = P. L. T., *A Lively Oracle: A Centennial Celebration of P. L. Travers Creator of Mary Poppins*, New York, Larson Publication, 1999, 190.

¹⁷ P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary kinyitja az ajtót*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1977, 70.

¹⁸ A kollektív tudattalan fogalmának bevezetése Carl G. Jung nevéhez fűződik. Szerinte tudattalanunk egyik része személyes, melyben személyes rejtett egykor tudatos tapasztalataink, érzéseink rejtőznek, másik része pedig kollektív, tehát olyan tartalmakat (szituációk, viselkedés, karakterek, érzések) ölel magába, mely minden ember tudattalanjában egyformán benne van. Carl Gustav JUNG, *Emlékek, álmok, gondolatok*, Európa Könyvkiadó, 1987, 479–480.

¹⁹ Az individuáció fogalma Jung nevéhez köthető, aki ezt úgy definiálta, mint az önmagunkká válás folyamatát, amikor is az ember teljessége megmutatkozik és valóra válik: minden tudatos és tudattalan, jó és rossz érzés. Carl Gustav JUNG, *Emlékek, álmok, gondolatok*, Európa Könyvkiadó, 1987, 470.

²⁰ MÉSZÁROS, NÉMET, PUKÁNSZKY, *i.m.*, 86.

²¹ P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary visszatér*.

http://www.wekerlekos.hu/download/irodalom/travers_a_csudalatos_mary_visszater.htm

éjszaka, amikor már mindenki hazament”,²² Mary Poppins nem tankönyvek által ismerteti a gyerekekkel az állatok viselkedését, hanem egy láthatatlan hang segítségét igénybe véve, elvezeti őket az állatkertbe, ahol megtudják, hogy éjjel ott minden a feje tetejére áll: az állatok emberként viselkedve árulják a belépőket, beszélnek vagy éppen verset költenek, s az emberek eközben a ketrecben töltik az éjszakát. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ezek a nevelési módszerek nem hozhatóak párhuzamba valós nevelési élethelyzetekkel (hiszen valós helyzetben, bárhog is szeretnék, a dadák nem tudnak álmokat produkálni és azáltal nevelni), de abban mindenképpen jelentős szerepük van, hogy a tapasztalás és a gyakorlati tudás elveit szorgalmazzák és hangsúlyozzák.

A büntetéssel kapcsolatban, a külön danda szintén Rousseau tanítását követi. Amikor Jane és Michael engedetlen, erőszakos és hálátlan, a csodás dadus sosem folyamodik testi fenytéshez vagy hangos beszédhez, hogy megtanítsa a gyerekeket, minden cselekedetnek megvan a maga következménye. Prédikáció helyett rémálmokkal „ajándékozta” meg őket. Egy keddi napon Michael mindenkiel durva és engedetlen, sőt este még a parkban talált iránytűt is magához veszi, Mary engedélye nélkül. Michael mindezek után az álmodja, hogy a földkörüli útjuk során megismert állatok megjelennek szobájában, és nagyon mérgesek rá. Egy másik alkalommal, amikor Michael beteg lesz, irigykedik kint játszadozó testvéreire, goromba velük, és azt kívánja, bárcsak minél messzebb kerülne családjától. Ebben az esetben, rémálmában egy jövőbeli Macska Bolygóra kerül, ahol az állatok arra akarják őt kényszeríteni, hogy örökre velük maradjon. Hasonlóképpen, amikor Jane megelégeti, hogy legidősebbként több kötelessége van, mint kisebb testvéreinek, azt kívánja, bárcsak egyedüli gyermek volna, és eltöri a család egyik becses tálját, Mary Poppins egy olyan rémálomba „küldi” a legidősebb gyermeket, ahol bekerülve az általa eltörött tálba, a tál figurái arra akarják őt rábíni, hogy maradjon velük, mint a család legfiatalabb egyke gyermeke.

Az idősebb Banks gyermekek végül mindig megbánják kívánságaikat, és megtanulják értékelni azt, amijük, és akijük van. Amint ezt tudatosítják, Mary Poppins kimentti őket rémálmukból. Freud büntető álom-interpretációja alapján a rémálmok előidézője azonban nem csupán Poppins, hanem maguk a gyerekek is, hiszen a büntető álom fő jellegzetessége az, hogy ezt az álmot nem a tudattalan elnyomott vágy alkotja meg, hanem az ez ellen reagáló tudattalan vágy a büntetésre.²³

Mary Poppins, miközben a viktoriánus és Edward-korban elfogadott hagyományos dadusi szerepkörben tetszeleg, Jane-nél és Michael-nél már a képzelőerőt és játékosságot szorgalmazó liberálisabb nevelési módszert alkalmaz, mely több szempontból szubverzívnek mondható. Felforgató, mert említett szabadelvű módszerei ellentmondanak a viktoriánus és Edward-kori tradicionális nevelési módszereknek, és felforgató, mert racionális magyarázaton alapuló oktatás helyett természetfeletti élményekkel nevel. Mary Poppins azonban egyben, és talán egyúttal a legfontosabban mégiscsak hasonlít bármely kor dadusához: biztosítja neveltjei testi és lelki fejlődését, a jóra neveli és az élet fontos dolgaira tanítja őket.

²² P. L. TRAVERS, *A csudálatos Mary*, 58.

²³ Sigmund FREUD, *Álomfejtés*, Békéscsaba, Helikon, 1985, 388.

Skonda Mária

Női alkotók a Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjteményben

Generációk, stílusok, trendek, találkozások

Nagy Kriszta: Tél

Festőnők, női festők, általában művészek... „piktörinák”? Hogyan nevezzük őket? Az elmúlt száz-százötven évben a női alkotók szerepe, megítélése ugyanolyan erős változáson ment keresztül, mint általában a női szerepek. Ha visszatekintünk, megállapíthatjuk, hogy nemcsak az utókor ítélete nagyon különböző a korábbi korszakok alkotónőiről, de nemigen kísérte megbecsülés műveiket. Még Szinyei Merse Pál is, egy 1913-ban a Magyar Művésznőkről megjelent portrégyűjteményben, egyenesen azt állította: „Elismerem, hogy ügyesek a nők, megvan az érzékük sokféle finomsághoz, de hiányzik a hím ős karaktere: az alkotó, a teremtő, nagy teljes erő,

amivel egyedül lehet csak abszolút becsú művet alkotni”. Ebben a nem túl elismerő megállapításban talán benne is van a válasz: ha van „hím ős karakter”, akkor van „női ős karakter” is! Így a gyakori, feminista ízű kérdésfelvetéssel szemben, hogy miért kell külön „kaszként” bemutatni a női alkotókat, igenis helytálló a női művészet külön bemutatása is.

A 19-20. században a női invalidizmus – betegségkultusz –, azaz a nők gyengék, elesettek, hisztérikusak, stb. és az azzal kapcsolatos képek igen vonzóak voltak az akkori erkölcsi környezet számára, a női erkölcsi értékek, mint az önmegtagadás, spirituális tisztaság, vizuális bizonyíté-

kaiként szerepeltek. A passzív, aszexuális, önfeláldozó nőkép kultusza ellenpontként jelent meg az aktív, veszélyes szexualitással ábrázolt „femme fatale” – azaz a végzet asszonya – ábrázolással szemben.

Tény, hogy a XX. század elején számtalan tehetséges nő élt festőként, művészként, akiket az utókor elfeledett. Valószínűleg zömében nem méltatlanul, mivel többségük nem állná meg a helyét egy magas színvonalú megmérettetésben. Ez nem is csoda, mivel az akkori társadalmi viszonyok nem is adtak teret a kibontakozásra, legfeljebb gazdag, előkelő hölgyeknek. Az akkori nőnevelés része volt a rajz, a festés, sokuk eljárt nagynevű művészekhez képzőművészetet tanulni. Csak kevésnek sikerült kilépni a műkedvelő kategóriából. Ezeket a női festőket mutatta be a Saphier-gyűjteményből 2008-ban, a Nemzeti Múzeumban rendezett kiállítás. Ezek közül kiemelkednek Undi Mariska, a gödöllői művésztelep alkotójának képei és jelentősek még az akkori kor nőművészei közül néhány arisztokrata származású festőnő alkotásai, de általában azt mondhatjuk, hogy ezt a korszakot a „né”-k jellemezték. Női festők, akik neves művészekhez mentek férjhez, sokszor a kor híres művésztelepein (Gödöllő, Nagybánya) éltek családjukkal. A család, a háztartás olyan mértékben lekötötte őket, hogy fejlődésük idejekorán megtorpant. Kikerült kezeik közül néhány igen rangos alkotás, de leginkább híres művész férjük árnyékában, őket támogatva éltek.

Ha visszatekintünk akár a 17-20.század elejéig, azt látjuk, hogy kiemelkedő, maradandó alkotásokat szinte csak azok a festőnők tudtak létrehozni, akik valamilyen módon kitörtek az akkori kor által meghatározott, idealizált nőszerepből. Példaként említhetjük Artemisia Gentileschit, a 17. század első feléből, mint a korból egyedül fennmaradt nevű festőnőt, aki szabados életet élt, saját műhelyt is alakított, szembe menve az akkori társadalmi klisékkel, kiemelkedő alkotásokat hozva létre. Hasonló Berthe Morisot, a 19. sz. második feléből, vagy Frida Kahlo és a magyar származású Amrita Sher-Gil, hogy csak néhány példát említsék. Valamennyien „kilógtak a sorból”, tabukat döntögettek és remekműveket alkottak. A huszadik század 20-30-as éveitől kezdve ez a tendencia megerősödött és mind a nemzetközi, mind pedig a hazai képzőművészetben egyre markánsabban jelentek meg a rangos festőművésznők. Gondoljunk csak az új

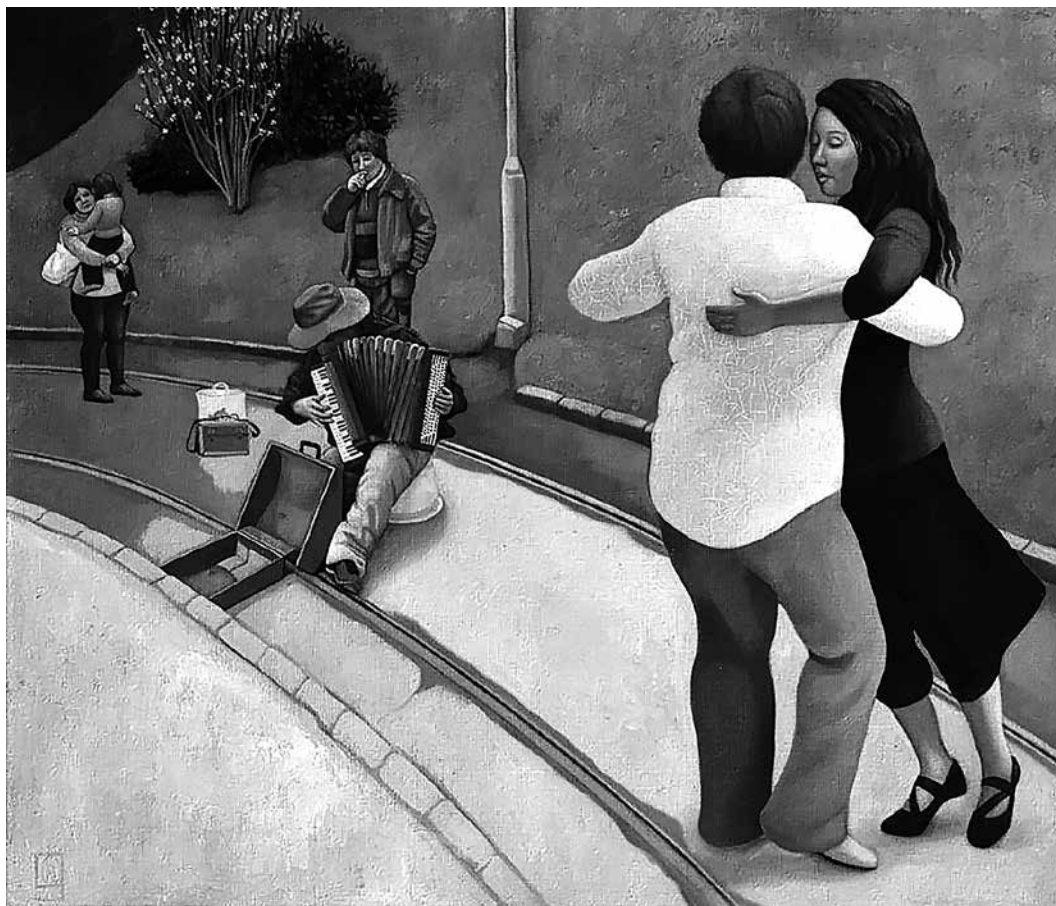

Futásfalvi Márton Piroska:
Két akt macskával

Nyolcak – a Női Nyolcak csoportjára, akik 1931-ben, húsz évvel a nagy Nyolcak körének alakulása után álltak össze. Közöttük néhány rangos művésznő található, talán a legkiemelkedőbb Futásfalvi Márton Piroska, akinek ismertsége megmaradt. A harmincas években már nem számított rendkívülinek a modernizmus, a csoport különlegessége abban állt, hogy a már meglévő, konzervatív, férfiakkal vegyes „anyaegyületekkel” szemben, progresszív irányt reprezentáltak. A középosztályt képviselték, sajátosságuk, hogy saját nemük aktábrázolása, önarcképeik a belső megismerés eszközüvé váltak. Ezen korszak nőművészetének feldolgozása igen szegényes, várat magára. Miért is? Feledés, elhallgatás,...

A II. világháború utáni korszakban felnőtt és beérett egy olyan női festőgeneráció, akik rangos életműveikkel illeszkednek ennek a korszaknak a fő művészeti irányaihoz, mind kvalitásban, mind megjelenítési módban, témában hasonlóan a férfi alkotókhöz. Nevezhetjük ezt a korszakot „az egyenrangúsodás, hasonulás” korszakának, tekintve a „'68-asok” avantgárd mozgalmait is.

A huszadik század végére és az új évezred elejére is igaz, hogy „a nők ahelyett, hogy megtanultak volna összezsugorodni, válaszként a megelőző korok sulykolására, úgy tűnik, egyre elszántabban törekednek arra, hogy felálljanak és harcoljanak, hogy hallassák a hangjukat” – ahogyan neves művészettörténészek írják.

Kiss Márta:
Utcai táncospár

A 90-es években és az ezredfordulón a nők művészetében, nemzetközi és hazai viszonylatban is, dominánsan érzékelhető, hogy a személyes élettörténet vált az ábrázolás témájává, melyen keresztül a nők saját érzéseikről, a környezetükről szerzett tapasztalásaikról beszélnek. Ennek gyakran legfőbb médiumává az önarckép és a saját testük vált.

Hogyan és milyen módon nyílt meg a Völgyi-Skonda Kortárs Gyűjtemény a női képzőművészek felé? Hogyan történt a találkozás, milyen helyet foglalnak el a gyűjteményben a nőművészek?

Ha nagyon le akarom egyszerűsíteni a választ, akkor azt mondom, „hogy semmiképp nem előre megfontolt szándékkal”, hanem a gyűjtemény organikus fejlődésének szükségszerű velejárójaként bővült. Mára már markánsan reprezentálja a gyűjtemény a női festők három korosztályának különböző stílusjegyeket hordozó alkotásait.

Gyűjteményünk építése közel harminc évre tekint vissza. Mondhatnánk, hogy a gyűjteményünk gyökerei is a rendszerváltás sodrába

nyúlnak le. A kezdetekkor főleg a 20. század első, illetve középső felének magyar alkotói felé fordult a figyelmünk, kevéssé találoztunk női festők műveivel.

Az első korosztállyal, azokkal a festőnőkkel, akik a háború után, az ötvenes-hatvanas-hetvenes években érték be művészileg, a 90-es évek második felében találoztunk. Ebből a generációból elsőként kiemelném Udvardi Erzsébetet, akit sokan a fény festőjeként is említene. Vele egy szép nyári kirándulás alkalmával, badacsonyi barangolásainkkor találoztunk. Megtekintettük Badacsonytomajban a kiállítását, aztán, bár nem voltunk bejelentve, ismeretlenül becsöngettünk. A kedves fogadtatás után több órás beszélgetésbe elegyedtünk, távozásunkkor már egy alkotásával gazdagabban tértünk haza. Ő a 20. század első fele festőóriásainak tanítványa volt (Rudnay, Bernáth Aurél), fő ihlető forrása a környező táj, melyről tájképeit és életképeit festette, kezdetben posztimpreszionista stílusban, később már a táj és a környezet hangulatait igyekezett megragadni, összefoglalni, expresz-

szív szürrealista stílusú festményeken. Művei között kimagasló, szakrális trémákkal foglalkozó alkotások is szerepelnek. Alkotásai hamar megérintettek minket, hiszen mestereinek művei már szerepeltek gyűjteményünkben, stílusa, a posztimpreszionizmus közel állt hozzánk. Ez a találkozás meghatározó volt a nyitásunkban a női festők felé, habár akkor ennek nem voltunk tudatában. A gyűjtés egyébként is olyan, mint egy zarándoklat a művészet tekervényes, sok-sok elágazással bíró útján – egyik lépés határozza meg a következőt. A gyűjtő időnként meg-megáll, tájékozódik, böngészi a „térképét” (belső intuícióját), információt gyűjt, aztán továbbmegy, esetenként új irányok felé. Ez történt velünk is, szemünk kinyílt egyrészt az expresszív, szürrealista irány felé, másrészt a korszak érett festőművésznői irányába.

És a különböző kiállításokon jöttek a további találkozások. Bikácsi Daniela, aki lírai hangvétellű, szürrealisztikus képeit meleg, gazdag kolorittal festi. Festményein szemmel láthatóan nem történik semmi, csupán egy-egy táji, építészeti elemhez kerülünk közelebb. Krajcsovics Éva, aki nem festményeket, táblaképeket, hanem atmoszférákat fest, illetve teremt. Vojnich Erzsébet, ő néptelen belső tereket fest, amelyek azonban implikálják az emberi jelenlétet. A korán, ötvenöt évesen elhunyt Simsay Ildikó, aki kiváló akvarellistaként alkotott.

A gyűjteményünket nyitott gyűjteményként jellemezzük, hiszen mi magunk is nyitott emberek vagyunk. Nyitottak az új emberi kapcsolatokra, a világ változásaira és ebből fakadóan az újabb és újabb alkotók és alkotások felkutatására. Korunk változatossága figyelmünket egyre inkább a velünk egy korban élő és alkotó kortárművészek felé irányította. Az ezredfordulót követő időszakban újabb és újabb festőművésznőkkel találkoztunk. Ezek a találkozások leggyakrabban tárlatlátogatásokon, először az alkotásokkal kezdődtek, és amelyek megérintettek minket, azoknak az alkotóival személyes beszélgetésekkel, műterem-látogatásokkal folytatódtak. A Magyarországi Volksbank vezetőjeként, mecenatúra programunk keretében, több mint 250 képzőművészeti kiállítás megszervezését támogattam országszerte, így igen komoly keresztmetszetét láthattam a hazai művészvilágnak, köztük a festőnők kiváló csoportjának. A Bank Budai Galériájában „Három festőnő” címmel rendeztünk kiállításokat.

2006-ban Radák Esztert, Soós Nórát, Varga Patrícia Minervát, 2007-ben Csurka Esztert, Mátis Ritát, Papageorgiu Andreát, 2008-ban Moizer Zsuzsát, Paál Zsuzsát és Tamási Claudiát mutatuk be nagy sikerrel. Magánemberként több tematikus pályázatot („Füldőélet”, „Ki a szabadba”, „Példakép”) hirdettünk meg, melyek anyagából kiállításokat szerveztünk, kiadványokat adtunk ki – ezekre minimum ötven százalékban nőművészek adták be műveiket! Azzal szembesültünk, hogy a tehetséges fiatal hölgyek, ahogy más felsőoktatási intézményekben is gyakran, így a képzőművészetben is nagyobb számban képezik magukat. Végzősként nem áll le a lendületük, hatalmas szorgalommal indulnak el művészi kiteljesedésük irányába – szorgalmasabbak, céltudatosabbak, mint férfi társaik?? Korunkban már nem kötik őket béklyóba a megelőző koroknak a női léttel kapcsolatos társadalmi elvárásai. Felszabadultan indulnak el az önkifejezés útján, melynek során bátran felvállalják és kifejezési eszközként is használják nőiességüket.

Mint már fentebb említettem, gyűjteményünkben a festőnők három generációja képviselteti magát. Az első, „idősebb” generációról már írtam, a másodikkal, a „közép” generációval folytattuk az ismerkedést alkotásaikon keresztül. Közéjük tartozik Bognár Kriszta, akinek alkotásával egy közös barátunk lakásában találkoztunk. Kiváló mesterségbeli tudása, a régi freskó technikát idéző képei megérintettek minket. Csurka Eszter alkotásaival egy újpesti galériában találkoztunk, eredetileg táncművész lévén, képei szinte állandóan „mozgásban” vannak. Kiss Márta műveivel egy Karinthy Frigyes úti galériában találkoztunk, az első személyes találkozásból évek óta tartó kapcsolat alakult ki. Kohán Angéla művei egy hatvani galériában keltették fel érdeklődésünket, érdekes, kubista elemeket tartalmazó tájképeivel. Mátis Rita pécsi művésznő, ritkán látni műveit Budapesten. Egy ilyen alkalommal fedeztük fel a Szinyei Galériában, műveire jellemző a női testen keresztüli kifejezőmód. Nagy Krisztával való kapcsolatunk is már évek óta tart, a Godot Galériában kezdődött. Végigkísértük stílus- és kifejezésbeli változásait. Radák Eszter képével egy, a XX. század festőit bemutató albumban és Virág Judit galériájában találkoztunk, stílusa és technikája szinte egyedülálló a kortárművészetben. Varga Patrícia Minerva képeivel a Semmelweis utcai Magyarok Házának kiállításán találkoztunk, Keserű Katalin

Radák Eszter:
Csendélet

őt „a kortárs magyar Van Goghként” jellemezte. Tamási Claudia is a saját arcán, testén keresztül ábrázolja leggyakrabban mondanivalóját. Hajdú Kinga érzékeny, líra csendéleteivel hívta fel magára figyelmünket.

Aztán jöttek a fiatalok, az egyre fiatalabbak, többen még közülük végzés előtt: Bács Emese kezdetben a kihalt városaival, különleges textil-applikációival, Bereczki Katalin arc nélküli embereivel, Czene Márta egy lepattogzott ajtó ábrázolásával nyert díjat a Vásárhelyi tárlaton, Jakatics-Szabó Veronika megrázó realista képeivel, Könyv Kata markáns csendéleteivel, Moizer Zsuzsa lírai képeivel, Nagy Boglárka Gundel-díjas, élénk színekkel készített fotórealista képeivel, Osgyányi Sára villódzó színekkel ábrázolt városképeivel, Papageorgiu Andrea különleges tér- és színtechnikával ábrázolt természetképeivel, Sipos Eszter, mint Radák-tanítvány került az érdeklődési körünkbe, Soós Nóra különleges perspektívából készített jeleneteivel, Verebics Katalin a női testet, gyakran erős szexualitást sugárzó képeivel...

Csak néhány szóval próbáltam jellemezni a látókörünkbe és így a gyűjteményünkbe került festőművésznőket. Talán így is sikerült érzékeltetnem, mennyire változatos mind stílusban, mind pedig témában a kortárművészet festőnőinek alkotói palettája.

A gyűjteményünk törzsanyagává váltak három kortárs festőművésznő alkotásai: Kiss Márta, Nagy Kriszta és Radák Eszter. Három, nagyon különböző stílust, felfogást és alkotói témát képviselő művész. Markáns, beérett és elismert alkotók.

Kiss Márta így vall magáról: „Szeretem nézni, figyelni az embereket. Képeimen szeretek emberek közötti helyzeteket, elkapott pillanatokot, gesztusokat, tekinteteket megjeleníteni. A pillanatok alatt hosszú történetek állnak... Jövök, megyek a városban, oldalamon fényképezőgéppel, hátha meglátok valamit...” Ennek szellemében jönnek létre a „városi történetei”. Aztán így folytatja: „Foglalkoztat a kép a képben téma, amikor képi idézetként egy számomra kedves festményt beillesztek a kompozícióba... Az irodalomban szokás idézni, a festészetben miért ne lehetne?”

A reneszánsz íránt érzett vonzalma itáliai templomok bebarangolásából fakad, képein belép ezekben a terekbe és fantasztikus mesterségbeli tudással „kockakőről kockakőre végig festem a templomot”.

Nagy Kriszta a vele készített interjúk szerint „nőként nem tudja megállni a helyét a társadalomban, szereptől szerepig vergődik”. Alapvetően ezek a szerepek a múlt századvég női szerepkliiséinek művészeti reprezentációi. „A művészetem én vagyok” szól a *Trend* című képén, a saját bőrén érzett problémákkal foglalkozik, de közben ide is, oda is küld egy suhintást, megbotránkoztat, időnként botránnyt kavar, tabukérdéseket feszeget – tabudöntőgető stílusban! És aztán megjelenik a „szelíd képeivel”, melyeken lírai hangvétellel, leheletfinom kivitelezéssel boncolgat legbensőbb lelki problémákat.

Radák Eszter saját ironikus megfogalmazása szerint „Lop Art” művész, ami azt jelenti, hogy a nagy eredetieskedésre való törekvések között felvállalja, ironikusan, tréfásan, hogy mindenkitől „lop” egy kicsit. Képei fantasztikus koloritással ötvözik a saját világában megjelenített különböző intuícióit. Művei tudatosan „néző-barát” képek. Komolyan és átgondoltak azok, vérbeli programképek, az újfestészet proklamációja, kiáltvány egy frissebb, korszerűbb festészet életre hívásáért. Maurer Dóra tanítványaként felért egy árulással, mikor lefestette saját kávéfőzőjét, a szék alá dobott hátizsákját, a széken heverő melltartóját – és mégsem kárhozott el... Kiindulási pontja mindig a valóság látványa, az öreg foteltól kezdve a faluvégi erdőig vagy a püspökszilágyi kertig. Vérbeli szimbolista. Önmaga sohasem jelenik meg a képeken, pozíciója mindenkor a kívülálló megfigyelőé.

Hogy mivel gazdagodott gyűjteményünk a női képzőművészet ilyen nagyarányú reprezentálásával? Friss levegőt, sok-sok vizuális kalandot és a „szebbik nemmel” talán az „élet szebbik oldalát” is nyertük...

Szőke Erika: Felemelkedésem

Óry Annamária: Platán II.

N. Kovács Zita

A Caffart Nemzetközi Művésztelep kiállítása Zalaegerszegen¹¹

A Caffart Nemzetközi Művésztelepnek otthont adó Duna-parti kisváros, Baja az 1940-es években a Trianont követően Romániához csatolt partiumi Nagybánya szerepét szerette volna – persze részben – pótolni, átvenni. Így történt, hogy 1947-től napjainkig a Rudnay Szabadegyetem alapítását követően több művészeti szabadiskola és művésztelep is működött, működik az észak-bácskai városban, melynek mára egyik legjelentősebb, legprogresszívebb alkotóközössége a Caffart Nemzetközi Művésztelep lett, ennek alkotóművészei mutatkoznak be Zalaegerszegen: Aknay János, Debreczeni Imre, Filp Csaba, Ferencz S. Apor, Gyenes Gábor, Herman Levente, Horváth Roland, László János, Óry Annamária, Pap Gitta, Pinczés József, Puha Ferenc, Rékasi Attila, Soltis Miklós, Sütő Róbert, Szerdi Gábor, Szőke Erika, Török Ferenc, Utcai Dávid, Tarciso Viriatio.

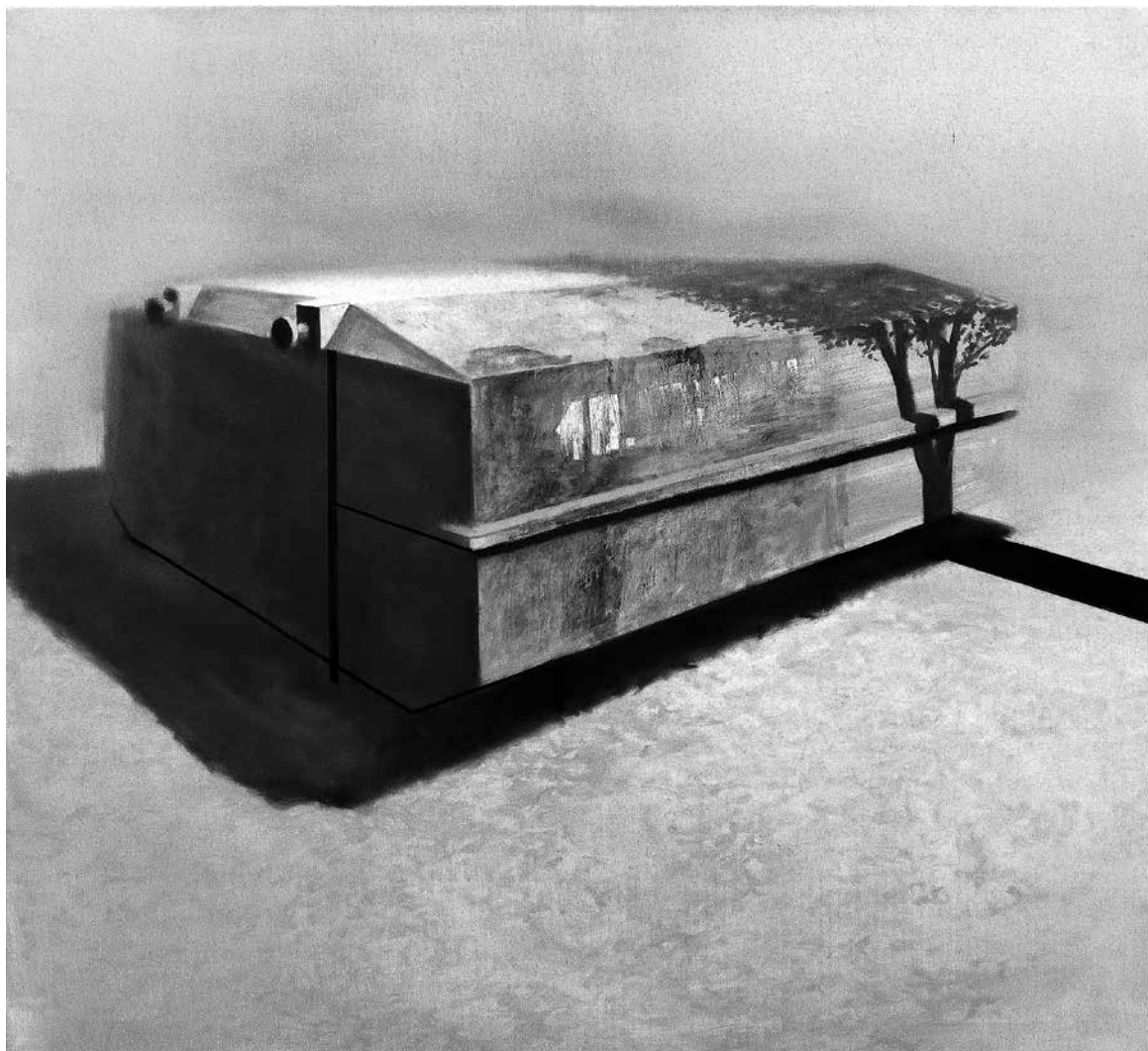
A 2009-ben alapított művészeti egyesület Rejtő Jenő regényéből kölcsönzött beszélő neve mögé rejtőző, rendkívül karizmatikus művészegyéniségeket összefogó csoport művészeti vezetője és titkára: dr. Marczin István és Fehérváry Éda a művésztelepen évről évre alkalmat teremt arra, hogy a hétköznapokból kiszakadva, egy csodás környezetben a barátság és a művészi egymásra hatás ötvöződjék, termékeny tájakon találkozhatson.

A művésztelep zalaegerszegi bemutatkozására 20 alkotóművész munkáját válogatták ki, amelyek tér és idő keresztútján elvezetnek bennünket az alkotóművészek intim tereibe, külön idejébe, megosztják velünk az alkotófolyamat egy-egy titkos pillanatát, teremtett világunkon megtett lépéseik nyomait, bepillantást engednek szabad és teremtő gondolataik függőnye mögé.

Nem mindig könnyű feladat az informatikai virtualitás világában inkább otthonosan mozgó tárlatlátogató számára megközelíteni, szavakkal körülírni ezeket az informatív-interpretatív-szenzuális belső tájképeket. Mivel a vizuális nyelv kontra verbális nyelv értelmező kéziszótára sajnos még nem született meg, mindnyájan kénytelenek vagyunk az egyes műalkotások mögött rejtőző jelentések, gondolatok, értékek és üzenetek sajátos rétegzettségének lefordítására, értelmezésére, a képi és szellemi kódok önálló megfejtésére.

Amikor a színek és vonalak, a fények és árnyékok, a gondolatok és a felületek mögött megjelenik számunkra a MŰ, egyértelművé válik: a

¹¹ A Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, 2017. január 19-én elhangzott megnyitószöveg szerkesztett változata.

Herman Levente: Látomás

kortárs magyar képzőművészet palettáján a Caffart művésztelep egyik legfontosabb, más kortárs művészeti csoportosulástól megkülönböztető sajátossága, hogy alkotói a művészetet nem reprezentációnak vagy szimbolikus funkciók tárházának tekintik, hanem egyfajta történeti dokumentumnak. Olyan dokumentumnak, amely egyfelől ugyan egyértelműen a kép relativisztikus és mulandó aspektusát kínálja, másfelől azonban hatékony nézőpontokat is ajánl a múlt és a jelenkor jelenségeinek dinamikus összehasonlítására. A történeti előzményeket mintegy médiumként megidézve és felhasználva folyton megújuló termékenységgel töltik meg azokat. A kiállított alkotásoknak

ez az időbeli és térbeli dimenziókban is megjelenő, sajátos többértelműsége, horizontális és vertikális mélységében rejlő feszültsége olyan különös kapcsolatot teremt az időben egymástól távol születő, de az időn túl egymás érvényességét kölcsönösen erősítő alkotások között, amely egyszerre pusztítja, de egyszerre újjá is teremti egymást.

Gondolok itt a kiállított műalkotásokban felfedezhető művészeti, esztétikai, filozófiai, kultúrtörténeti utalásokra, autonóm kultúrák mintáinak feldolgozására, módszereinek újjáélesztésére; olykor a klasszikus világ eredményeinek alkalmazására; vagy a primitív, archaikus közösségek kifejezőmódjainak kifinomult, szellemes átírására. Az alkotómű-

Filip Csaba: Ex Nihil Fit

vészek tulajdonképpen saját történeti, művészettörténeti élményeiket kritikai-szinkretista közelségből saját alkotómunkájukon belül értékelik, ha tetszik nekik, felhasználják, ha nem, újra- vagy átfogalmazzák. A figyelmesek és éberek rögtön észrevették bizonyosan, hogy minden műalkotásból az Ember szól hozzánk. Olykor ludensként, olykor sapiensként, Az ember, aki ismeri eredetét, történetét, aki kutatja lehetőségeit és határait, s aki előtt a kutatófolyamat által egyszer a pillanat tárul fel, egyszer a teljesség, máskor a végtelenség, egyszer a látható, időnként a láthatatlan – az empirikus és szenzuális világ megélésének örök ambivalenciája.

A Caffart művésztelep alkotói két rendkívül izgalmas művészettörténeti úton járnak. Az egyik, amikor az alkotóművész a természetből, mint képből, mint centrumból kiindulva jut el a képig, a formai világig: a tárgyból formát csinál. A másik úton járók ebből a formából, egy újabb áttétellel, egy absztrakt képet készítenek, amelyben a festészet tárgya már maga a festészet lesz. A képzőművészetben a forma hordozza a tartalmat. Nincs benne külön – egy a formától

független – gondolati tartalom, a forma maga rögtön és közvetlenül az. A forma-szín-tér közvetíti a művek tartalmát, gondolatát, üzenetét, mint ahogyan az irodalomban a nyelv, vagy a zenében a dallam. Míg a természetben a tárgy csak látszik, a műtárgyban jelent is. De hogy mit jelent, vagyis hogy a művész vele minek tulajdonít jelentőséget, már filozófiai kérdésekhez vezet.

Ma sokan azt gondolják (talán mert könnyebb, mint bevallani a vizuális analfabetizmust), hogy a művészet filozófiaillusztráció. Meghatároznak egy tartalmat, előírják a formai megjelenését, s azt gondolják, hogy ebből kép lesz, hogy ebből művészet lehet, vagy legalább a meghatározott forma kifejezi a meghatározott tartalmat. Csakhogy egy nyelv értelme nem ültethető át egyszerűen egy másik nyelvre. Mint tudjuk, sajnos nincs vizuális nyelv kontra akusztikus/verbális nyelvértelmező kéziszótarunk - szerencsére. Na persze ez a művészeti alkotások értelmezésének nehézsége. De szépsége, csodája, katarzisa, értelme éppen ezért lehet.

A művészet nem tolmácsolható. A művészet nem

fordítható le. „Nem térkép e táj”. Nem egy ember szeszélyei-
nek kérdése. Nem divat. Szerencsére. A művészetnek vannak
örök problémái, ahogyan a Caffart Nemzetközi Művésztelep
alkotóközössége tagjainak is, még ha azok az egyéni életutak,
szűkülő vagy táguló terek és az idő változásával mindig más-
képp, de mindig progresszív momentumként, progresszív
pillanatképként, progresszív emlékműként fogalmazódnak
is meg. S a progressziót természetesen ebben az értelemben
nem a művészek és művészetük trendiségében, nem a
friss európai művészeti törekvésekhez való tudatos alkal-
mazkodásként, (Isten ments) epigonizmusként értem. Éppen
ellenkezőleg, értelme egészen más, ennél jóval átfogóbb és
árnyaltabb, hiszen nem kizárva az újszerűséget, s a folytonos-
ságot, feltétele minden esetben az alkotóművészek egyéni
útkeresésének biztos ízléssel közeledő, kiváló szakmai tudás-
sal felvértezett, szellemi igényvel párosuló határozottsága,
mellyel a Caffart tagjai mára a kortárs magyar képzőművészet
egyik legizgalmasabb, legreményteljesebb alkotóközösségé-
vé váltak.

Puha Ferenc: Cím nélkül

Szemes Péter

A kanizsai lilium – Erdős Eugénia pályája

Kocsis Katalin *Nagykanizsáról európai színpadokra* című kötetéről

Erdős Eugénia különleges tagja a tehetségekben amúgy sem szűkölködő zalai művészeti pantheonnak. Hogy neve mégis benne a köztudatban, sőt, még a zenekedvelők előtt is kevésbé ismert, annak oka elsősorban a művésznő életének gyors ellobbanásában és az azóta eltelt százharminc esztendő feledtető homályában keresendő. Pedig, ha sorsának tragikumai nem is, kiváló képességeinek kihasználása, sikerei és erkölcsi nagysága máig követendő példává magasztják. A kanizsai zenetörténet elkötelezett kutatója, Kocsis Katalin érdeme, hogy ismét a fénybe emelte hősnőjét, feltárta és a Czupi Kiadó gondozásában közreadta róla mindazt, ami ennyi év távolából tudható és elérhető – szép és gondos munkájából így érzékletesen bontakozik ki a rövid pályáiv, újra élővé galvanizálódik Erdős Eugénia.

Aki eredetileg Biba családnévvel született, valószínűleg 1856 márciusában, Nyavaládon (ma a Veszprém megyei Zalaerdőd). A vadász édesapa 1863-ban bekövetkezett halálakor már Nagykanizsán éltek, ahol a Kölcsey utcai házból gyakran kihallatszott a kis Zseni éneke (kedvenc dala a *Szeretlek én egyetlenegy virágom!* volt). Később édesanyjával a Kanizsai Dalárda női karának tagja lett, melynek tanárként is működő karnagya, Kartschmaroff Leó főkántor talán külön is foglalkozott vele, majd 1975-77-ben Bécsben, a Zenebarátok Társasága akadémiáján tanult. Itt a számos kiváló énekest kinevelő Mathilde Marchesi volt a mestere, neki köszönhető, hogy tehetsége már viszonylag korán megmutatkozott. Ezt bizonyítja az 1875 szeptemberében, Nagykanizsán adott estje nagy sikere is.

A fiatal lírai (koloratúr)szoprán színpadi debütálására sem kellett sokat várni: 1877 júniusában a berlini királyi teátrumban Annuskát énekelte Weber *A bűvös vadász* című operájában. Gyakorlatlansága ellenére jól fogadta a korabeli kritika, sőt, a következő évadot már a hamburgi városi színháznál töltötte, ám ebből az időszakból a szerző nem talált róla adatokat. Azt bizonyosan ekkor döntötte el az ifjú művésznő, hogy az operáról az operett műfajára tér át és ennek érdekében hazatér csiszolódni.

1879 tavaszán mutatkozott be Budapesten a Nemzeti Zenede hangversenyén – ebben az időben vette fel az Erdős nevet. A szintén zalai kötődésű Rákosi Jenő igazgató szerződtette a még nagyon új, zenés repertoárú Népszínházhoz, ahol Szigligetinével (Pálmay Ilka) Blaha Lujzát voltak hivatva tehermentesíteni. Minden bizonnyal a nemzet csalogánya is taníttatta itt fiatal pályatársnőjét, akinek kezdetben a színpadi mozgás és a tánc nehezebben ment. A legendás spanyol táncosnő életéről szóló *Camargo* című francia operettben debütált, majd ezt két további Lecoque-bemutató (*An-*

got asszony lánya, A kis nagysám), s a gall szerzők darabjai mellett (Planquette *A corneville-i harangok*ban Serpolette-et, Suppé *Boccaccio*ban Beatricet, Hervé *Az útszéli grófkisasszony*ban Mirettát, Offenbach *Favártné*ban pedig a címszereplőt alakította) a direktor *Titilla hadnagy*ának főhőse, Csepreghy Ferenc *Sárga csikó*jának Erzi-kéje és nagy nemzeti zeneszerzőnk, Erkel Ferenc Sándor fiának *Székely Katalin*jában a protagonista megformálása követte. A kritikusok jobbára elismerően írtak róla.

A Népszínház után viszonylag nagy váltás volt, hogy a szezon nyitányaként, 1880 őszén, a Theater an der Wienben megkapta a portugál király szerepét *A királyné csipkekendője* című Johann Strauss-ősbemutatóban. A neves komponista – a császárváros zenei életének állócsillaga – által dirigált előadás nagy sikert aratott, s benne Eugéniát is „vihárosan” ünnepelték. Így hamarosan felléphetett újra (ezúttal németül) *A corneville-i harangok*ban, Adélként *A denevér*ben, és egy *Herz-Ass* című Millöcker-operettben is. A társulat tagjaként emellett vendégként (három Millöcker-darabban és az itthonról általa már ismert Suppé-műben) júniusban és júliusban a Monarchia kedvelt fürdőhelye, Teplitz-Schönau (ma a csehországi Teplice) színházában játszott.

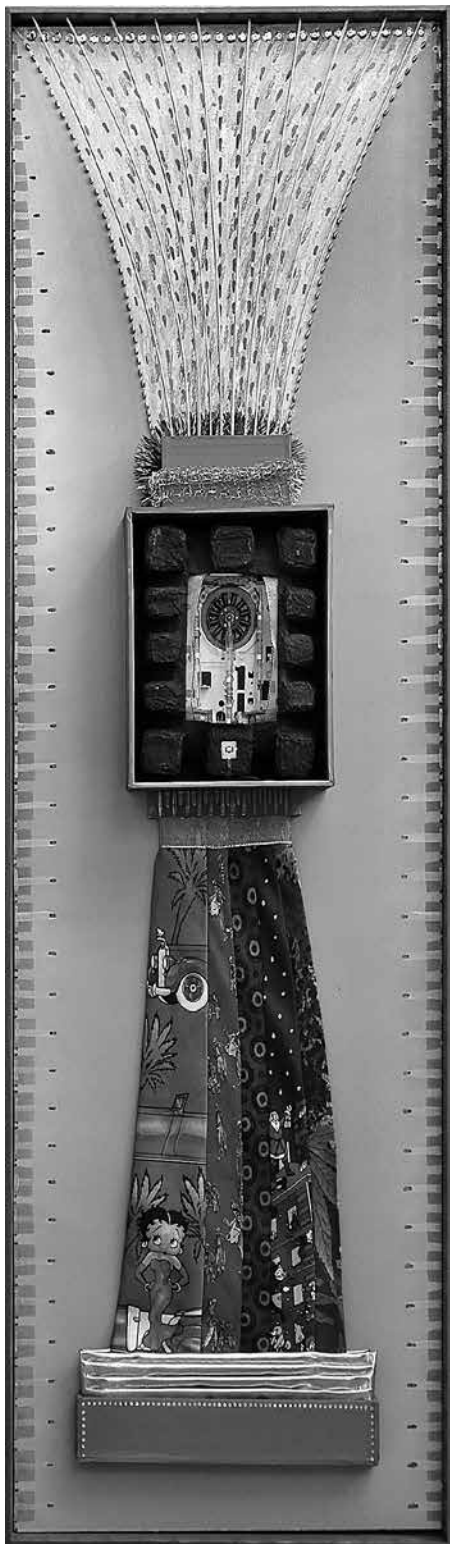
Egy gyors kanizsai látogatást és hangversenyt követően, 1881 ősze már Berlinben találta Eugéniát, akit a Friedrich-Wilhelm-Städtisches Theater szerződtetett. (Az egyébként pontosan adattolt könyvben a teátrum – melynek épületében később olyan kiválóak alkottak, mint Otto Brahm vagy Max Reinhardt, és ma a Deutsches Theaternek ad helyet – neve hibásan szerepel.) Állítólag a feleségét elszerető igazgatóval, Franz Steinerrel szakító Strauss is közbenjárt azért, hogy a tehetséges szubrett a német császári fővárosba kerüljön. A fiatal művésznő ekkorra érett be igazán és lassan a neki felrótt magyaros akcentust is kezdte elhagyni, így döntése mindenképp jónak és szakmailag hasznosnak bizonyult. A kapott lehetőségekre nem panaszkodhatott, egymást követték a bemutatói és szinte minden este színpadon állt. A nyolc darab közül, melyekben fellépett, kiemelkedik *A furcsa háború* (szó szerint *A vidám háború*), melynek nemcsak zeneszerzője, de ismét karmestere is Strauss volt.

1883 nyarán, a színház átépítése miatt, fél évre a hannoveri Residenztheaterhez szerződött, ahol rendkívüli sikereket ért el Genée *Nanon*já-

nak címszerepében. Nem véletlen, hogy itteni direktora, Gabor Steiner (Franz testvére) szinte teljesíthetetlen feltételekkel engedte volna csak el az újra nyitó Frigyes-Vilmoshoz, az *Egy éj Velencében* ősbemutatójára. Berlinbe visszatérve nem is oda, hanem a Walhalla-Theater alkalmazásába került – ez a bő két esztendő jelenti pályája utolsó szakaszát.

Új színházában az alsó-szászországi teátrumhoz hasonlóan a *Nanon*nal kezdett, ám ezúttal a nagy kedvenc Jenny Stubeltől vette át a szerepet, akivel komoly riválisok lettek. A szintén felváltva játszó Millöcker-operettet, *A tábortelkészt* követően, melyben Minnát alakították, az 1885 szeptemberében bemutatott *Don Cesar* hozta meg neki az átütő sikert (az előadást az új igazgató, a Bécsből érkezett régi ismerős, Franz Steiner vitte színre). A Dellinger-mű kapcsán így emlékezett meg róla zalai földije, a szintén Berlinbe szakadt újságíró, Nyáry Sándor: „Sohasem felejttem el azt a Don Cesart, melyben ő volt 'Maritana', azzal a gyöngyfüzérrel habnyakán és a pompás gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott koronával dús, gyönyörű hajzatában. A zsúfolt ház a hamis ékszer, mely előtte még akkor is alárendelt szerepet játszott volna, ha igazi ékszer – mert neki csak a királynő kellett, aki itt, máskor is az a hamisítatlan királynő volt, ki elégtelen uralkodott a művészet birodalmában...”. 1886 tavaszán színpadra lépett még *A nevető Berlin* című, jelenetekből összeállított műsorban és a kanizsai nyaralás után az *Angot asszony lányában*. Közben felreppentek olyan hírek, hogy közlegő házassága vagy egészségének megrendülése miatt elhagyja a pályát, amit utóbbi előadásban négy fellépésével, illetve tervezett boroszlói szerződése elfogadásával mintegy maga cáfolt meg. 1886. szeptember 9-én azonban eldőrdült a pisztolylövés, mellyel önmaga tett pontot minden terv végére és mely további pletykákat generált.

Szeretett városával, Kanizsával ápolt kapcsolatának áttekintése – ahova, ha csak lehetne, hazatért pihenni és egy-egy koncertet adni, s melynek polgárai naprakészen követhették sorsa formálódását és sikereit – a kötetben, jól felépített dramaturgia szerint, mintegy felvezeti Eugénia tragikus tetteinek leírását. Az ehhez vezető úton bizonyosan komoly mérföldkő volt legfőbb bizalmasa, édesanyja elvesztése, aki mindig lánya mellett állt, és halálos ágyán beleegyezését adta annak eljegyzéséhez a Hanno-

László János: Házi boldogság generátor

verben megismert Strachwitz gróffal (a korábbi arisztokrata hódoló, Ernst von Hammerstein gróf esetében ezt még elutasította). A gyász miatti mély depresszió, félrediagnosztizált „tüdőbetegségétől” való féltelme (Ferenc bátyja ugyancsak huszonévesen ennek következtében vesztette életét), valamint – mint utóbb kiderült – vőlegényének igazságtalan gyanúsítgatása mind-mind hozzájárultak a végzetes lépés megtételéhez. 1886 szeptemberének ominózus pénteki napján este a Tiergartenben egy bokor mögött lőtte főbe magát, s noha az öngyilkossági kísérlet félresikerült, Eugénia néhány órával később, a kórházban belehalt súlyos sérüléseibe. A vizsgálat során a művész egy pillanatra magához tért még, ám arra kérte az őt kezelő orvost, hogy semmiképpen se mentse meg, a holmijai között pedig megtalálták a berlini államügyésznek írt levelét is, amiben azzal fordult hozzá, hogy – mivel életében szemérmessége gátolta ezt – halála után állapítsa meg érintetlenségét. Így, akárcsak a görög tragédiák hősnői, a legbecesebb értéke feláldozásával vált erkölcsi mintává, életét adta igaza bizonyításáért.

A könyv behatóan foglalkozik a szeptember 16.-i nagykanizsai temetés körülményeivel, lefolyásával és sajtóvisszhangjával, illetve Eugénia alakjának felidézése mellett (amiből még az is kiderül, hogy nagyon szeretett lovagolni), halála és a tisztaság általa nyert bizonyosságának utóhangjaival is. A szerző lehetőség szerinti teljességre törekvését, kutatásának alaposágát mutatja, hogy ugyancsak nyomon követi a testvérek sorsának alakulását, hősnője továbbélését az irodalomban és a zenében, ikonográfiáját és függelékben szerepeinek jegyzékét, repertoárját. Különösen hasznos, hogy számba veszi azokat a kanizsai épületeket is, melyek a „szűz színésznőhöz” kötődnek – ismerve a helyi lokálpatrióta szellemiség erejét, bizhatunk benne, hogy valamelyiket a közeljövőben emléktábla is jelölheti, mint ahogy szép gesztussal, talán a védettséget élvező sírt is újra koszorúzni fogják majd a fiatalok. Nagykanizsa büszke lehet rá, hogy Erdős Eugénia szívbéli otthona lett, hogy amint az európai színpadokra bocsátotta, végleg visszafogadta és immár mindörökké őrzi. Az utókor feladata, hogy alaposabban megismerje, újra felfedezze, és méltó módon becsülje – a kultusz alapkövét lehelyezte már Kocsis Katalin kötete.

(Czupi Kiadó, 2016)

Nászta Katalin

30 éve Zalaegerszezen – Beszélgetés Mester Edit színművésszel

Gyönyörű szőke, kék szemű színésznő végzett 1980-ban a Színművészeti Főiskolán. Csodálatos szerepek várták, játszhatott Budapesten, Pécsen, Nyíregyházán, Zalaegerszezen.

Különös pálya a színészé. Míg fiatal, minden körülötte forog, színpadról színpadra adják, szerepekkel halmozzák el. Ám sorsa mindenkor attól függ, ki mit álmodik belé, mit lát benne, mit néz ki belőle. Mester Edit nagyon szerencsés volt. Sokan látták meg benne azokat a szerepeket, amikkel fel lehet hívni a nagyérdemű kitüntető figyelmét. Ám, ha valaki szerényebb az átlagnál, idővel könnyebben siklanak keresztül fölötte a rendezői tekintetek. De Edit nem panaszkodik. Mester, mint a neve is jelzi, ügyel arra, hogy beszélgetésünkben minden pontosan szerepeljen.

Nézem a képeit. Rendkívül fotogén. Korabeli Képes Újság, Füles, különféle színes lapok címlapjain szerepelt, mint a jelen, a jövő csillaga. És az is volt. Szerelmes volt belé a fél világ.

Zalaegerszezen a kutyasétáltatás és a kerékpározás tartoznak az ismertetőjegyei közé.

A művésznő lakásán beszélgetünk. „Bádi”, a kutya, illedelmesen hozzám dörgölőzik. Színészkutya, fellépett már színpadon is, tudja, hogyan kedveltesse meg magát. Edit lelkesen vidám, mesél, örül, hogy felkerestem. Kollégák voltunk, játszottunk is egy darabban, régi az ismeretség.

- Edit, a harmincadik évedet töltöd itt, a zalaegerszegi színházban.

- Igen? – szól közbe csodálkozva. – Nem számoltam. Itt született Dorina '88-ban, tényleg, '87-ben jöttem ide.

- Ebből az apropóból kerestelek meg. A Pannon Tükör kért fel, hogy készítsék veled interjút.

- Igen, szoktam ott felolvasni... – mormolja, miközben nézegeti a képeit a színház honlapján, mert most látja őket ezen a felületen először.

- Hogy érzed magad itt színésznőként?

- Már nem rólam szól a történet. De mindig van feladatom, két új bemutatóban játszom évente – mondja szomorkásan nevetve.

- *De volt, amikor rólad szólt?*

- Amikor én voltam a fiatal. Mikor a *Csongor és Tündét* játszottam, biztos rólam szólt. Vagy mikor a *Zeneórákat*, vagy az *Alkut*, vagy Barta Lajos *Szerelemjét*, vagy Beatricet a *Sok hűhó semmiértben*, akkor nyilván rólam szólt. Most itt vannak a mai huszonévesek, már nem számomra keresnek darabokat. Nem is akarok én már világot megváltani, az az idő elmúlt, mikor a hátamon vittem az előadást. *Kakukkfészek*, *Ratched* nővér, hát ezek mind csodálatos idők voltak, de vége. Nem kesergek emiatt. 37 éve vagyok a pályán.

- *És még csak hatvan sem vagy.*

- 59 leszek májusban. Tizennyolc évesen fölvettek a főiskolára.

- *Miért akartál színésznő lenni? Emlékszel?*

- Így születtem, hogy én mindig az akartam lenni. Én voltam a bohóc mindenhol, iskolában, otthon, társaságban is, mindig. És érdekes, sohasem királylány akartam lenni, pedig szőke, vékonyka voltam. Egyébként azokban éreztem magam mindig a legjobban, meg a hősnő szerepekben. A naivákat, mint például a *Tündét*, nem szerettem.

- *Közelebb állnak hozzád a karakterszerepek?*

- Persze – helyesel élénken. – Az, ami kreativitást igényel, humort. A *Liliomban* a Mariskát kaptam, míg én inkább a Kamillára vágytam, de senki nem adta volna nekem, huszonkét évesen.

- *Olvastam rólad, hogy a pályád elején pár évet töltöttél egy-egy színházban. Hogy történtek ezek a váltások?*

- Volt egy musical szak, és egy filmszínész szak is. Így hetvenegyen végeztünk akkor a Főiskolán, ezért volt kötelező az egy év vidéken. Mint végzős főiskolás hallgató a Madách Színházban játszottam, *A doktor úrban* a szobalányt, amivel vendéjátékként Pécsre utaztunk. Bagossy László kiválasztott az *Aki a pofonokat kapja* című zenés darab főszerepére, tettyei nyári játékra, így Pécsre választottam. Vámos László körül akkor kezdett kialakulni a Népszínház, és egy év után Petrik József (a Népszínház főrendezője – a szerk.) oda szerződtetett. Kifejezetten nekem választottak darabokat minden évben. Három évig voltam ott. Eljátszottam az *Ármány és szerelem* Lujzáját, a *Liliomfi* Mariskáját, csak főszerepeket kaptam. Három év múlva Léner Péter elvitte egy osztályát Nyíregyházára. Abban a csapatban Varjú Olga volt az egyedüli nő, aki ment a nyolc fiúval. Akkor eljött értem a Népszínházba, és szerződtetett. Ott voltam három évig. Nagyon szép szerepeket játszottam, és maradtam is volna, de a magánéletemben történt változás miatt úgy döntöttem, hogy eljövök. Halasi Imre, aki rendező szakot végzett, amikor én kezdtem, és jól ismertük egymást, hívott. A *Csongor és Tündével* kezdtem. Egy év Pécs, három év Budapest, három év Nyíregyháza, gondoltam, akkor itt is elleszek három évig! – mondja nevetve. – Ekkor érkezett a lányom, Dorina. Így már nem akartam kilépni, meg hát nagyon jól éreztem itt magam, remek szerepeket játszottam. Aztán jöttek az igazgatók egymás után, mindenkinek be kellett az embernek újra mutatkozni, újra meg kellett mászni a lépcső-

fokokat. Gyorsan elszaladt az idő, ahogy most mondod, 30 év – hát eszembe se jutott... de tényleg. Tudod, mert amióta kft-sek vagyunk, mi már nem vagyunk a színház tagjai, csak bedolgozunk. S így azt sem mondhatod, hogy 30 éve tag vagyok.

- *De azért itt vagy 30 éve.*

- Itt vagyok, de ezt így nem számolja a színház.

- *Attól még meg lehet ünnepelni téged!*

- Hát, ha akarnak, persze.

- *Gondolkozol azon, hogy készíts egy műsort?*

- Nem! Hiszen itt vagyok, játszom. Én nem voltam soha ilyen öntevékeny. Ha feladatot kaptam, azt megcsináltam és kész. Egervári Klárka mindig mondta, menjek velük, énekeljek egy jó kis sanzont, nekünk ezek vizsgaanyagok voltak, a mai napig ki nem mennek a fejből. A Domján Edit számát, a *Köszönet mindenért*et valamelyik rendezvényen el is énekeltem, meg is dicsértek. Nyilván, ha rászorultam volna, akkor bevállalom, mert hát azért a színház agyon nem fizeti az embert, de nekem mindig elég volt, amennyit kaptam. Én a Gébárti-tó mellett kifekszem a matracra a kutyámmal, én olyan jól elvagyok ennyivel, hogy el sem hiszed. Nem kívántam utazni. Elég nekem az a 400 km anyukámhoz. És rengeteget mentem, kutyával, gyerekkel, ugye autóm nincs, nem tudok vezetni, csak jogosítványom van, ez akkor kötelező volt, de nincs tehetségem ehhez a fajta figyelemhez. Idegesít. Én nagyon jól elvagyok gyalog, meg biciklivel.

- *Van olyan szerep, amit eljátszanál?*

- Nem, nem gondoltam róla.

- *Ezen a pályán, amit te jársz végig, hol áll a rendező, az igazgató, a partner számodra?*

- A partner az első. Nekem muszáj, hogy valahogy szeressem vagy tiszteljem. Volt, akit nem tudtam, és nem is lett sikerünk. Hál' Isten nagyon ritkán volt ilyen, mert én magamra erőltetem, hogy megszeressem a partnert, addig legalább, amíg tart az előadás. Ezután jön a rendező, ez nem kérdés. Aki ott lenn ül, bármit mond, én megcsinálom, mert tudom, hogy neki az a dolga, nekem meg az, hogy az ő elképzeléseit megvalósítsam. Olyan, amilyen. Én általában a rendezőkkel nem „találkozom”, nem keresem a társaságukat, se a klubban, se a társalgóban, én nem szeretek világot megváltani az asztalnál. Ott fönny, a „deszkán” – a rendező meg letről instruáljon.

- *Akkor kérhet, amit akar, azt te megcsinálod.*

- Igen. Engem erre neveltek, Kerényi Imre és Huszti Péter, az osztályfőnökeim. Nincs vita. Jó, azért vannak színészrendezők, akik kollegáim is, velük jobban meg tudok egyezni, de például Csiszár Imre egyetlen instrukciójának egy fél mondattal nem mondtam ellene.

- *Lehettél volna más is, mint színész?*

- Magyartanárnő, ez lett volna a B terv. A katedra túl kicsi lett volna nekem. „Kevés” volt csak tíz embernek játszani a szünetben... Utánoztam a tanárokat, gesztusokat, mozgást. Nagyon könnyen tudtam utánozni bárkit, ma is nagyon szeretem – nevet közben, mialatt emlékezik – utánozni, valakit, ahogy megy.

- *Van kollégád, akivel nagyon jóban vagy és van, akít nem bírsz?*

- Mindig azt a kollégát szeretem, akivel éppen játszom, nekem fontos a jó kapcsolat, ahhoz, hogy jól működjünk együtt a színpadon. Most Bellus Attilát szeretem a világon a legjobban.

- *Szerep, amit nagyon szerettél, és jól is érezted magad, és jónak is tartottad magad benne, az elmúlt harminchét év alatt?*

- Pesten az *Ármány és szerelem* Lujzája, az egy összetett naiva szerep, azt nagyon szerettem. Mert érzelmileg nagyon dús, sokrétű figura. Sok naivát játszottam alkatomnál fogva, de ez egy komplex szerep, nem csak pillogni kellett, kemény dráma volt végig. Arra büszke voltam.

- *Ki rendezte?*

- Konter László. Ő is még a főiskoláról ismert. Aztán nagyon szerettem Nyíregyházán a *Turandot* címszerepét, Dosztojevszkijtől az *Ördögök* Lizáját, ezt Salamon Suba László rendezte, stúdió-előadás volt. Arbusov darabját, az *ÉN, te, őt*, ezt hárman, Juhász Gyurival, Vajda Jánossal játszottuk, Sinkovits-Vitay András rendezésében. Aztán nagyon jó volt itt Farkas Ignáccal, Igivel játszani. Jó kolléga, meg egyívásúak vagyunk, egy iskolát végeztünk, értjük egymást. A *Kakukkfészek*ben voltunk partnerek, ezt Halasi rendezte. A Verebes rendezte *Sok hűhó semmiért*ben Beatrice is egy isteni szerep volt. A Bagó Berci által rendezett *Kurácsi mamát* is imádtam, amiben Yvette-et játszottam. Budapesten tizenhétszer adtuk elő a Tháliában, akkora sikerünk volt. A *Névtelen csillagból* a Cucu kisasszonyt, amiért aztán tényleg sok elismerést kaptam. A legjobb alakítás díját a színháztól, a színházpártolók körének díját is. A televízió is felvette, sokan láttak, gratuláltak, hogy milyen jó volt. Az volt az első ilyen negatív karakterű szerepem. Ezután jutott eszébe Halasinak a *Kakukkfészek* főnővére. A következő évben eljátszottam.

- *Mi a véleményed a fiatalokról, a kezdeményezéseikről, a tantermi előadásaikról?*

- Ezt mi is csináltuk annakidején, Nyíregyházán, Salamon Subával. Mi műhelynek hívtuk. Akkor szerettem ezekben részt venni. Most már nem, mint ahogy a szobaszínházat és az önálló előadóesteket sem vállalnám. Nagyon tisztetem a kollégát, aki erre vállalkozik, de én nem vagyok erre alkalmas. Nincs meg bennem a bátorság ehhez.

- *Kell neked a távolság?*

- Még a stúdiószínházban is van valamilyen közeg, ami véd valahol.

- Mit játszol még ebben az évadban?

- A *Liliomban* a túlvilági rendőrt az álomképben. Mindig két előadásban vagyok benne. Már nyugdíjasként, kft-ben, ilyen szerződés sem van. Most egy kicsit rossz, hogy egymás után jön ez a kettő, nincs úgy elszórva, hogy mindkét félévre jusson, de hát ez van. Ha már lenne unyi, akkor eltölthetném az időmet, de még nincs unyi. – Értetlen kifejezésemre hozzáteszi – Unoka! De majd jövőre lesz. Erre a szerepre készülök. De nagyon.

Még sok mindenről szó esik, amit nem enged lejegyezni. Nincs ő annyira érdekes személyiség, mondja. A gondjaival mindenkinek magának kell megküzdeni. Meg aztán a színház vidám egy hely! A színpadon az embert mindenért kárpótolja a játék és a közönség öröme. Ezért is szereti nézni kollegái játékát, duettjét, táncát, oldalról, a takarásból is. Pedig nem lenne muszáj. De örül, ha részese lehet ezeknek a sikerdaraboknak, mint például az *Én és a kisöcsémnek*, amit most mutatott be a színház. S még régi igazgató-rendezőjével, Halasi Imrével is együtt dolgozhatott. Ezek az örömök, a tapsok tartják karban a kedélyét, hangulatát. Mester Edit művésznőt is.

Sok sikert kívánunk neki ezután is!

Debreczeni Imre: Pajzsokat fel

Turbuly Lilla

Elsősorban emberek vagyunk – Interjú Madák Zsuzsannával

Madák Zsuzsanna 2010 óta dolgozik a Hevesi Sándor Színházban színész(nő)ként, dramaturgként, rendező(nő)ként, a Tantermi Deszka Program vezetőjeként. Vagyis olyan szerepkörökben is, amelyeket általában nők, és olyanokban is, amelyeket általában férfiak töltenek be a magyar színházakban. Mivel az interjú egy tematikus női lapszámba készült, arról is kérdeztük, hogy látja, vannak-e még ma is nemek szerint leosztott szerepek a színházakban. A szó aztán menthetetlenül a mára nem csak a zalai iskolákban, de országos színházpedagógiai körökben is ismert és elismert színházi nevelési programra, a Tantermi Deszkára terelődött.

- Amikor először szóba került, hogy egy tematikus női számba készítenék veled interjút, valahogy mind a kettőnkből kibukott, hogy nem lelkesedünk az ilyen, a női szempontokat kampányszerűen, egy-egy lapszám erejéig kiemelő összeállításokért. Aztán arra jutottunk, hogy gondoljuk végig, mi jut eszünkbe a színházról ebből a szempontból, aztán meglátjuk, merre kanyarodunk.

- El tudom fogadni, hogy létezik ez a szemlélet, de én kevésbé foglalkozom vele. Nem gondolkodom a színházi munkák kapcsán női vagy férfi szerepkörökben. A színészeknél persze praktikus szempontból muszáj azzal számolni, hogy a klasszikus drámairodalomban túlsúlyban vannak a férfiszerepek. Ha végiggondoljuk az egerszegi színház idei évadát, a repertoáron lévő darabokban is kevesebb a női főszerep. Az ötödik pecsétben kisebb szerepek jutnak nőnek, a *Balfácánt vacsorára*

című előadásban is férfiak a főszereplők. A *dzsungel könyvében* szintén több férfi-szerep van. Itt az az érdekesség, hogy Ká, a kígyó is férfi szereplő volt eredetileg, a vígszínházi ősbemutatón Méhes László játszotta és játssza ma is, de szokták nőkre is osztani – férfi rendezők gyakran látják nőnek a kígyót. Nálunk Kátai Kinga alakítja. Az *ÉN és a kisöcsém* az egyetlen olyan előadás a felnőtt bérletben, amelynek abszolút főszereplője nő, és a *Liliomban* is vannak még nagy női szerepek. De ezt tapasztaltam a debreceni Csokonai Színházban is, ahol rendeztem ebben az évadban: minden színésznőre csak két szerep jutott, a férfi szerepekre viszont vendégeket kellett hívni, annyi volt belőlük.

- *Ezért van az, hogy a dramaturgoknak van egy listájuk, amin a női szerepekben jobban bővelkedő darabokat gyűjtik... És hogy a színésznők néha maguk is nekiállnak darabot írni, sok jó női szereppel. Így született annak idején a Színésznők is (April de Angelis műve), amivel 2013-ban a POSZT-ot is megjártatok.*

- A kortárs drámairodalomban azért már más az arány, mint a klasszikusban. A január elején Egerszegén tartott Nyílt Fórumon az elemzett nyolc dráma között több olyan is volt, amelyikben erős női sorsok álltak a középpontban – középporkú nők, ráadásul fiatal férfiszereplők teremtették őket.

A lényeg azonban az, hogy a színpadra emberi sorsokat viszünk fel, nem pedig női vagy férfi történeteket. Amikor dramaturgként darabot olvasok, akkor is azt keresem, mi történik azzal az emberrel, mi az ő drámája – a neme másodlagos kérdés. A legutóbbi ifjúsági bemutatónk, *Aszétört tál* kapcsán felmerült, hogy vajon a fiúk tudnak-e majd menni a lány főszereplővel. Úgy gondolom, igen. Kádár Annamária mesepszichológustól hallottam, hogy a gyerekek a főhőssel azonosulnak elsősorban, és nem az az elsődleges szempontjuk, hogy ő éppen lány vagy fiú. A saját gyerekkori tapasztalataim is ezt bizonyítják: együtt tudtuk hallgatni a meséket az öcsémrel, akár lány, akár fiú volt a mesehős. Lehet vizsgálni egy-egy témát férfi vagy női szemszögből, de ez csak egy tényező a sok közül, ami egy nőt vagy egy férfit meghatároz. Hogy egy másik példát hozzak: a *Kebab* című előadásunkban az a központi kérdés, hogy mennyire vagyok felelős a saját kiszolgáltatottságomért, és ez mindhárom karakterre, a két fiúra és a lányra is érvényes, ahogy a címben szereplő metafora is: mindhárman kutyafuttában behabzsolható, félig megrágtottan lenyelhető vagy kiköphető „gyorsétellé” válnak.

- *A színházigazgatói és a rendezői posztokat hagyományosan férfiak töltötték be, és még ma is erős többségben vannak. Igaz, az utóbbi néhány évben három nagyszínházunknál is változott a helyzet: a Vígszínházat Eszenyi Enikő, a Radnótit Kováts Adél, a debrecenit pedig Ráckevei Anna vezeti. Rendezőként mit tapasztaltál? Nehezebb magad elfogadtatni?*

- Megmaradt bennem, hogy Szurdi Miklós egyszer azt mondta nekem, a rendezés nem női szakma, a rendezőnők megcsúnyulnak... Nem is értem. Talán arra gondolhatott, hogy a színésznőkkel szemben elvárás, hogy mindig szépek legyenek, nem mutatkozhatnak gyűrötten. Egy rendező meg nyilván praktikusán öltözik, ha dolgozni megy, és nem feltétlenül sminkeli ki magát. Az is tény, hogy létezik az a feltevés, hogy a rendező hadvezér, aki működteti az előadást, és adott esetben rá is ordíthat a színészre. Természetesen ez nem minden férfi rendezőre igaz, és rendezőnők is ordíthatnak.

Engem mindig is érdekelt a rendezés. Általában fiatalokkal dolgozom, színházi nevelési előadásokban, nem tapasztaltam, hogy máshogy állnának hozzám, mint egy férfi rendezőhöz. Sokat dolgozunk együtt Mihály Péterrel, volt, hogy ő ren-

dezett engem, volt, hogy én őt. Ha ő rendez, az ő útján megyünk, ha pedig én, színészként tökéletes médium tud lenni.

- *Ezzel meg is érkeztünk az osztálytermi előadásokhoz. Emlékszem az első találkozásunkra, 2011 körül, a Scapin furfangjai című előadáshoz tartottál feldolgozó foglalkozást a Teleki Blanka Kollégiumban.*

- Az volt az első előadás, amihez foglalkozás készült, most pedig körülbelül a 400. foglalkozásnál tartunk. Addig Egerszegen a Ruszt József-féle beavató-színházi modell működött. Sztarenki Pál művészeti vezetővel ezen a területen szeretnénk volna más utakat is keresgélni. Jobban érdekelték bennünket a társadalmi, emberi problémák, mint a színház értésének elősegítése. Azt éreztük, hogy szívesen dolgoznánk e pedagógiai célok mentén. Természetesen ebben dr. Besenczi Árpád igazgató is támogatott bennünket. Akkoriban mutattuk be a Zsinagógában a *Scapin furfangjait*, és úgy gondoltam, hogy ehhez az előadáshoz érdemes lenne egy feldolgozó foglalkozást csinálni. Sokat segített, hogy a tanárok már ismerték a Ruszt-modellt, szívesen láttak minket az iskolákban. Ez a program jó átmenet volt, hiszen nem lehet azonnal háromórás komplex színházi nevelési előadásokkal kezdeni – hozzáteszem, hogy akkoriban erre szakmailag sem voltunk felkészülve. Egy foglalkozás befogadása nagyon sok munkát igényel a pedagógusoktól: meg kell szervezniük az óracseréket, teremcseréket, a tanterem átrendezését. De ha látják, hogy jó, amit csinálunk, akkor ők is szívesen beleteszik a munkát. A következő lépés az volt, hogy már az előadást is az osztályteremben tartottuk, ez volt a *Csak Rómeó és Júlia*... Kapcsolódott a tananyaghoz, ezért is szívesen hívták.

- *De aztán jöttek a kortárs darabok...*

- Igen, a *Völgyhíd* volt az első, aztán következett a jelenleg is játszott *Cyber Cyrano*, és talán ez a produkció volt formailag a határpont, mivel az előadás közben is érdemben nyitunk a résztvevők felé. Így jutottunk el fokozatosan az előadás utáni feldolgozó foglalkozásoktól a komplex színházi nevelési előadásokig. 2014-ben bekapcsolódott a munkába a terület két ismert szakembere, Bethlenfalvy Ádám és Ciboly Ádám. A *Semmi* már közös munka volt, illetve tartottunk egy háromnapos workshopot, amelynek keretében a színészek is kaptak egy általános drámapedagógiai képzést, és átdolgoztuk a korábbi foglalkozásokat is.

- *Mennyire nyitottak az egerszegi színészek erre a munkára?*

- Emlékszem, a *Scapinnél* megható volt látni, hogy szinte mindenki örömmel vállalta, hogy eljőjön egy-egy foglalkozásra. Már akkor látszott, ki az, akit ez a fajta munka jobban érdekelhet, ki az, aki ráértett, hogy ez nem egy rendhagyó közönségtalálkozó, hanem pedagógiai munka, amely során be kell menni az osztályterembe, meg kell szólítani a fiatalokat, közösen kell gondolkodni, improvizálni velük. Nem beszélve arról, amikor már az előadás is ott zajlik, és a gyerekektől egy méterre kell játszani, a szünetben sem lehet elvonulni, zsiszeg az iskola, sorba kell állni a mosdónál. De gyorsan kialakult, hogy kik azok, akik ebbe a munkába szívesen bekapcsolódnak. Folyamatosan fejlődni szeretnénk, ezért minden egyes előadás után megbeszéljük, mi hogyan működött, segítjük egymást. Nem könnyű a feladat, hiszen a színész nem csak színészként kell, hogy megnyilvánuljon, hanem a foglalkozásrészekben drámatanárként is.

- *Idén is lesz egy újabb osztályterem-színházi bemutató, a Verona, 1301, amit rendező-*

ként és szövegkönyvíróként is jegyzel. Miért tértek vissza újra a Rómeó és Júliához?

- *A Csak Rómeó és Júlia... viszonylag régi előadásunk, azóta sokat tapasztaltunk, tanultunk, ezért szeretttük volna újragondolni. Aztán tavaly volt egy debreceni felkérés: a drámát bemutatták a nagyszínpadon, Szikszai Rémusz rendezésében, de szerették volna, ha ugyanezzel a témával más szemszögből, tanteremszínházi formában is foglalkozunk. Ez a koncepció azt vizsgálja, hogy miért és miként szől bele a fiatalok életébe a felnőttek világa, és ezt hogyan tudják felismerni a fiatalok. Debrecenben jól működik ez az előadás, ezért úgy gondoltuk, Egerszegen is érdemes lenne megcsinálni. Májustól ezzel az előadással bővül a Tantermi Deszka repertoárja.*
- *A Program szakmai elismertségét jelzi, hogy sokat hívják az előadásaitokat fesztiválokra, szakmai programokra, nemrég pedig Norvégiában, Bergenben is vendégszerepeltetek.*
- *Igen, októberben tanulmányútra indultunk. Egy tizennyolc fős magyar delegáció utazott Bergenbe. A Hevesi Sándor Színházból hét – Tantermi Deszka előadásokban rendszeresen alkotó – színész vett részt a szakmai úton. Név szerint: Mihály Péter, Magyar Cecília, Barsi Márton, Kováts Dóra, Zsíros Viktor, Ecsedi Csenge Berta és én. Ennek a szakmai útnak a keretén belül játszottuk a *Peter* című színházi nevelési előadásunkat a Bergeni Egyetemen. Az előadásban az egyetem MA és BA szakos hallgatói és tanárai vettek részt, ezért az előadást angolul feliratoztuk, illetve az interaktív részeket angol nyelven valósítottuk meg. A tanulmányút tulajdonképpen egy egyéves program része volt, amelyet a InSite Drama – Cziboly Ádám és Bethlenfalvy Ádám – hívott életre az EGT Alap támogatásával. A program keretében márciusban a norvég partnerek jönnek Magyarországra. Mi a *Kebabbal* mutatkozunk be. A *Peter* című előadásunkkal idén országos turnéra is indultunk. Többször játszottuk Debrecenben, Szegeden, Szentendrén és Budapesten.*

Király László

Nők és zeneszerzés

Ha a nők szerepét akarjuk megvizsgálni az utolsó ezer év euro-amerikai zeneszerzésében, két kérdés merül fel elsőként: 1./ Miért oly kevés a női zeneszerző? 2./ Miért nincs közöttük annyi jelentős alkotó, mint a férfi komponisták között?

Az első kérdésre viszonylag egyszerű a válasz és némi átfedésben van a női költők, írók, festők stb. esetében is feltehető kérdésre adandó válasszal. A nőknek a családban és a társadalomban betöltött szerepe Európában közismert: gyermekszülés, -nevelés, a férj kiszolgálása volt elsődleges feladatuk. Tanulniuk, társadalmi szerepet vállalniuk egészen a 19. századig nemigen lehetett. E közhelyes válasz azonban kiegészítésre szorul a zeneszerzés vonatkozásában. Ha ugyanis összehasonlítjuk a zeneszerzők és az egyéb művészeti ágban működők létszámát, akkor kiderül, hogy – csak magyarországi példánál maradok – nagyságrenddel több tagja van a képzőművész, illetve írószövetségnek, mint a zeneszerzők egyesületének. Míg ez utóbbi létszáma jelenleg 100 körül mozog (komolyzeneszerzőkről van szó), addig a képzőművész szövetségnek tudomásom szerint 1979-ben már 10.000 tagja volt. A *Contemporary Hungarian Composers* 1979-es kiadványa 86 komolyzeneszerzőt sorol fel, közülük azonban már 20-an nem voltak az élők sorában, egy pedig elhagyta a pályát. Így tehát 65 aktív komolyzeneszerzőről beszélhetünk 1979-ben. Közülük mindössze 1, azaz egy a nő: Szőnyi Erzsébet. Így volt ez egészen a 70-es évek végéig, amikor is Székely Katalin személyében ismét főiskolát végzett, aktív alkotó került a magyar zeneszerző társadalomba. Ő azonban évek óta Spanyolországban él, s főleg pedagógiai tevékenységet folytat. Zeneszerzőként a nagyközönség néhány rádiófelvételen, illetve elsősorban a szakma által látogatott koncerten találkozhatott műveivel. Jelenleg két fiatal zeneszerzőnőt tart számon a magyar zenei élet: Tallér Zsófiát és Meskó Ilonát (utóbbit zenekarvezetői minőségben is). Megyeri Krisztina külföldön él, Stollár Xénia – úgy hírlík – régi zenei előadóművész lett, a jelentős nyugati karriert befutott Szeghy Iris pedig szlovákiai magyarként lett ismert. De tudunk egy Budai Erika nevű zeneszerző hölgyről is, aki Flandriában született 1966-ban. Karlheinz Stockhausen és Wolfgang Rihm növendéke volt Németországban, két alkalommal is díjat nyert a fiatal zeneszerzők versenyén. Jelenleg Mechelenben, Aalstban és Woluwe-Saint-Pierre-ben tanít a zeneművészeti főiskolán. Néhány kompozícióval jelezte a pályára kerülését még Magyarországon Antal Mária, Dragony Tímea, Szalai Katalin és Varga Judit.

Frídyczky Frigyes 2000-ben megjelent *Magyar zeneszerzők* című kiadványa 182 zeneszerzőt sorol fel a 16. század elején született Bakfark Bálinttól az 1960-as születésű Mohai Miklósig. E mintegy 500 éves időszakból – Szőnyi Erzsébeten kívül – egyetlen női zeneszerzőt sem említ a könyv. Más forrásból tudunk olyan magyar zeneszerzőnőkről, akik nem csupán főiskolai végzettségük okán viselhetik ezt a címet (mint pl. Jakab Teréz), de némi alkotói aktivitást is mutattak. Ilyen pl. Kuliffay Izabella (1863-1945), Selden-Goth Gizella és Ticharich Zdenka, valamint a közel múltban elhunyt Kistétényi Melinda. Kodály Zoltánné sz. Schlésinger Emma (akit első férje után Gruberné Sándor Emmaként ismer a nagyközönség) szintén aktív zeneszerző volt. (Ostoba pletykák szerint ő írta Kodály műveit is...) Sándor Emma zeneszerzői munkásságának feldolgozása csak az utóbbi időben kezdődött el.

A magyar példa tehát világosan mutatja, valami egyéb oka is lehet annak, hogy ilyen kevés a női zeneszerző. Az érvényes magyarázat véleményem szerint a kö-

vetkező: annak, hogy általában is kevesebb a zeneszerző, mint az egyéb alkotóművész, az az oka, hogy a komponálás sokkal időigényesebb tevékenység, mint a versírás, vagy a festés. Egy verssor kitalálása, vagy egy táj részleges megfestése akár néhány perc alatt is megtörténhet. Egy nagyzenekarra írt ütem felírása akár egy órát is igénybe vehet. Azon kívül pusztán a tehetség nem elégséges egy érvényes, maradandó zenemű megírásához. Ez utóbbihoz hosszú évekig tartó komoly, elmélyült tanulmányok szükségesek. Néhány zsenit leszámítva (Bach, Mozart), akik minimális tanulóssal máris maradandó remekműveket tudtak alkotni, magasrendű zeneszerzői tudást nem lehet önképzés útján elsajátítani. Ez utóbbira Schönberg az ellenpélda.

Mint fentebb utaltam rá, a nők a 19. századig férjük és a háztartás rabjai voltak. Olyan időigényes foglalkozást, mint a zeneszerzés, nemigen űzhettek, a szakmát megtanulni sem igen volt lehetőségük, idejük. Nem véletlen, hogy a 19. század zeneszerzőnői, mint a lengyel Tekla Badarzewska-Baranowska és a francia Cécile Chaminade is elsősorban zongoradarabokat, dalokat írtak, s nem nagyzenekari műveket és wagneri méretű operákat (bár Chaminade komponált operát is). A női zeneszerzők között – szintén nem véletlenül – találunk koronás főket is, mint pl. Anna Amália orosz hercegnőt és Boleyn Annát. Említést érdemelnek azok a zeneszerző feleségek, akik maguk is komponáltak. Még hozzá nem is értéktelen, de persze zseniálisnak, vagy megkerülhetetlennek nem nevezhető műveket. Ilyen volt Clara Schumann, Robert Schumann élete párja (talán ő az, aki férje dalaitól alig megkülönböztethető műveket írt, hasonló kifejező erővel), Alma Mahler, Gustav Mahler felesége, Rimszkaja-Korszakova, Rimszkij-Korszakov felesége és a már említett Kodályné Sándor Emma. Fanny Mendelssohn, Felix Mendelssohn-Bartholdy nővére is komponált.

A *New Grove Dictionary Of Women Composers* című kiadvány (zenei lexikon) 875 zeneszerzőnőt sorol fel Szapphótól 1994-ig. (Érdekesség, hogy magyarországi szerzőként Szőnyi Erzsébeten kívül még Hajdú Júlia könnyűzene-szerző szerepel a könyvben.) E zeneszerzők többsége – különösen a 19. század előtti időkből – jószerével ismeretlen, bár számon tartott alkotó. A CD megjelenésével és a hanglemezyárak azon törekvésével, hogy eddig nem ismert (méltán, vagy méltatlanul elfeledett) szerzőket is népszerűsítsenek, az utóbbi időben megjelentek a női zeneszerzők is a kiadványokon. Így pl.: Hildegard von Bingen középkori szerzetesnő, vagy Barbara Strozzi barokk zeneszerzőnő alkotásai. Fentebb kifejtett álláspontomat a női zeneszerzők társadalmi helyzetéről – úgy gondolom – igazolja az a statisztikai tény, hogy míg több mint ezer év alatt mindössze 875 zeneszerzőnőről tud a nemzetközi zenei élet, addig egy 1970-es évekből származó adat szerint csak New Yorkban 10.000 (!!!) zeneszerző élt. Ha gyors fejszámolást csinálunk, akkor kiderül, hogy valószínűleg milliós nagyságrendű a világon jelenleg zeneszerzéssel foglalkozók száma, s közöttük nagyságrenddel kevesebb a nő. A női zeneszerzők játszottága, tudomásom szerint, a II. világháború után vált férfi kollégáikkal egyenrangúvá. Ennek oka – többek között – az is, hogy a háború utáni demokratikusabb világban létrejövő nemzetközi kortárszenei fesztiválok (Royan, Darmstadt, Varsói Ősz stb.) természetesen nem zárták ki, vagy limitálták a női zeneszerzők műveit. S az is tény, hogy a 60-as évektől kezdve ugrásszerűen megnőtt a női zeneszerzők száma mindenütt a világon. Ami a 20. század előtt keletkezett művek színvonalát illeti, annak megítélése nemigen lehetséges pillanatnyilag, mivel ahhoz ismerni kellene magukat a kompozíciókat hangzó formában. Magam több mint 50 éve járok hangversenyre, de őszintén szólva nem emlékszem, hogy 20. század előtti időkből származó női zeneszerző művét valaha is hallottam volna. A férfi társadalom távol tartja a „konkurenciát” a hallgatóságtól...

Ki hallott például Ella Adaiewsky (1846-1926) észt zeneszerzőnőről? (Én pl. nem.) Nos, ez a szentpétervári születésű, magas kort megélt hölgy még Liszt Ferencsel is négykezesezett, zeneszerző, zongoraművész és zenetudós is volt egy személyben. *Észt bölcsődal* című kompozíciója pl. olyan karakterisztikus, szépen hangzó zene, hogy ha az keletkezése idején elterjed, akár világsiker is lehetett volna. Ám szerzője egy kis keleti ország női alkotója volt... Van még mit feltárni és a nyilvánosság elé vinni a női zeneszerzők munkásságából a férfi utókornak is!

Egy rövid tanulmány keretében nem vállalkozhatom valamennyi zeneszerzőnő életművének bemutatására. (Ezt megtette Otto Ebel *Les femmes compositeurs de musique*, illetve angol kiadásban *Women Composers* című könyvében, 1910-ben. Azóta lassan száz esztendő telt el, ideje lenne az elmúlt évszázad női alkotóinak munkásságát is feldolgozni. Fontos adat, hogy 1988-ban londoni székhellyel létrejött a Women in Music elnevezésű szervezet.) A továbbiakban tehát csupán néhány

19-20. századbéli zeneszerzőnk munkásságának felvillantására törekszem, hogy valamelyest képet adjak arról, milyen szerepet tölthettek be a női szerzők az utóbbi 150 év zenei alkotóművészetében.

Franciaországban Cécile Chaminade (1857-1944) talán az első jelentős női zeneszerzői életművet alkotta meg. (Jellemző, hogy például dalai csak 2002-ben jelentek meg CD-n, Anne Sofie von Otter előadásában.) A jelentős francia férfi zeneszerzők mellett Chaminade igencsak háttérbe szorult. Pedig szerelmes dalai, véleményem szerint, előkészítői voltak a francia chanssonak. Rendkívül tanulságos pl. a *Ma première lettre (Első levelem)* című dal zenéje, melyben egymás mellett van jelen a francia chanson (bizonyos fokig már Michel Legrand zenéjét előlegezi) és az olasz operai hangvétel (Verdi, Puccini). Az olasz és spanyol folklór is erőteljesen hatott Chaminade zenéjére (*Ronde d'amour, Nice la Belle* dalok, *Spanyol szerenád hegedűre és zongorára* stb.). S bár egyik-másik dala üde színfoltot képviselhetne a mai koncertéletben is, meg kell mondom, hogy pl. zongorára írott kompozíciói és hegedű-zongora darabjai, de néhány dala is, annak a folyamatnak az elindító volt, amely aztán az operett, a szalonzene és a kuplé világába torkoltak. A 19. század második felében megindult lebomlási folyamat, amelynek során kettévált a komoly- és a könnyűzene, nem kis mértékben köszönhető Cécile Chaminade munkásságának. Mindez persze csak a 21. század elejéről visszanezve igaz, hiszen a zeneszerzőnk a maga idején komoly tudással, nem kevés ihlettel, mély érzelmvilágból táplálkozva írta meg műveit, s nem szórakoztató céllal. Ám zenei kifejezőeszközei alkalmassá váltak a „hígtásra”, így aztán a népszerűség vámszedői ezt ki is használták. (Mentségére legyen mondván, hogy ez a legnagyobbakkal is megtörtént, hiszen pl. a *Három a kislány* című, igen népszerű giccs-operett, Schubert zenéjéből merített.)

Szintén a 19. században (vagy már kicsit korábban) következett be az a furcsa jelenség, hogy kettévált a sikeres és az értékes zene. (Ez az állítás persze vitatható, hiszen nem mindig tudhatjuk biztosan, hogy a régi korokban mi volt a népszerű, de aztán maradandónak bizonyult zene.) A lengyel Tekla Badarzewska-Baranowska (1834-1861) *A szűz imája* című zongoradarabja 1856 után hihetetlen népszerűsége tett szert. Nem véletlenül, hiszen a mű a 20. századi könnyűzene előfutára, Chopin kifejezőeszközeinek aprópénzre váltása. Olyan, mintha Chopin zenéjét hallgatnánk, de annak mélységei, összetettsége nélkül. A tetszetős, ám üres, pusztán az akusztikus élvezkedést szolgáló zene-művek prototípusa ez a darab. Nem véletlenül felejtették el, s csak az utóbbi idők nosztalgiahulláma, illetve a hanglemezkidők nehéz helyzete dobta ismét a felszínre.

Ugyancsak a felhőtlen, könnyed szórakoztatást szolgálják a francia Hatok (Groupe de Six) egyetlen nőtagjának, Germaine Tailleferre-nek a szerzeményei. Ő, mint igazán emancipált nő, hosszú élete (1892-1983) során írt színpadi műveket, zenekari darabokat, versenyműveket, sok kamarazenét és dalokat. Tailleferre magabiztos szakmai tudással komponált, ilyen jellegű kifogások nem illethetik műveit. (Itt jegyzem meg, hogy a női és férfi zeneszerzők között – természetesen egy bizonyos szint felett –, tapasztalatom szerint, szakmai felkészültség tekintetében nincs különbség. Ami a kifejezés erejét illeti, ott sem a női illetve a férfi jelleg a döntő. A magam részéről úgy gondolom, gyakorlatilag nem beszélhetünk „női” zeneszerzésről.) Tailleferre kompozíciói közül Magyarországon nem sok hozzáférhető, ezért munkásságáról nem is alkothatunk átfogó képet. Mindenesetre hárfaversenye és *Szonátája hárfára* tetszetős és hatásos zene, méltán lehetne repertoárdarabja a hangszer magyar előadóművészeinek is. A zeneszerzőnk művei közül számomra a szopránra és zenekarra írt, hangulatos francia népdal-feldolgozásai tűntek a legértékesebbnek. Sajnos, Germaine Tailleferre stílusa is a zene felhígulását szolgálta. Az ún. szimfonikus könnyűzene kialakulása nem kis mértékben az ő munkásságának következménye. Ez persze nem jelent értékítéletet, hiszen a magasrendű szórakoztatás célja lehet a komoly művészetnek is. Ám a zenetörténet nagy vonulata szempontjából ez az életmű másodlagos és elhanyagolható.

Az eddig bemutatott zeneszerzőnkkel szemben a tragikusan fiatalon elhunyt Lili Boulanger (1893-1918) munkássága komoly figyelmet érdemel. Lehet elfogultságnak nevezni nővére, Nadia Boulanger (a 20. század talán legkiemelkedőbb női zeneszerzős-tanára) kijelentését, miszerint húga a zenetörténet legjelentősebb női alkotója, Lili Boulanger műveit hallgatva hajlamosak vagyunk ezzel a kijelentéssel egyetérteni. Elképesztő szakmai tudás jellemzi a 20 éves (!!!) zeneszerzőnk *Faust és Heléne* című 30 perces kantatáját, mellyel 1913-ban megnyerte a Római-díjat, a kor legfontosabb lehetőségét egy fiatal zeneszerző karrierjének elindulására. (A díjat olyanok nyerték meg, mint pl.

Hector Berlioz, Ravel és Debussy.) De persze nem csak a szakmai tudás, hanem a drámai kifejezőerő az, ami a hallgatót lenyűgözi. Ugyanez az erő és szépség jellemzi a három zsoltár-megzenésítését (24., 129., 130. zsoltár) valamint a *Régi buddhista imádság* című kantátát. Hátborzongatóan prófétikus zene az *Egy katona temetése* című rövid kantáta. Mintha a szerző saját temetési zenéjét írta volna meg Alfred Musset versére. Az önálló hangszeres műfajokban is figyelemre méltót alkotott, erre példa zenekari dyptichonja, az *Egy szomorú este* és az *Egy tavaszi reggel*. Rövid cselló-zongora *Nocturne*-je lírai vénájáról tanúskodik, *Díszmenet* című hegedű-zongora műve viszont a Kreisler és Sarasate nevével fémjelezhető virtuóz „ráadás-szám” irodalmat gazdagítja. Jelentősek még dalai, melyek szintén az utóbbi években kerültek CD-re.

Íme, egy méltatlanul elfeledett, ám szerencsére újra felfedezett zeneszerző! Műveinek sorsában véleményem szerint nem az játszott szerepet, hogy alkotójuk nőnek született, hanem elsősorban az, hogy túl fiatalon halt meg és a lehető legrosszabbkor: egy új kor hajnalán, mely a politikai és művészeti forradalmak kora lett. Lili Boulanger Honegger kortársa volt és a hírneves pályatárs stílusa jellemzi műveit. Csakhogy Boulanger már megalkotta egész életművét addigra, mikor Honegger (1892-1955) pályája még el sem kezdődött... Lili Boulanger élete hasonlatos a 26 évesen elhunyt Pergolesiéhoz és a 36 évesen eltávozott Mozartéhoz. Ez utóbbiéhoz annyiban is, hogy míg az osztrák Mester *Requiem*jét mondta tollba halálos ágyán, a francia zeneszerzőnő nővérének diktálta le ugyanilyen körülmények között az élettől búcsúzó csodálatos művét, a szoprán hangra, vonósnégyesre, hárfára és orgonára írt *Pie Jesu*-t.

Mint a legtöbb lengyel zeneszerző, Grazyna Bacewicz (1909-1969) is Nadia Boulanger tanítványa volt Párizsban. Hazatérve Lengyelországba, Bacewicz jelentős zeneszerzői és zenepedagógiai tevékenységbe kezdett. (Itt jegyzem meg, hogy magyar tanítványa is volt: Victor Máté.) Első műveire a neoklasszicizmus és a népzene hatott, majd 12 fokú módszerekkel komponált. Jelentős nagyságú életműve (balettek, szimfóniák, versenyművek, kamarazene, köztük 17 vonósnégyes) az utóbbi években kezd megjelenni a nyugati lemezpiacon. Bár Lengyelországban Bacewicz munkásságát igen nagyra értékelik (köztük olyan jelentős zeneszerzők is, mint Witold Lutoslawski), véleményem szerint egy valóban képes, nagy tudású alkotóról van szó, aki azonban nem túl meggyőzően egyesítette a neoklasszikus irányzatot a lengyel avantgárd 60-as évekbeli eredményeivel.

Bacewicz kortársa volt Elisabeth Lutyens (1906-1983) angol zeneszerzőnő, aki komoly elismerést vívott ki hazájában. Például a BBC zenekar 1950-es évekbeli koncertjein egyedül az ő brácsaversenye szerepelt kortárs zeneként. Angliában ő volt az egyik kezdeményezője a Schönberg által kifejlesztett 12-fokú technika használatának, bár Lutyens munkásságában a kifejezésnek nagyobb szerep jut a technikánál. *O saisons, o chateaux!* című – Rimbaud verse nyomán írt – kamara kantátája (1946) szoprán hangra, kifejezetten szép muzsika (persze a szó 20. századi értelmében). *Hat bagatell* című kamaraműve kevésbé meggyőző zene, bár nagy szakmai tudásról és virtuozitásról tanúskodik. Lutyens munkássága feltehetően még a szakma által sem ismert Magyarországon. Lezárt életművét tanulmányozni és az értékesebb darabokat hazánkban bemutatni kötelességünk lenne.

Ahogy a lengyel Bacewicz és az angol Lutyens Schönberg és a második bécsi iskola stílusához kapcsolódott, úgy egészen más irányba tájékozódik az ész zeneszerzés „nagyasszonya”, Ester Mägi (1922). Úgy tűnik, zenéjét távolról sem érintette meg a dodekafónia technikája és szellemisége, de a neobarokk vagy neoklasszikus irányzat sem. Önálló úton jár, egyéniség. Az ész népzene vállalt módon van jelen munkásságában, tiszta, szép hangzásokkal dolgozik, ám tudással és magas fokú szakmai kontrollal. Így kompozíciói nem az olcsó népszerűsége törekvésnek, de „hallgatóbarát” zenék, mellyel megérintik a befogadó érzelmvilágát.

Talán a legjelentősebb orosz zeneszerzőnő volt a Sosztakovics-tanítvány Galina Usztvolszkaja (1919-2006). Az ő zenei világa fényévnvi távolságra van Ester Mägiétől, de a második bécsi iskolától is messze esik. Usztvolszkaja magas életkora ellenére rendkívül kevés művet hagyott hátra. Első publikált műve egy zongora concertino 1946-ból, 44 évvel később műveinek száma alig több, mint 20. A szovjet hatalom évtizedekig hallgatásra ítélte alkotásait. Kettős életet kellett élnie: a nyilvánosság számára szánt művei eleget tettek a politikai hatalom esztétikai elvárásainak, saját elképzeléseit az íróasztal fiókjába zárva őrizte. A rendszerváltás után Nyugaton rendkívül játszott szerzővé vált, darabjai számos hanglemezen hallhatók. Usztvolszkaja műveinek megértéséhez feltétlenül tudni

kell, hogy mélyen hívő alkotóról van szó, aki azonban ezt a hitét nem külsőségekben éli meg és mutatja fel, hanem lelki mélységeket tár a hallgató elé. Stílusa rendkívül aszkétikus, egyfajta sajátos minimalizmus jellemzi: számos műve szinte végig egyenletes ritmusértékekben mozog. Kedveli a szélsőségeket a zene minden vonatkozásában. Három *Composition* című művének hangszer-összeállítása például a következő: *No.1. (Dona nobis pacem)* pikkoló, tuba, zongora; *No.2. (Dies irae)* 8 nagybőgő, ütőhangszer, zongora; *No.3. (Benedictus qui venit)* 4 fuvola, 4 fagott, zongora. Nem nehéz kiolvasni a vallásos alcímű kompozíciók összeállításából a hármasság jelenlétét, amely a Szentháromságra utal. Usztvolszkaja műveinek hangzásvilága rendkívül fájóan disszonáns: kisszekundok, kisonák, nagyszextimek csikorgásai zökkentik ki a hallgatót komfortérzetéből. De érdemes „pokorra szállni” a szerzővel, mert a katarzis általában nem marad el. Döbbenetes pl. az *Amen* alcímű ötödik szimfónia, mely – címével ellentétben – nem szimfonikus zenekarra, hanem recitátorra és néhány hangszerre íródott, s melynek szövege a Miatyánk ima orosz fordítása. Usztvolszkajának egy szerzői estet rendeztek Budapesten néhány évvel ezelőtt, de művei még nincsenek jelen a magyar hangversenyéletben értéküknek megfelelően.

Néhány évvel fiatalabb a tatár-orosz Szofia Gubajdulina (1931), akinek sok közös vonása van Usztvolszkajával, de alapvetően más esztétikát képvisel. Ő is mélyen hívő lélek, a szovjet hatalom által nem kívánatosnak, épphogy eltűrtnek nyilvánított zeneszerző volt. Usztvolszkajával ellentétben sokat író és publikáló alkotó, szerzeményeinek száma szinte lehetetlenné teszi az életmű követését. Gubajdulina a 20. század 60-70-es éveinek avantgárd eszközeivel komponál. Egyes művei meggyőző erővel hatnak (pl. a Gidon Kremer által játszott *Offertorium* című hegedűversenyének egyes – Göreckire emlékeztető – tonális szakaszai) vagy *Misterioso* (1977) című, ütőhangszerekre írt kompozíciójának formálása és változatos hangszerkezelése. De sok esetben zavaróan hatnak a kaotikus hangfelületek, a sehová nem tartó, hosszú „sivatagi” percek, amelyek aztán mégis eltelnek valahogyan... Gubajdulina jelenleg Németországban él (Usztvolszkaja soha, legnagyobb sikerei idején sem mozdult ki Szentpétervárról), rendkívül nagy a publicitása és a játszottsága. Az idő majd megszűri életművét (mint mindenki másét) és bizonyítja: jogos volt-e ez a nagy népszerűség, vagy sem. Gubajdulinának is volt szerzői hangversenye a Pannonhalmi Napok keretében, de más magyarországi kortárszenei koncerteken is elhangzottak már művei.

Egészen más zenei világ tárul fel előttünk a skót Thea Musgrave (1928) alkotásait hallgatva. Sibelius emlékére írt *Song of the Enchanter* című zenekari művét ízlés, szép hangzás, ugyanakkor meggyőző kifejezésmód jellemzi. Távoli rokonságban áll ez a zene Debussy, Ravel hangzásképeivel, de ez kizárólag a színes hangszerelésre vonatkozik, a harmónia-, illetve dallamvilágra nem. Musgrave alkotásai is hiányoznak a magyar hangversenyéletből, pedig az ő zenéje a kortárs zenét nem kedvelők számára is élmény lehetne.

A 40-50-es években született zeneszerzők között mér feltűnően nagy számban vannak jelen női alkotók. De már erőteljesen jelentkeznek a 60-70-es évek szülöttei is. Lengyelországban az 50-es évek végétől színre lépett egy – elsősorban férfiakból álló – generáció, amely csoportos megjelenésével magára vonta a világ zenei életének figyelmét. Természetesen akadtak közöttük női szerzők is, mint a már említett Bacewicz, Krystyna Moszumanska-Nazar, Bernadetta Matuszczak, Elzbieta Sikora, Barbara Buczkówna, Marta Ptaszynska (ez utóbbi szerző ütőhangszeres művész is és a 90-es években jelent meg CD-n *Holocaust Emlékkantátája*, melyet Yehudi Menuhin vezényelt). A fiatalabb generációból említésre méltó Lidia Zielinska, Renata Kunkel, Hanna Kulenty, Anna Ignatowicz, Magdalena Klepper, Bettina Skrzypczak, Magdalena Dlugosz.

Történeti áttekintőből hadd váljak egy pillanatra erősen szubjektívvé. Női zeneszerzőtől először életemben 1980-ban hallottam olyan művet, amely meggyőző erővel hatott rám. Ez a Varsói Őszön történt és Grazyna Pstrokonska-Nawratil *Icarus* című zenekari darabjáról van szó. Közel négy évtized után újrhallgatva a művet, még mindig értékes alkotásnak érzem, bár inkább egy olyan zeneként fogom fel, melyre filmet lehetne készíteni. Ám ebben a közös alkotásban a zene lenne a fontosabb. A téma túlságosan konkrét és a zene dramaturgiája is egyértelműen tükrözi az eseménykort: Icarus többszöri nekirugaszkodását, majd a sikeres levegőbeemelkedést, s aztán a repülést, a végtelen levegőégbé való megérkezést. Ezután a leolvadó tollak következtében a zuhanást, a tengerbe történő becsapódást. A mintegy 11 perces zenekari alkotásnak rendkívül nagy sikere volt az 1980-as Varsói

Ősz nyitókoncertjén, s ez volt az a pillanat, amikor megéreztem: nő is képes erőteljes, maradandónak ígérkező zenei műalkotást létrehozni.

A következő ilyen élményem 1993-ban volt, a brüsszeli Ars Musica fesztiválon. Itt a számtalan sivár és érdektelen zene között egyszerre csak feltűnt egy finn zeneszerzőnő: Kaija Saariaho. Kompozíciója egy érett, magabiztos komponista alkotása volt, különösen művének hangszínei tetszettek. Bár a zenei anyag erősen Boulez hatását tükrözte, de mégis rendelkezett egyéni vonásokkal. Gratulációt azzal fejeztem ki a szerzőnek, hogy bár én egészen más esztétikát érzek magaménak, műve erőteljes hatást gyakorolt rám. Néhány évvel később aztán riportot készítettem Saariahóval, mely Rádióink anyagi nehézségei miatt azóta sem került adásba. A felvétel azonban megvan, s remélem, egyszer még – archív zenetörténeti emlékként – közkinccsé tehetem. Az azóta eltelt időben Saariaho rendkívül népszerű, játszott szerző lett a nyugati országokban. Művészi rangjának egyik legszébb bizonyítéka, hogy az 1999-2000-ben keletkezett *L'Amour de loin* című operáját Peter Sellars rendezésében a Deutsche Grammophon DVD-n hozta forgalomba. A főszereplők és a karmester is világsztárok: Gerald Finley, Dawn Upshaw és Esa-Pekka Salonen.

Norvégiában is élnek és alkotnak zeneszerzők. Közülük nemzetközi hírnévre tett szert Cecilie Ore (1954). *Contrachantus* című, nagybőgőre írt műve dinamikus, örvénylő zene. Ad játszanivalót a hangszeres művésznek és kihasználja a bőgő hangzáslehetőségeit. Talán a nyolc és fél perces időtartam egy kicsit sok a felvonultatott zenei anyag teherbíró képességéhez viszonyítva. *Praesens Subitus* (1989) című vonószekari műve a motívikát, dallamot, egyenletes ritmust mellőző, szonorisztikus (hangzasközpontú) stílusban íródott. Virtuózan kezeli a zenekart, nem kevés érdekes pillanat, hangzás jellemzi a művet, de a zenei anyag megfoghatatlanságának következtében maradandó nyomot nem hagy a hallgatóban. A lemezen szereplő másik norvég zeneszerzőnő, Aase Hedström szintén vonószekarra írt műve pedig olyan, mintha Cecilie Ore darabjának folytatása lenne... Íme, az uniformizálódás veszélye a stílárís közhelyek alkalmazásának következtében.

Az Egyesült Államok női zeneszerzői közül kiemelkedik Gloria Coates, aki az utóbbi évtizedben számos CD-t jelentetett meg, szimfóniáinak, vonósnégyeseinek felvételeiből. Gloriával 1981-ben találkoztam Moszkvában, ahol egy nemzetközi kortárszenei fesztivál alkalmával egy asztalnál ebédeltünk a Szovjet Zeneszerzők Szövetségének éttermében. Rendkívül megnyerő személyiség ez az 1938-ban született zeneszerzőnő, akinek munkásságát szintén nem ártana megismerni idehaza.

Amerika az újítások hazája, innen ered többek között a minimalizmus, a performance, az új egyszerűség. Ez utóbbi irányzatok jeles képviselője a hazánkban is járt Meredith Monk.

Az olasz zeneszerzés egyik legismertebb képviselője Ada Gentile (1947), aki a római Santa Cecilia Zeneakadémián Goffredo Petrassi osztályában végezte zeneszerzés tanulmányait. (Ugyanebben az időben járt oda magyar kollégája, Huszár Lajos.) Gentile osztja férfi zeneszerző társainak büszkeségét, hogy generációjának sikerült megszabadulni a Rossini-Verdi-Puccini féle zenei hagyománytól. Sajnos ez a megszabadulás nem hozta meg a várt eredményt. Gentile művei meglehetősen kaotikus zenék. Szól mind a tizenkét hang, a zenei anyag megfoghatatlan. A történetet tremolók, trillák, erősítések, halkítások jelentik. Teljesen váratlanul szólalnak meg időnként hangszercsoportok, következmények nélkül. A Boulez műveiből ismert szép hangszínek (vibrafon, hárfa, fuvola, gitár) ellenére az ilyenfajta zenét én „nemzetközi szakhalandzsának” hívom. Sajnos, sokan és jól élnek meg manapság ebből a senkinek sem kellő és valójában csak kortárszenei fesztiválokra játszott, „mintha” zenékből.

Romániában a zeneszerzés színvonala igen magas. A férfi szerzők mellett jelentős női komponistákat is találhatunk, mint pl. Myriam Marbe (1931-1997), akinek *Ritual for the thirst of the earth* (1968) című szerzeménye (mely 1976-ban Mannheimben díjat nyert) máig emlékeztető élményem az 1978-as Varsói Őszi. (A zeneszerzőnőnek a 90-es évek elején Bécsben Stefan Niculescu mutatott be, a Wien Modern fesztivál alkalmából, a Konzerthausban.) A fiatalabb generációból említést érdemel Liana Alexandra és Doina Rotaru neve. Ez utóbbi komponista az olasz Gentiléhez hasonlóan képlékeny, 12-fokú anyagból dolgozik ugyan, de műveinek dramaturgiája van, építkezés figyelhető meg és a szerző kontrasztokról is gondoskodik. Így a hallgatóban mégis létrejön annak élménye, hogy műalkotással találkozott.

A távoli földrészek közül – többek között – Dél-Koreából vált ismertté egy zeneszerzőnő: Younghi Pagh-Paan (1945). Németországi tanulmányai során alaposan elsajátította a sok hanggal keveset

mondás művészetét. Általam hallott művei meglehetősen kaotikusak, nem bizonyultak emlékeztetőnek. Az pedig végképp lehetetlen, hogy zenéjéből következtessen a hallgató a szerző nemzetiségére.

Pozitívabb emlékeket hagyott maga után a fiatal japán Misato Mochizuki zenéje, akinek szerzői estjéről már beszámoltam a Pannon Tükör 2005/4-es számában. Ez a kedves hölgy vidáman lubicokol az avantgárd lehetőségekben, művei ugyanakkor komoly munka eredményei. Hogy végső soron részévé válik-e ez a zene az egyetemes kultúrtörténetnek, az a jövő titka.

Érdekességként megemlítem, hogy a világhírű német karmester, Hermann Scherchen lánya, Tona Scherchen (1938) is zeneszerző, és anyai ágon ázsiai vér folyik ereiben.

Említést érdemel a nők szerepe az elektronikus zenében is. Az olasz Teresa Rampazzi (1914-2001) a computer alkalmazását már a legkorábbi időszakban (az 50-60-as évek fordulóján) megkezdte. Francoise Barrière (1944) nevéhez pedig a Bourgesi Nemzetközi Elektronikus Zenei Fesztivál és Verseny megszervezése és számos elektronikus zenei mű megalkotása fűződik. A dél-amerikai zenei élet fontos személyisége Alicia Terzian, aki zeneszerzőként és szervezőként is sokat tesz az elektronikus zene népszerűsítéséért.

Mivel adataim nincsenek, ezért nem állíthatom, de felteszem, hogy napjainkban több női zeneszerző él és alkot, mint az elmúlt ezer esztendőben összesen. A korábban feudális állapotokban leledző országok fiataljai is nemre való tekintet nélkül tanulhatnak zeneszerzést. Nyugaton ösztöndíjak százai várják az ambiciózus fiatalokat, így a lányokat is. Ez persze egyúttal lehetőséget ad arra, hogy közepes tehetségű, vagy egészen tehetségtelen emberek is komoly fórumokhoz jussanak. De mindenesetre társadalmi akadályai ma már nincsenek, hogy a szebbik nem képviselői is zeneszerzővé válhassanak. Bár a zeneszerzés ma nincs könnyű helyzetben az egész világon (a férfiak számára sem), úgy gondolom, hogy a lehetőségek és a nagy számok törvénye meghozza a várt eredményt: a jövő női Bachjait, Mozartjait, Bartókjait. Addig is a férfi társadalomnak (lemez- és kottakiadóknak, hangverseny-rendezőknak, előadóművészeknek) lehetővé kellene tenniük, hogy az elmúlt ezer esztendő női komponistáinak művei közkinccsé váljanak. Így megnyíljon a lehetőség a válogatásra, ezáltal a zenei értékek felfedezésére és ezek beépítésére az egyetemes zenekultúrába.

Rékasi Attila: Talált terek hősök

Pódium Pesten és Kanizsán

December 6-án első alkalommal rendeztük meg a Pesti Pannon Pódiumot a Vallai kertben. Az esten Kaj Ádám főszerkesztő, Vörös István és Balazsek Dániel rovatvezetők beszéltek a megújult Pannon Tükörről, majd Ughy Szabina, Payer Imre, Krippel Gréta, Gál Soma, Dezső Márton és P. Szabó Dénes olvasták fel a folyóiratban megjelent írásaikat. A lapbemutató után a *Nyíratkozások – Sörgyári capriccio* előadás következett, Kéner Gabriella főszerzőjével. A rendezvény házigazdája Braun Barna volt.

December 14-én és 15-én Nagykanizsa adott otthont a II. Pannon Pódiumnak. A kétnapos minifesztiválon ismét az irodalomé és a színházé volt a főszerep. Bemutattuk a folyóirat 6. lapszámát, valamint Szoliva János *Csönd-beszéd* című, válogatott kötetét. Volt színházi előadás (*Nyíratkozások – Sörgyári capriccio*), valamint beszélgetés Balázsovits Lajos Balázs Béla-díjas színművésszel és Szokolczay Lajos Széchenyi-díjas irodalomtörténésszel. A minifesztiválon megkoszorúztuk Pék Pál alapító főszerkesztő emléktábláját, valamint újra törzsszavalt avattunk a folyóirat szülővárosában. A réztáblát Márkus Ferenc, Nagykanizsa MJV díszpolgára és Szokolczay Lajos helyezték fel a törzsszavaltal otthont adó Robinson Pub és Étterem falára. A minifesztivál kísérőrendezvénye volt két rendhagyó irodalomóra is, melynek keretében a Batthyány és Piarista gimnáziumok diákjai elsőként hallhattak részleteket a *Csavard fel a szöveget* c. könyvből, a szerző, Vörös István rovatvezetőnk tolmácsolásában.

Köszönjük Dénes Sándor polgármester úr nagylelkű támogatását, valamint Lehota M. János, Balogh László és Kardos Ferenc bábáskodását a minifesztivál fölött!

Lap- és könyvbemutató Zalaegerszegen

Január 20-án folytatódott a Nagykanizsán felélesztett rendhagyó irodalomórák sorozata, ezúttal a megyeszékhelyen. A deákos és Mindszenty diákoknak Kaj Ádám főszerkesztő, Szemes Péter főmunkatárs szólt a folyóiratról és a zalai irodalomtörténetéről, Vörös István rovatvezető pedig a költészet lényegéről beszélt, valamint két újabb kötetéből (*Százötven zsoltár*, *Csavard fel a szöveget*) olvasott fel. Aznap mutattuk be a Pannon Tükör 6. lapszámát is a Mimosza Kávézóban. A lapbemutató után Vörös István költészetével ismerkedhetett az egerszegi közönség.

Kötet Bence Lajosról

Február 2-án a lendvai városi könyvtárban mutatták be a Bence Lajos életművét áttekintő *Vetéssóhaj* című kötetet. Az irodalomtörténeti jelentőségű kiadványról a megjelent szerzőkkel, Szemes Péterrel és Szabó Márkkal, illetve Bence Lajossal Halász Albert igazgató beszélgetett. Köszöntőt mondott Pácsonyi Imre, a könyv megjelenését támogató Zala Megyei Közgyűlés alelnöke.

Gál Soma könyvbemutatója Zalaegerszegen

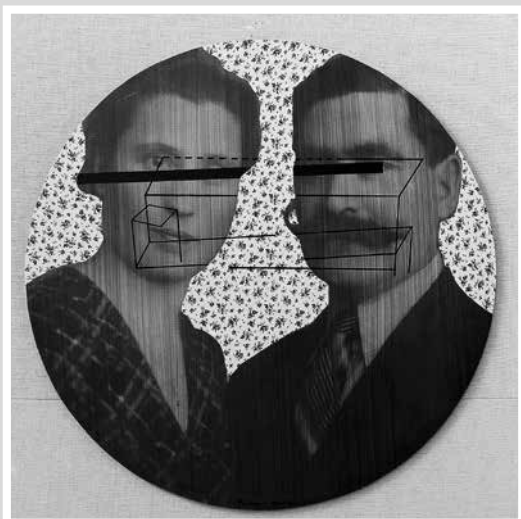
Február 6-án az Apáczai Csere János Művelődési Központban mutatták be Gál Soma *Sármesék* című kötetét. A jó hangulatú esten Dala Hajnalka csoportvezető mondott köszöntőt, míg a fiatal prózaíróval Szemes Péter beszélgetett.

Két Utassy-könyv bemutatója

Március 3-án a lenti Városi Könyvtárban mutatták be az Utassy József összes műveit tartalmazó, „*A kikelet fia*” című könyvet és a költő köteteinek kritikai kiadását. A Napkút Kiadónál megjelent testes munkákról a szerkesztő, Vilcsek Béla és Szemes Péter irodalomtörténész beszélgettek, az alkotó alakját özvegye, Utassyné Horváth Erzsébet és Tóth Sándorné, a Lámfalussy Szakképző Iskola tanára idézték meg, verseit pedig Szekeres Frigyesné és Dányi József tolmácsolták.

Helyreigazítás

2016/6. számunkban Király László *Zenével összeforrt élet – Visszatekintés négy tételben* című vallomásában tévesen jelent meg, hogy a Zeneakadémián Balassa Sándorhoz került, valójában tanára Szervánszky Endre volt.

Ferencz S. Apor: Bonyolult kapcsolat

Szerzőinkről

- Ayhan Gökhan** (1986; Budapest) költő, prózaíró
Ádám Tamás (1954, Balassagyarmat) újságíró, költő, szerkesztő
Bertolt Brecht (1898–1956) német drámaíró, költő, rendező
Buda Attila (1953; Budapest) irodalomtörténész, kritikus
Czinkóczi Krisztina (1988; Budapest) kritikus, szerkesztő
Csik Veronika (1986; Budapest) kritikus
Deák-Takács Szilvia (1973; Kiskvárd) prózaíró, kritikus
Debreczeny György (1958; Budapest) költő
Gerevich András (1976; Budapest) költő, műfordító, szerkesztő
Györe Gabriella (1974; Budapest) költő, irodalomtörténész
Hernyák Zsóka (1991; Szeged) prózaíró
Petr Hruška (1964; Ostrava) cseh költő, forgatókönyvíró, kritikus, szerkesztő
Juhász Zsuzsanna (1958; Budapest) prózaíró
Juhászné Hahn Zsuzsa (1979; Pilisszentiván) műfordító
Kaj Ádám (1988; Zalaegerszeg) drámaíró, rendező
Keresztési József (1970; Pécs) prózaíró, kritikus, szerkesztő
Király László (1954; Budapest) zeneszerző, zenei szakíró
Lukács Flóra (1994; Budapest) költő, egyetemi hallgató
Luzsicza István (1975; Fót) költő
Marosi Renáta (1990; Budapest) irodalomtudományi PhD-hallgató
Nagy Zsuka (1977; Nyíregyháza) költő, prózaíró
Násza Katalin (1950; Zalaegerszeg) költő
N. Kovács Zita (Baja) művészettörténész, múzeumigazgató
Novák Zsüliet (1983; Budapest) prózaíró
Rózsa Boglárka (1995; Budapest) költő, egyetemi hallgató
Skonda Mária (Budapest) műgyűjtő, művészeti mecénás
Suhai Pál (1945; Budapest) költő, kritikus, műfordító
Szauer Ágoston (1963; Szombathely) költő, prózaíró
Szemes Péter (1979; Zalaegerszeg) irodalomtörténész, kritikus
Térey János (1970; Budapest) költő, próza- és drámaíró, műfordító
Törőcsik Edit (1975; Vác) prózaíró, kritikus
Turbuly Lilla (1965; Budapest) költő, prózaíró, kritikus
Vörös István (1964; Budapest) költő, próza- és drámaíró, műfordító
Zabolai Margit Eszter (1988; Budapest) kritikus, egyetemi hallgató

A lapszámot **Lukács Zoltán** fotóival illusztráltuk.